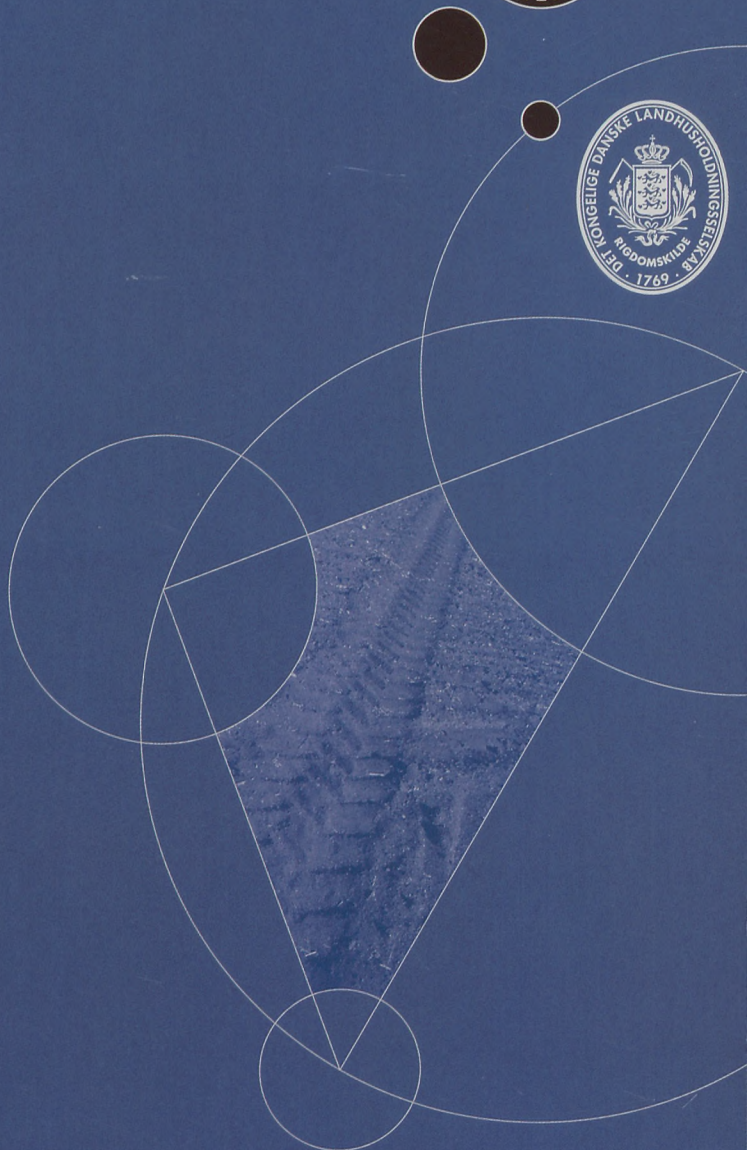

Tidsskrift for Landøkonomi

Nr. 1
Marts 2010
196. årgang

TIDSSKRIFT FOR LANDØKONOMI

Temanummer om strukturudvikling

NR. I
MARTS 2010
196. ÅRGANG

Ansvarshavende redaktør

- Seniorrådgiver Henning Otte Hansen
Fødevarøkonomisk Institut
Københavns Universitet

Redaktion

- Professor Carsten Daugbjerg
Institut for Statskundskab
Aarhus Universitet
- Kontorchef Niels Lindberg Madsen
Landbrug og Fødevarer, Axelborg
- Professor Peter Nedergaard
Institut for Statskundskab
Københavns Universitet
- Professor Niels Strange
Skov & Landskab
Københavns Universitet
- Afdelingsleder Torben Wiborg
Jyske Bank
- Direktør Henrik Zobbe
Fødevarøkonomisk Institut
Københavns Universitet

Oplag

- 1.000 stk.

Annoncepriser

- 1/2 side s/h 2.400,- kr. ex. moms
- 1/1 side s/h 3.900,- kr. ex. moms
- Annoncepriser for farvetillæg efter aftale

Abonnement

- 450,- kr. ex. moms pr. år
- Medlemmer af Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskab modtager gratis Tidsskrift for Landøkonomi

Løssalg

- 125,- kr. ex. moms og forsendelse

Udgiver

- Fødevarøkonomisk Institut
Københavns Universitet
Rolighedsvej 25
1958 Frederiksberg C
Tlf 35 33 68 00
Fax 35 33 68 01
foi@foi.dk
www.foi.life.ku.dk
- Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskab
c/o Landbrug & Fødevarer
Axeltorv 3, 1.
1609 København V
Tlf 33 39 42 20
Fax 33 39 41 51
1769@1769.dk
www.1769.dk

Produktion

- Jurist- og Økonomforbundets Forlag
Lyngbyvej 17
2100 København Ø
Tlf 39 13 55 00
Fax 39 13 55 55
forlag@djoef.dk
www.djoef-forlag.dk

INDHOLD

Tema: Landbrugets strukturudvikling

Redaktionelt forord:

Landbrugets strukturudvikling: Tendens, trussel eller trækraft?	5
Ph.D., cand. agro. & merc. Henning Otte Hansen, Fødevareøkonomisk Institut, Københavns Universitet	
Hvad er strukturudvikling? Og hvad betyder strukturudviklingen?	9
Ph.D., Henning Otte Hansen, Fødevareøkonomisk Institut, Københavns Universitet	
Landbrugets strukturudvikling: Årsager og drivkræfter	15
Ph.D., Henning Otte Hansen, Fødevareøkonomisk Institut, Københavns Universitet	
Strukturudvikling: Interesser og politik	23
Ph.D., Henning Otte Hansen, Fødevareøkonomisk Institut, Københavns Universitet	
Strukturudviklingen i dansk landbrug – udviklingen frem til i dag	29
Ph.D., Henning Otte Hansen, Fødevareøkonomisk Institut, Københavns Universitet	
Strukturudvikling i landbrugets følgeindustrier	43
Ph.D., Henning Otte Hansen, Fødevareøkonomisk Institut, Københavns Universitet	
Rammer for den fremtidige strukturudvikling	53
Ph.D., Henning Otte Hansen, Fødevareøkonomisk Institut, Københavns Universitet	
Strukturforhold i landbruget – i internationalt perspektiv	61
Ph.D., Henning Otte Hansen, Fødevareøkonomisk Institut, Københavns Universitet	
Strukturudvikling i pelsdyravlen: Kan udviklingen forklares og forudsiges?	73
Adjunkt, Ph.D. Lartey Lawson og Ph.d., cand. agro. & merc. Henning Otte Hansen, Fødevareøkonomisk Institut, Københavns Universitet	
Ejerformer i dansk landbrug – kan selvejet overleve?	81
Ph.d., cand. agro. & merc. Henning Otte Hansen, Fødevareøkonomisk Institut, Københavns Universitet	
Metoder og modeller til at forudsige landbrugets strukturudvikling	89
Ph.d., cand. agro. & merc. Henning Otte Hansen, Fødevareøkonomisk Institut, Københavns Universitet	
Dansk landbrugs strukturudvikling frem til 2025	99
Ph.d., cand. agro. & merc. Henning Otte Hansen, Fødevareøkonomisk Institut, Københavns Universitet	

REDAKTIONELT FORORD

Landbrugets strukturudvikling: Tendens, trussel eller trækraft?

Landbrugets strukturudvikling – udviklingen i landbrugenenes størrelse, antal, specialisering, koncentration, m.m. – fortsætter med uformindsket styrke. Der er ikke umiddelbart tegn på, at udviklingen stabiliseres endsige vender. Store driftsøkonomiske og markedsmæssige kræfter skubber udviklingen i retning af færre men større landbrug, og nye teknologiske fremskridt ser fortsat ud til at kunne gøre det endnu mere økonomisk fordelagtigt at satse på stordrift og industrialisering i landbruget.

Strukturudviklingen opfattes meget forskelligt.

Nogen betragter blot passivt strukturudviklingen som en upåvirkelig og naturlig *tendens*, som sker gradvist, og som man før eller siden må tilpasse sig. Strukturudviklingen opstår over tid og lader sig ikke stoppe, men vurderingen er, at landbrugserhvervet under ét ikke opnår længerevarende fordele ved strukturudviklingen, da de kortsigtede omkostningsfordele bliver konkurreret ud og ender som billigere fødevarerpriser til forbrugerne.

Andre ser strukturudviklingen som en *trussel* mod landbruget, som det ser ud i dag, og især en trussel for selvejet. Med de stadigt større landbrugsbedrifter bliver det sværere for én familie at finansiere et køb af landbrug, og med den nuværende udvikling kan det blive selvejets endeligt. Det er ikke bare selve strukturudviklingen, men også de forhold, som følger med strukturudviklingen, som frygtes. Der er netop modstand mod den stigende industrialisering og kommercialisering af landbruget, som ofte opstår parallelt med strukturudviklingen. Også en stigende koncentration, hvor få store landbrug står for en stigende del af den samlede produktion giver modvilje hos nogen.

Endeligt ser andre strukturudviklingen som en helt nødvendig og velkommen *trækraft* til at tilføre ny konkurrenceevne til landbruget. Strukturudvikling bliver således af nogen betragtet som et helt nødvendigt middel til at sikre landbrugserhvervets overlevelse. Udgangspunktet er, at strukturudvikling medfører nye muligheder for at udnytte stordriftsfordele. Dermed kan omkostningerne pr. produceret enhed reduceres, og dermed øget konkurrenceevnen.

Nogen ser også strukturudviklingen som en dynamisk tilpasning, hvor landbrugserhvervet og landbrugene løbende forandrer sig, og hvor der sker en optimering af ressourcerne til markedsvilkårene. Udvikling er nødvendig, hvis man skal kunne udnytte markedsudviklingen.

Uanset hvordan man betragter strukturudviklingen, er det vigtigt at få den defineret og beskrevet, så der er et fælles grundlag at diskutere ud fra. Det er håbet, at dette temanummer af Tidsskrift for Landøkonomi kan bidrage hertil.

I den første artikel, *Hvad er strukturudvikling? Hvad betyder strukturudviklingen?*, er udgangspunktet, at landbrugets strukturudvikling kan defineres og beskrives på mange forskellige måder. Strukturudviklingen er mere end blot størrelsen på den enkelte bedrift og antallet af landbrugsbedrifter. Det hører også med til landbrugets struktur, hvorledes specialisering, koncentration, ejerformer, vertikal integration m.m. har udviklet sig over tid. 10 forskellige parametre til beskrivelse af strukturudviklingen præsenteres.

I den næste artikel, *Landbrugets strukturudvikling: Årsager og drivkræfter*, ses der nærmere på, hvad der skaber strukturudviklingen. Landbrugets strukturudvikling skyldes en lang række økonomiske, strukturelle og teknologiske forhold, som i en kompleks sammenhæng både hæmmer og fremmer strukturudviklingen. I artiklen gives der en generel oversigt over en række årsager til strukturudvikling i landbruget. Mens der rent teoretisk nemt kan opstilles en række årsager og drivkræfter bag strukturudviklingen, er det langt sværere at dokumentere nogen statistisk årsagssammenhæng.

I den følgende artikel, *Strukturudvikling: Interesser og politik*, ses der nærmere på de mange forskellige interesser og holdninger, der er, når det gælder landbrugets strukturudvikling. Internt i landbruget er der forskellige interesser, men også uden for landbrugserhvervet er der forskellige holdninger og ønsker til den fremtidige strukturudvikling. Disse forskellige interesser kan indgå i en strukturpolitik, som netop har til formål at styrke erhvervets konkurrenceevne og effektivitet på langt sigt. Set ud fra en langsigtet og strategisk synsvinkel er strukturpolitik et vigtigt middel, men den fremtidige strukturpolitik skal opfylde en række kriterier for at være effektiv.

Artiklen, *Strukturudviklingen i dansk landbrug – udviklingen frem til i dag*, er en historisk analyse af den hidtidige udvikling. Den historiske strukturudvikling i landbruget er vigtig, da man ofte kan forlænge eller fremskrive de foregående årtiers udvikling – og dermed få et rimeligt billede af den forventede udvikling fremover. Den historiske udvikling har også interesse, da den kan fortælle noget om landbrugserhvervets tilpasning, dynamik og udnyttelse af stordriftsfordele.

Strukturudviklingen i dansk landbrug går i retning af færre, større og mere specialiserede bedrifter. På flere områder stiger koncentrationen, og geografisk set flytter husdyrene stadig mod vest. Den vertikale integration er stigende, arbejdskraftforbruget er faldende, mens internationaliseringen i form af større fokus på eksport og ikke mindst udenlandske investeringer er voksende.

I den følgende artikel, *Strukturudvikling i landbrugets følgeindustrier*, understreges det, at strukturudviklingen i agro- og fødevarerindustrien er vigtig for landbruget af flere grunde. Forklaringen er bl.a., at strukturudviklingen i agro- og fødevarerindustrien også påvirker landbrugets konkurrencesituation, og at strukturudvikling og tilpasning af strukturen er vigtige parametre med henblik på at opnå konkurrencefordele.

Det konkluderes bl.a., at strukturudviklingen i den danske agro- og fødevarerindustri er gået stærkt i de seneste årtier. Resultatet er blevet færre, større og mere koncentrerede virksomheder. Den indenlandske strukturudvikling er i flere sektorer nu næsten fuldendt, hvorfor internationalisering er nødvendig for at skabe yderligere vækst og strukturudvikling.

I den følgende artikel, *Rammer for den fremtidige udvikling*, undersøges nogle af de væsentligste forhold, som kan forventes at påvirke den fremtidige strukturudvikling i landbruget. Både politiske,

økonomiske og markeds-mæssige forhold kan ændre sig i de kommende år, og dermed kan det påvirke den fremtidige strukturudvikling. Overordnet set vil rammerne for landbrugets fremtidige udvikling dog næppe ændre sig markant. Det betyder også, at strukturudviklingen i landbruget i store træk vil fortsætte i samme retning fremover, som vi har oplevet gennem de seneste årtier.

Også den internationale dimension i strukturudviklingen er vigtigt, hvilket illustreres i artiklen, *Strukturforhold i landbruget – i internationalt perspektiv*. Der er ofte tale om en klar international tendens med færre, større og mere specialiserede landbrug, og det generelle billede viser også, at de rigeste lande er kommet længst i strukturudviklingen, mens de små gennemsnitsbedrifter typisk findes i de fattigste lande. Afvandring fra landbruget er også et generelt træk i takt med stigende økonomisk udvikling, og det er med til at øge arbejdsproduktiviteten og frigøre ressourcer til andre sektorer.

Et konkret eksempel på en sektors strukturudvikling er vist i den følgende artikel, *Strukturudviklingen i den danske pelsdyrproduktion – et eksempel*. Pelssektoren er også interessant, fordi markedsvilkår m.m. gennem mange år har været meget frie, og derfor har tilpasset sig vilkår, som de øvrige sektorer først nu er ved at mærke. Dertil kommer, at strukturudviklingen i pelsdyrproduktionen kan reagere kraftigere og hurtigere end strukturudviklingen i andre sektorer. Derfor kan erfaringerne fra pelsdyrsektoren være nyttige i andre sektorer.

Ejerformer er også en del af strukturforholdene, og netop i disse måneder har emnet stor politisk interesse. Selvejet har gennem mange årtier været en af grundstenene i dansk landbrug, men strukturudviklingen i retning af større og større ejendomme gør selvejet mere og mere problematisk. Artiklen, *Ejerformer i dansk landbrug – kan selvejet overleve?*, belyser derfor ejerformernes udvikling over tid, og nogle af de væsentligste udfordringer og tendenser belyses.

Landbruget struktur udvikler sig ofte i længerevarende trends, og derfor er det muligt med rimelig stor sikkerhed at fremskrive udviklingen nogle år frem. I afsnittet, *Metoder og modeller til at forudsige landbrugets strukturudvikling*, vises nogle måder, hvorpå man kan få et indtryk af, hvordan udviklingen vil forløbe fremover – såfremt den hidtidige tendens er entydig og kan forlænges i et rimeligt omfang. Der vises fire forskellige metoder eller principper, som kan anvendes. Det endelige valg afhænger af, hvad man gerne vil vise, og hvilke data der er tilgængeligt.

I den sidste artikel, *Dansk landbrugs strukturudvikling frem til 2025*, fremskrives centrale dele af de aktuelle strukturforhold i dansk landbrug. Fremskrivningen er baseret på nogle af de vist modeller, og tager i øvrigt udgangspunkt i de senere års tendenser på området. Denne fremskrivning er derfor både en prognose og illustration af, hvordan de seneste års udvikling har været.

God læselyst.

Ph.D., cand. agro. & merc. Henning Otte Hansen (ansvarshavende redaktør)
Fødevarøkonomisk Institut, Københavns Universitet

HVAD ER STRUKTURUDVIKLING? OG HVAD BETYDER STRUKTURUDVIKLINGEN?

Af Ph.D., Henning Otte Hansen, Fødevareøkonomisk Institut

Strukturudvikling er mere end blot antallet af landbrugsbedrifter og deres størrelse. Andre forhold som specialisering, koncentration og ejerformer er også en del af strukturforholdene. Dertil kommer, at man også ofte inkluderer alle led i værdikæden fra forskning og udvikling, forsyningsindustrien, den egentlige landbrugsproduktion og til leddene forarbejdning, forædling, distribution, markedsføring, detailsalg og forbrug.

Det er ikke noget mål i sig selv at fremme strukturudviklingen, men strukturudvikling kan være nødvendig for at forbedre landbrugen og landbrugserhvervets konkurrenceevne.

Strukturudvikling:

Definition og afgrænsning

Landbrugets strukturudvikling betyder meget i diskussionen om landbrugets og situation og fremtidige udvikling (se boks 1).

Strukturudvikling bliver af nogen betragtet som et mål eller i det mindste som et helt nødvendigt middel til at sikre landbrugserhvervets overlevelse. Andre ser strukturudviklingen som en trussel mod landbruget, som det ser ud i dag, og især en trussel for selvejet.

Landbrugets strukturudvikling kan defineres og beskrives på mange forskellige måder. Strukturudviklingen er mere end blot størrelsen på den enkelte bedrift og antallet af landbrugsbedrifter. Det hører også med til landbrugets

struktur, hvorledes specialisering, koncentration, ejerformer, vertikal integration m.m. har udviklet sig over tid.

I de senere år har landbrugets strukturforhold fået en endnu bredere betydning. Nu inkluderes også ofte alle led i værdikæden fra forskning og udvikling, forsyningsindustrien, den egentlige landbrugsproduktion og til leddene forarbejdning, forædling, distribution, markedsføring, detailsalg og forbrug. Hele fødevaresystemet inddrages dermed.

F.eks. vurderer Boehlje, M. (1999) således, at den traditionelle måde at beskrive strukturudviklingen på ikke mere kan bruges til at forklare udviklingen.

Forandringerne sker nu i nye dimensioner, hvor hele måden at agere kommercielt på ændres.

Følgende forhold bliver ofte anvendt til at beskrive landbrugets strukturudvikling:

Antallet af landbrugsbedrifter er en væ-

sentlig parameter i landbrugets strukturudvikling. Det kraftigt faldende antal siden starten af 1960'erne er både et udtryk for – og resultat af – strukturudvikling, og det er en tendens, som er international, og som er meget synlig for resten af samfundet.

Boks 1. Sagt om landbrugets strukturudvikling

Sammen med de stigende jordpriser skal rentefaldet nok få gang i strukturudviklingen igen, og vi oplever nu stilhed før stormen med hensyn til strukturudvikling. Ændringerne i Landbrugsloven trækker i samme retning.

Hans Peter Bay, direktør, Landscentret.

Landbrugsavisen 25. december 2009

Om få år vil blot 200 til 300 familier og partnerskaber sidde på hele 80 procent af den danske svineproduktion.

Orla Grøn Pedersen og Hans Aarestrup.

Business.dk 29. november 2007

Den vanskelige situation vil sætte yderligere skub i en strukturudvikling.

Formand for Danæg Bent Jepsen

Landbrugsavisen 25. september 2009

Dansk landbrug har de seneste 40 år gennemgået en kraftig strukturudvikling imod stadig større brug. Den nuværende økonomiske situation vil på fem til 10 års sigt ikke ændre behovet for en fortsat strukturudvikling.

Leif Nielsen, cheføkonom

Landbrugsavisen 7. december 2009

Vi har i Danmark siden 1990 haft en strukturudvikling, der har givet flere større landbrug. I samme periode er det lykkedes landbruget at reducere udledningen af drivhusgasser med 23 procent. Derfor er det misforstået, når aktivisterne siger, at større landbrugsbedrifter vil betyde større udledning.

Eva Kjer Hansen, fødevareminister.

Landbrugsavisen 9. december 2009

... bekymring for, om amerikanske svineproducenter vil reagere på samme måde på den aktuelle krise som svineproducenterne i Vesteuropa, dvs. med forstærket strukturudvikling og produktivitetsstigninger, frem for med en markant tilbagegang i produktionen.

Markedsorientering

Landbrugsavisen, 20. november 2009

Stordriftsfordele er dyrt købt.

I de fleste tilfælde kan det bedre betale sig at optimere på den eksisterende bedrift, frem for at udvide og satse på stordriftsfordele.

Landbrugsavisen 4. december 2009

EU's Revisionsret er bekymret for, at strukturudviklingen mod en koncentration af mælkeproduktionen i intensive landbrugsområder, vil have »negativ effekt« på både miljøet og den sociale struktur i de ugunstigt stillede områder.

Landbrugsavisen, 19. oktober 2009

Erhvervets muligheder for strukturtilpasning til den generelle økonomiske og teknologiske udvikling er altafgørende for landbrugets indtjening på sigt. Undersøgelser fra Fødevareøkonomisk Institut viser, at landbrugsloven historisk har forhindret og forsinket den nødvendige tilpasning.

Landbrugsavisen, 20. november 2009

Landbrugsbedriftenes størrelse er ligeledes et meget synligt resultat af strukturudviklingen. Selv om gennemsnitstal dækker over en stor spredning, og selv om størrelse kan måles på flere forskellige måder, er der tale om en vigtig målestok. Set i forhold til landbrugsloven og i forhold til f.eks. EU's landbrugspolitik er netop bedriftsstørrelserne en af de strukturparametre, som der bliver reguleret efter.

Størrelse er i sig selv et upræcist begreb, for der er mange måder at måle størrelse på. Størrelse kan måles som f.eks.

- areal (ejet areal)
- areal (drevet areal)
- arbejdskraft
- husdyr (dyreenheder)
- omsætning
- værditilvækst
- kapital.

Specialisering beskriver udviklingen på de enkelte bedrifters produktionssammensætning. Hvis der på de enkelte bedrifter sker en rationalisering i retning af mindre alsidig produktion, er der tale om en specialisering. Specialisering forekommer f.eks., når vi får færre landbrug med blandet husdyrhold – eksempelvis landbrug med både køer og svin. Også her er der tale om en meget markant udvikling.

Geografisk fordeling beskriver de strukturforandringer, der sker mellem landsdelene. Produktionen og husdyrbestanden kan udvikle sig meget forskellige fra område til område. Det er således karakteristisk, at husdyrtætheden har været stigende i Vestdanmark, mens den har været faldende i Østdanmark.

Der sker således en ændret geografisk fordeling, hvor produktionen bliver fokuseret på

områder, som har de største komparative fordele.

Koncentration beskriver, i hvor høj grad de største landbrug bliver relativt større end de øvrige landbrug. Man kan f.eks. se på, om de 20 pct. største landbrug står for en stigende andel af den samlede produktion. Tilsvarende kan man se, om de små landbrug bliver relativt mindre.

Generelt gælder det, at koncentrationen bliver mere udbredt. Koncentration sker på de enkelte bedrifter, hvor de helt store bedrifter får en stadig stigende andel af den samlede produktion.

Ejerformen er central, idet den beskriver ejerskabet af produktionsapparatet. Med ejerformen skelnes der mellem familieeje (selveje), selskabseje og forpagtning. Selskabseje kan deles op i flere former, aktieselskaber, interessentskaber, andelsselskaber, anpartsselskaber m.m.

Vertikal integration og herunder specifikt kontraktproduktion belyser primærlandbrugets sammenhæng og afhængighed i forhold til forsynings-, forarbejdnings- og afsætningsleddene. Med stigende grad af vertikal integration bliver landbruget mere og mere et led i den industrielle proces, som udspringer fra forbrugerbehov, og som føres tilbage gennem værdikæden til landmændene.

Indsatsfaktorerne i landbruget er også under stærk forandring og er ligeledes et væsentligt led i strukturudviklingen. Indsatsfaktorer dækker i den forbindelse over arbejdskraft, kapital m.m.

Forandringen ses bl.a. ved andelen af henholdsvis hel- og deltidsbrug, indtjening uden for erhvervet m.m.

Globalisering (internationalisering) er også en dimension i strukturudviklingen.

Globaliseringen kan ske på flere måder, og generelt kan man sige, at i en globalisering flytter en række ressourcer over landegrænser, herunder:

- Varer
- Kapital
- Arbejdskraft
- Viden
- Virksomheder
- Samarbejde
- Ledelse

Landmænds investeringer i udenlandske landbrug, handel og samarbejde over grænser m.m. siger også noget om landbrugets strukturudvikling. Desuden er fødevareindustriens handel og investeringer over landegrænser en del af sektorens strukturudvikling.

Boks 2. Hvad omfatter landbrugets strukturudvikling?

Strukturudvikling omfatter

- Antallet af landbrugsbedrifter
- Landbrugsbedriftenes gennemsnitlige størrelse
- Landbrugsbedriftenes størrelsesfordeling
- Specialisering
- Geografisk fordeling
- Koncentration
- Ejerformer
- Vertikal integration
- Indsatsfaktorer
- Globalisering

Gennemsnitstal og fordeling

Når man analyserer en sektor eller et helt erhvervs strukturudvikling, vil man typisk se på gennemsnitstal eller på total-tal for hele populationen. Disse aggregerede tal kan dog godt

dække over store interne variationer, som ikke kommer til udtryk, når man ser på gennemsnitstal eller på total-tal.

Derfor er det ofte nødvendigt at supplere disse gennemsnitstal med data, der viser fordelingen eller spredningen inden for gruppen.

Hvorvidt gennemsnitstal er tilstrækkelige, eller om der er brug for tal for fordelingen inden for grupperne, afhænger alt sammen af, hvad formålet med analysen af strukturudviklingen er.

Hvorfor er strukturudvikling vigtig?

Overordnet set bør strukturudvikling ikke i sig selv være et *mål*, og det bør ikke være et mål i sig selv at fremme strukturudviklingen. Strukturudvikling kan dog være et godt og nødvendigt *redskab* til at sikre en bedre ressourceudnyttelse, konkurrenceevne og indtjening i et erhverv.

Set ud fra et økonomisk og ressourcemæssigt synspunkt kan strukturudvikling på mange måder være fordelagtig. Strukturudvikling kan være løftestang for en mere effektiv produktion, hvor nye og bedre metoder kan anvendes. Dertil kommer, at anvendelse af ny teknologi også i sig selv kan forudsætte, at der sker en vis strukturudvikling for at kunne anvendes på den optimale måde.

Strukturudvikling kan derfor på mange måder være fordelagtig – afhængig af hvilken type strukturudvikling, der er tale om – bl.a. fordi:

- Nye stordriftsfordele kan udnyttes
- Nye markeder kan bedre opdyrkes
- Synergier kan udnyttes
- Effektivitetsgevinster kan nemmere realiseres

- Innovation kan bedre finansieres og udnyttes
- Kunder og leverandører kan bedre matches på markedet.

Der kan identificeres mere end 30 forskellige begrundelser for, at virksomheder har søgt at fremme strukturudviklingen via fusioner, opkøb og anden form for vækst (Hansen, H. O. 2005).

På tilsvarende måde er der en række mål, som landmændene kan opfylde via strukturudviklingen. I det omfang disse mål er rationelt begrundede, og i det omfang de bedst kan nås via strukturudvikling, vil der opnås positive resultater af strukturudviklingen.

Som eksempel kan den teknologiske udvikling være en drivkraft for strukturudviklingen. Teknologi, innovation m.m. kan indebære store økonomiske fordele, men ofte er investeringerne så store, at de ikke kan finansieres af små virksomheder. Endvidere er indtjeningspotentialet tit så stort, at det kun kan udnyttes effektivt af relativt store virksomheder og landbrugsbedrifter.

Dette er én af forklaringerne på, at man ofte taler om, at en hurtigere strukturudvikling kan være med til at fremme landbrugets konkurrenceevne – og derfor er strukturudvikling ofte vigtig set i et erhvervspolitisk og -økonomisk perspektiv.

Kilder

Boehlje, Michael (1999): Structural Changes in the Agricultural Industries: How Do We Measure, Analyse and Understand Them? I: American Journal of Agricultural Economics. Vol. 81. No. 5. 1999. pp1028-1041.

Hansen, Henning Otte (2005): Vækst i Fødevarerindustrien. – Vækst, fusioner, strukturudvikling, globalisering og koncentration i det agroindustrielle kompleks – i Danmark og globalt. Handelshøjskolens Forlag. 287 pp.

LANDBRUGETS STRUKTURUDVIKLING: ÅRSAGER OG DRIVKRÆFTER

Af Ph.D., Henning Otte Hansen, Fødevareøkonomisk Institut

Landbrugets strukturudvikling skyldes en lang række økonomiske, strukturelle og teknologiske forhold, som i en kompleks sammenhæng både hæmmer og fremmer strukturudviklingen. Mens der rent teoretisk nemt kan opstilles en række årsager og drivkræfter bag strukturudviklingen, er det langt sværere at dokumentere nogen statistisk årsagssammenhæng.

Årsagssammenhænge

Det har længe været diskuteret, hvad der skaber eller påvirker landbrugets strukturudvikling. For det første vil det være interessant at få klarlagt, hvilke muligheder man har for rent landbrugspolitisk at forstærke eller begrænse strukturudviklingen.

For det andet vil det også være interessant at se, i hvilken udstrækning markedsmæssige forhold m.m. påvirker strukturudviklingen. Dermed vil man bedre være i stand til at forklare og forudsige landbrugets strukturudvikling.

Teoretisk kan der opstilles en række faktorer, som påvirker landbrugets strukturudvikling i den ene eller anden retning.

I praksis og rent statistisk er det imidlertid væsentligt vanskeligere at identificere og dokumentere konkrete årsager til strukturudvik-

lingen. En dansk forskningsrapport (Wiborg, T. og Rasmussen, S. 1996) konkluderer således, »at det ikke har været muligt at identificere faktorer, som i særlig grad påvirker strukturudviklingen i landbruget«.

En undersøgelse af Huffmann, W. E and Evenson, R. E. (2001) viser dog, at forskning og udvikling, uddannelse, markedsforshold direkte påvirker strukturudviklingen, omend hele strukturudviklingen ikke kan forklares.

Alt i alt må det konstateres, at det er meget vanskeligt at vise årsagssammenhænge bag landbrugets strukturudvikling. Dermed er det også vanskeligt at påvise signifikante virkninger af nye tiltag, eksterne chok m.m. på strukturudviklingen i landbruget.

Der er flere forklaringer på, at det er vanskeligt at påvise en årsagssammenhæng.

For det første sker der løbende mange forskellige påvirkninger af landbruget, hvor det kan være umuligt at adskille de enkelte påvirkninger og deres konsekvenser.

For det andet vil der ofte være en kortere eller længere periode mellem påvirkning og en synlig konsekvens heraf.

For det tredje er landbrugserhvervet så heterogent, at reaktionerne på påvirkninger kan være meget forskellige fra landmand til landmand.

For det fjerde kan det også forekomme – i større eller mindre omfang – at landmænd ekspanderer og køber landbrugsejendomme ud fra ikke-økonomiske motiver. Det kan være meget svært at indarbejde disse motiver i en forklaring af landbruget strukturudvikling.

Endeligt, *for det femte*, kan en påvirkning (f.eks. indkomststigning) have meget forskellige og måske modsat rettede virkninger afhængig af de konkrete tilfælde.

Da strukturudviklingen dækker over flere forskellige forhold, er der også flere forskellige årsager til udviklingen. Kontraktproduktion opstår af specielle grunde, mens f.eks. ændringer i ejerformer eller bedriftsstrukturer har andre årsager.

I de følgende beskrives – teoretisk og statistisk – forskellige årsager til strukturudvikling i landbruget.

Teknologi

Den teknologiske udvikling i landbruget har været og vil også i den nærmeste fremtid være inde i en rivende udvikling, og den vil have stor betydning for landbrugets strukturudvikling.

Grundlæggende kan teknologisk udvikling ændre på landenes komparative fordele. Ny teknologi kan erstatte de konventionelle indsatsfaktorer som jord, arbejdskraft og kapital,

men også omkostninger, stordriftsfordele, specialisering, koncentration m.m. kan blive påvirket. Påvirkningerne kan være direkte i form af, at f.eks. arbejdskraft overflødiggøres, eller indirekte og afledt i form af f.eks. stigende produktivitet, stigende produktion og udbud samt efterfølgende prisfald.

Stigende afvandring er en direkte og indirekte konsekvens af ny teknologi. For det første erstatter ny teknologi ofte arbejdskraft. For det andet vil den produktivitetsstigning, som er afledt af teknologien, ofte medføre en øget produktion, som på længere sigt resulterer i prisfald og dermed øget afvandring og reduceret tilgang til erhvervet.

Ny teknologi forstærker også udviklingen i retning af *færre og større bedrifter*. Teknologi vil oftest medføre størrelsesøkonomi og stordriftsfordele. De større bedrifter får en fordel, og de små bedrifter må blive større for at kunne udnytte den nye teknologifordel, eller de må i yderste konsekvens nedlægges.

Det kan således konkluderes, at teknologi gavner de innovative landmænd, mens de mest teknologiske landmænd får ulemperne i form af et faldende bytteforhold. Alt i alt vil resultatet på længere sigt være en stigende bedriftsstørrelse og en øget afvandring.

Samtidig er det også flere steder konstateret, at ny teknologi stiller så store krav til landmændenes driftsledelse, kapital m.m., at det er med til at begrænse tilgangen af unge til erhvervet. Dette vil yderligere forstærke udviklingen.

Koncentrationen i landbruget kan også blive forstærket af ny teknologi.

For det første kan de innovative og risikovillige landmænd få en fordel (»first mover«) ved at være de første til at tage den ny teknologi i anvendelse. Ved at være blandt de første bliver

fordelen i form af færre omkostninger, større produktivitet m.m. ikke udlignet af det prisfald på landbrugsprodukterne, som på et tidspunkt vil komme. Håndtering af ny teknologi kræver en vis driftsledelse, og derfor sker der en større udskilning af landmænd med store og små driftslederegenskaber.

For det andet er ny teknologi ofte målrettet de større og mere kapitaltunge bedrifter, og derfor vil disse bedrifter få den største fordel og dermed ekspandere.

Specialiseringen vil også typisk blive forøget som resultat af ny teknologi. De afledte stordriftsfordele medfører ofte en specialisering til en enkelt produktionsgren. Også teknologiens større krav om specifik know-how og driftsledelse vil fremme en specialisering.

Flere *deltidslandbrug* kan også være resultat af ny teknologi. Der kan tænkes at ske en mere markant opdeling mellem på den ene side høj-effektive, innovative og teknologiske landbrug og på den anden side mere konventionelle og mindre landbrug, som før eller siden bliver til deltidsbrug. De flere deltidslandbrug er således også en konsekvens af den teknologiskabte øgede koncentration.

Integration mellem landbrug og forsyningssektoren/aftagere vil også blive forøget via den teknologiske udvikling. Ny teknologi – f.eks. bioteknologi, som ofte udvikles af virksomheder uden for landbrugssektoren – vil medføre, at udbyderne af ny teknologi i en vis grad vil styre den teknologibaserede landbrugsproduktion for at optimere rentabiliteten i teknologiudviklingen.

Også informationsteknologi kan øge integrationen. IT kan være det nødvendige redskab, som gør det muligt at sikre en differentieret produktion og afsætning. Denne differentieringsstrategi baseret på den enkelte

landmands produktion vil også nødvendiggøre en tættere integration evt. i form af kontraktproduktion.

Størrelsesøkonomi

Begrebet størrelsesøkonomi beskriver den situation, hvor landmanden ved at øge produktionen vil få faldende omkostninger pr. enhed, der produceres.

Størrelsesøkonomiske og stordriftsmæssige fordele vil få som konsekvens, at bedrifternes størrelse stiger.

Der er flere årsager til, at produktionsomkostningerne pr. enhed vil være faldende i takt med stigende produktionsniveau. For det første kan man ofte sprede de faste omkostninger ved produktionen ud over flere producerede enheder. Det er ofte muligt at udnytte det eksisterende produktionsapparat bedre ved f.eks. at dyrke mere jord med en uændret maskinpark. Da de variable omkostninger pr. enhed er uændrede eller måske lavere, opnås en samlet lavere omkostning pr. produceret enhed.

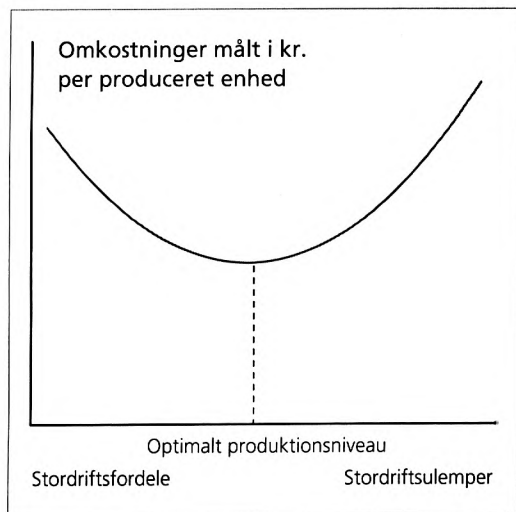
For det andet er det også muligt at ændre på de variable omkostninger pr. produceret enhed. Det vil ofte være muligt at opnå kvantumrabatter ved indkøb af større mængder af hjælpestoffer til produktionen.

For det tredje kan der foretages investeringer, således at det er muligt at opnå en mere rationel og effektiv udnyttelse af de variable input. Ganske vist stiger de faste omkostninger, når der investeres, men denne stigning mere end opvejes af de mindre udgifter til de variable inputfaktorer, såsom foder, gødning og bekæmpelsesmidler. Det er nemlig hensigten med sådanne investeringer, at både gennemsnitsomkostningerne og marginalomkostningerne skal bringes ned på et lavere niveau.

Marginalomkostningerne er et udtryk for den meromkostning, der kommer ved at øge produktionen med en ekstra enhed.

De størrelsesøkonomiske fordele og ulemper er skitseret i figur 1.

Figur 1. Stordriftsfordele og -ulemper og omkostningsbetragtninger

Figuren viser de gennemsnitlige omkostninger pr. produceret enhed på lang sigt ved stigende produktionsniveau.

Som det ses af figuren, er der økonomisk gevinst ved at blive større, idet marginal- og gennemsnitsomkostningerne mindskes indtil et givet niveau.

Det er målet at få lavest mulige gennemsnitsomkostninger på lang sigt, da det betyder størst profit på lang sigt. Dette sker ved det niveau, der kaldes for det optimale produktionsniveau. Teoretisk set dækker det som sagt over, at man opnår lavere og lavere omkostninger pr. produceret enhed, når størrelsen på produktionsapparatet vokser. Dette gælder dog kun indtil et vist niveau. Herefter siger man, at de størrelsesøkonomiske fordele er udtømte.

Dette sker i modsætning til industrien relativt hurtigt for landbruget. De organisatoriske problemer melder sig hurtigere, idet man har med levende produktionsmidler at gøre. Flere økonomiske analyser påpeger dog, at der stadig er størrelsesøkonomiske fordele at hente for dansk landbrug, jfr. f.eks. Nørring, N.-P. (1990), Kjeldsen-Kragh, S. (1988), Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri (1998) m.fl. Det betyder i så fald, at dansk landbrug på figuren ligger til venstre for det optimale niveau.

Omkostningskurven i figur 1 er dog ikke entydig, idet den varierer fra bedrift til bedrift, og ikke mindst fra landmand til landmand. Nogle landmænd har store driftlederegenskaber, således at de kan drive meget store bedrifter, mens andre landmænd kun kan drive mindre ejendomme, før der kommer størrelsesøkonomiske ulemper.

Lønudvikling

Lønudviklingen i samfundet kan også være med til at påvirke strukturudviklingen. Der er således en nær sammenhæng mellem lønudviklingen og den mængde arbejdskraft, der bliver udbudt til landbruget. I perioder med høj eller fuld beskæftigelse presses lønningerne op. Resultatet bliver, at endnu flere fra landbruget finder beskæftigelse i andre erhverv, og at færre søger ind i landbrugserhvervet.

Landbruget har traditionelt haft en lavere aflønning end andre erhverv, og dette er med til at forstærke virkningen i perioder med stærk vækst i økonomien. Det gælder naturligvis modsat, at afvandringen fra landbruget ikke er så stærk i perioder med lav beskæftigelse og lavt lønpres. Pull-effekten – d.v.s. at arbejdskraft trækkes ud af landbruget – er dermed væsentlig, når man taler lønudvikling i samfundet.

Der gælder ydermere det forhold, at lønnen er steget betydeligt mere end de øvrige faktorer set under ét. Arbejdskraften er altså blevet dyrere set i forhold andre indsatsfaktorer i landbruget, hvilket betyder, at man i højere grad søger efter indsatsfaktorer, der kan substituere arbejdskraften. Der er tale om en push-effekt, der skubber arbejdskraften væk fra erhvervet, fordi den relativt set er blevet dyr.

Lovgivning

Lovgivningen i landbrugsloven samt anden offentlig regulering påvirker på mange forskellige måder strukturudviklingen.

Formålet med landbrugsloven i Danmark har altid været at fremme en hensigtsmæssig strukturudvikling i landbruget. Samtidig har der i loven været et ønske om, at hver enkelt ejendom opretholdes som et selvstændigt landbrug, og at ejer og bruger i så stort omfang som muligt bør være samme person. Der er endvidere lagt vægt på at bevare selvejendommen som det bærende i dansk landbrug.

Det viser, at alene landbrugslovens intention og målsætning kan have stor betydning for landbrugets strukturudvikling.

Også de enkelte instrumenter i landbrugsloven og andre reguleringer viser konkret, hvorledes strukturen påvirkes.

Vertikal integration i form af opkøb begrænses ved at forbyde fjerneje og begrænse selskabseje.

Vertikal integration kan fremmes via økonomiske incitamenter til at oprette andelsselskaber m.m.

Koncentration begrænses ved bestemmelser for nedlægning samt ved øvre grænser for sammenlægning.

Specialisering begrænses til dels ved harmonibestemmelser og til dels også ved øvre grænser for sammenlægning.

Specialisering er dog også – direkte eller indirekte – søgt fremmet via tiltag i form af produktivitetsforbedring (investeringsstøtte, konsulentstøtte, strukturstøtte, markedsstabilisering m.m.). EU's landbrugspolitik har tidligere indeholdt en betydelig grad af markedsstabilisering, og det har gjort det mindre nødvendigt for landmændene at sprede produktionen på flere forskellige områder. Så længe markedspriserne er relativt stabile, behøver landmændene ikke sprede risikoen så meget.

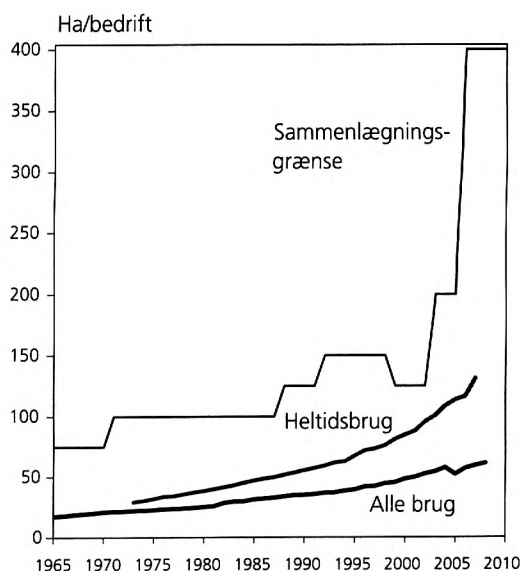
Særlige favorable låneordninger for yngre jordbrugere øger – alt andet lige – tilgangen til landbrugserhvervet. Den samlede nettoafvandring bliver dermed reduceret.

Landbrugslovens krav om uddannelse, bopælspligt, hovederhverv m.m. begrænser tilgangen af nye landmænd til erhvervet, og nettoafvandringen øges dermed. Omvendt vil netop disse begrænsninger sikre en relativt homogen tilgang af yngre landmænd, hvorved koncentrationen ikke forløber så hurtigt som under fri etableringsret.

Stigende bedriftsstørrelser bliver begrænset via restriktioner m.h.t. sammenlægning, nedlægning, afstandskrav, miljøbestemmelser m.m. Netop begrænsninger m.h.t. sammenlægning, samdrift, m.m. er en meget synlig restriktion i strukturudviklingen, om end der kan være tvivl om, i hvor høj grad der sker en egentlig og konkret begrænsning af strukturudviklingen.

Der er således også tydelige eksempler på, at lovgivningen løbende tilpasser sig den aktuelle udvikling, således at f.eks. sammenlægningsgrænser normalt justeres i forhold til strukturudviklingen, jfr. figur 2.

Figur 2. Sammenlægningsgrænser ifølge landbrugsloven samt gns. bedriftsstørrelser for heltidsbrug og alle brug i Danmark

Kilde: FOI (2010) og Danmarks Statistik (flere årgange)

Anm: Sammenlægningsgrænsen er ikke et entydigt mål, da andre reguleringer i form af afstandskrav, fortrinsstilling m.m. kan være koblet til sammenlægningsgrænsen.

Sammenlægningsgrænser er i sagens natur ikke det eneste instrument i landbrugsloven til regulering af strukturudviklingen, hvorfor figur 2 ikke giver nogen fuldstændigt billede af udviklingen.

Også andre af landbrugslovens instrumenter m.h.t. at styre strukturudviklingen viser dog samme tendens, således at begrænsningerne lempes med tiden.

Der er derfor en klar tendens til, at landbrugslovens regler løbende opjusteres i takt med udviklingen.

Infrastruktur

Den generelle infrastruktur vil også kunne fremme strukturudviklingen. En veludbygget

infrastruktur betyder nemlig, at det f.eks. er muligt at få transporteret landbrugsprodukter ind til byerne, hvor afsætningen finder sted. Dermed er en væsentlig forudsætning for vertikal integration opfyldt.

Infrastruktur er et forhold, man dog for længst anser for en selvfølge, men eksempelvis i u-landene er det afgjort en faktor, der i høj grad begrænser strukturudviklingen.

En bedre infrastruktur betyder, at varer og arbejdskraft opnår en højere bevægelighed. Dette betyder, at det er muligt at bo på landet men samtidig arbejde i byen, og at fødevarer kan transporteres over selv betydelige afstande på relativt kort tid. Det betyder også, at arbejdsdeling og specialisering kan forøges – både internt i landbrugserhvervet og i forhold til forsynings- og forarbejdningsleddene.

Strukturpolitik

Landbrugets strukturudvikling er så vigtig, at flere politiske tiltag bruges til at styre og regulere udviklingen. Der er således mange steder en strukturpolitik indeholdende en række strukturpolitiske instrumenter, som er med til at påvirke og styre landbrugets strukturudvikling.

De strukturpolitiske instrumenter vedrører områder som ejendoms-, arbejdsmarkeds-, kapitalmarkeds- og afsætningsstruktur samt områderne forskning, udvikling, forsøg, uddannelse m.m. Instrumenterne skal således bruges til at effektivisere strukturen, således at tilpasningsevne, konkurrenceevne m.m. styrkes.

Indtjening

Indtjeningen kan have mange forskellige – og ofte modsatrettede – virkninger på strukturudviklingen.

En øget indtjening i landbruget vil tiltrække flere ressourcer (arbejdskraft, kapital, husdyr

m.m.) til erhvervet. Dermed vil der i gennemsnit blive tale om større bedrifter målt i omsætning, værditilvækst m.m.

Det er dog sandsynligt, at de forskellige størrelsesgrupper reagerer forskelligt på en pris- og indkomststigning. De ejendomme, som ellers var planlagt skulle nedlægges inden for en kortere periode, vil blive opretholdt en længere periode, og dermed begrænses den sædvanlige ned- og sammenlægning.

Tilsvarende er de faste omkostningers betydning forskellig, hvilket også påvirker strukturel tilpasning. De store bedrifter har relativt store faste og små variable omkostninger, og det betyder, at produktion, udbud og dermed

også strukturen er mindre prisfølsom ved prisfald, end hvis der er tale om små bedrifter.

Der vil også være forskellig tilpasning fra produktionsgren til produktionsgren. Malkekvæg- og planteavlslugene har ikke samme mulighed for at tilpasse størrelse og bedriftsstruktur som f.eks. fjerkræ- og pelsdyrsektoren. Mælkekvoterne er her en væsentlig forklaring på den mindre tilpasning.

Det er også sandsynligt, at strukturen reagerer forskelligt på stigende og faldende priser/indkomster. Tilpasningen er ofte mindre ved prisfald end ved prisstigninger, jfr. Hansen, H. O. (2001).

Boks 1. Oversigt over årsager til strukturudvikling

Ud fra de foregående afsnits teoretiske og empiriske vurderinger af strukturel udvikling i landbruget kan der gives en generel oversigt over årsager til strukturudvikling i landbruget.

Listen er næppe udtømmende, og der vil altid være undtagelser, særligt fælde m.m., hvor andre forhold gør sig gældende.

Teknologi

Stigende afvandring
Færre bedrifter
Større bedrifter
Større koncentration
Større specialisering
Flere deltidslandbrug
Vertikal integration

Størrelsesøkonomi

Færre bedrifter
Større bedrifter

Indtjening

Begrænser afvandring
Øger tilgang
Bestående bedrifter bliver større
Fremmer specialisering

Lønudvikling i samfundet

Øger afvandring
Begrænser tilgang

Infrastruktur

Fremmer specialisering
Fremmer vertikal integration
Fremmer deltidsbrug

Landbrugslovgivning

Vertikal integration begrænses
Vertikal integration fremmes
Koncentration begrænses
Specialisering begrænses
Specialisering fremmes
Stigning i bedriftsstørrelse begrænses
Afvandring begrænses

Kilder:

Danmarks Statistik (flere årgange): Landbrugsstatistik

FOI (2010): www.foi.dk

Hansen, Henning Otte (2001): Landbrug i et moderne samfund. Handelshøjskolens Forlag

Huffman, Wallace E. and Evenson, Robert E. (2001): Structural and productivity change in US agriculture, 1950-1982. I: Agricultural Economics 24 (2001) pp. 127-147

Kjeldsen-Kragh, Søren (1988): Hvilken bedriftsstørrelse skal landbruget satse på? I: Tidsskrift for Landøkonomi. Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab.

Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri (1998): Landbrugets strukturudvikling. Betænkning fra Udvalget vedrørende landbrugets strukturudvikling. Betænkning nr. 1351.

Nørring, Niels-Peter (1990): Størrelsesøkonomi i dansk landbrug. Rapport nr. 55. Statens Jordbrugsøkonomiske Institut.

Wiborg, Torben og Rasmussen, Svend (1996): Strukturudvikling i landbruget – årsager og omfang. Arbejdspapir. KVL. Institut for Økonomi, Skov og Landskab.

STRUKTURUDVIKLING: INTERESSER OG POLITIK

Af Ph.D., Henning Otte Hansen, Fødevareøkonomisk Institut

Der er mange forskellige interesser på spil, når det gælder landbrugets strukturudvikling. Internt i landbruget er der forskellige interesser, men også uden for landbrugserhvervet er der forskellige holdninger og ønsker til den fremtidige strukturudvikling. Disse forskellige interesser kan indgå i en strukturpolitik, som netop har til formål at styrke erhvervets konkurrenceevne og effektivitet på langt sigt. Set ud fra en langsigtet og strategisk synsvinkel er strukturpolitik et vigtigt middel, men den fremtidige strukturpolitik skal opfylde en række kriterier for at være effektiv.

Indledning

Der er mange holdninger til landbrugets strukturudvikling. Landbrugets strukturudvikling – især landbrugenenes størrelse, placering og koncentration – har en naturlig interesse for mange mennesker både inden for og uden for landbruget.

Til illustration indeholder boks 1 en række aktuelle eksempler på debatten om landbrugets strukturudvikling, og den viser også, hvor forskelligartede holdninger og vurderinger, der findes.

Samtidig er det også værd at bemærke, at strukturudvikling, strukturpolitik og strukturforbedrende støtte har fået en langt større betydning i mange lande. Både liberaliseringen og globaliseringen vil medføre øget fokus på landbrugets strukturudvikling og behovet for

at fremme en sund og afbalanceret struktur i landbruget.

Interesser på spil

Landbrugets strukturudvikling er tit og ofte på dagsordenen. Strukturudviklingen har mange påvirkninger, og der er i mange tilfælde en synlig effekt på landskabsudviklingen m.m. Samtidig er der mange forskellige holdninger og interesser («stakeholders») i denne sag.

Blandt de væsentligste stakeholders kan nævnes:

Ekspanderende landmænd kan ønske sig så få begrænsninger i strukturudviklingen som muligt. Jo lempeligere reglerne er, desto nemmere får de adgang til at kunne erhverve yderligere landbrug og landbrugsjord.

Boks 1. Landbrugets strukturudvikling: Aktuelle eksempler på debat og på de forskelligartede vurderinger og interesser

I de vesteuropæiske lande resulterer den ringe produktionsøkonomi alene i forstærket strukturudvikling og produktivitetstigninger.

Landbrugsavisen den 19. juni 2009

Eftersom danske mælkeproducenter er i front i Europa, hvad angår strukturudvikling ... er det danske marked ekstremt vigtigt ...

Adm. dir. i Lely Scandinavia, Jan Brøgger Rasmussen, Landbrugsavisen den 25. september 2009

The size of agricultural enterprises needs to be increased further, as has been done in Sweden and Denmark.
Finlands Landbrugsministerium, 2007

Strukturudviklingen er sat i stå, så der er ingen løsning i en afvikling, som der var tidligere.

Formand for Dansk Kvæg, Peder Philipp, Landbrugsavisen den 7. august 2009

Det er svært at imødegå udviklingen rent politisk. Det er markedet, der styrer. Strukturudviklingen gør, at de mellemstore gårde går tilbage, mens de små og de store går frem, og der skal færre til at overtage de store.

Venstres landbrugspolitiske ordfører, Henrik Høegh, Landbrugsavisen den 24. juli 2009

Strukturudviklingen i landbruget er gået hurtigere, end selv de bedste prognoser har forudsagt, og at den kan forventes at fortsætte med uformindsket styrke. »Vi vil se, at en del landbrug vil vokse sig meget store, men vi vil også opleve en mangfoldighed af deltidsbrug... og opfordre til selvansagelse i erhvervet: Vi bør måske overveje det rigtige i evig ekspansion«.

Formand for Søhøjlandets Landboforening, Frede Lundgaard Madsen, Landbrugsavisen den 27. marts 2009

Baggrunden er forventningen om en kraftig strukturudvikling i de kommende år, blandt andet på grund af landmændenes høje gennemsnitsalder på 54 år.

Dansk Landbrugsrådgivning, Landbrugsavisen den 17. juli 2009

Uden fortrinsstillingen vil det alene være kammerateri der afgør, hvem der kan erhverve jord og altså udvikle sin bedrift. Det vil bare sætte yderligere gang i strukturudviklingen, som allerede har rigelig fart på.

Antoni Stenger, formand for Haderslev Vester Amts Familielandbrug, Landbrugsavisen den 7. august 2009

Mindre landbrug kan ønske et værn mod store landbrugs fortsatte vækst – for at sikre deres egen eksistens – og derfor vil de arbejde for begrænsninger og særordninger med hensyn til den fremtidige strukturudvikling.

»Samfundet« ønsker på den ene side at give landbrugserhvervet så effektive strukturforhold, at erhvervet kan klare sig i den internationale konkurrence og samtidig skabe gevinster i form af eksport, værdiskabelse og beskæftigelse uden at offentlig støtte er nødvendig. Samtidig har »samfundet« også andre hensyn at tage. Det kan være m.h.t. indkomst- og for-

muefordeling, infrastruktur, fødevareforsyning m.m. Disse særlige hensyn kan ofte være med til at begrænse strukturudviklingen.

Natur- og miljøorganisationer vil ofte arbejde for en styret strukturudvikling, hvor der også er begrænsninger i ressourceanvendelsen.

Endeligt kan særlige *bolig- og byinteresser* arbejde for, at en del af landbrugsproduktionen fjernes fra de områder tæt på byerne. Dermed kan byerne fortsætte deres vækst, og potentielle lugtgener fra landbruget vil blive mindre skadelige.

Strukturpolitik

Landbrugets strukturudvikling er så vigtig, at flere politiske tiltag bruges til at styre og regulere udviklingen. Landbrugsloven er et tydeligt eksempel på, at landbrugets strukturudvikling styres, men også miljø- og planlovgivningen påvirker landbrugets strukturudvikling.

Generelt kan man sige, at der er en række strukturpolitiske instrumenter, som er med til at påvirke og styre landbrugets strukturudvikling.

Strukturpolitik dækker dermed over en række forskellige landbrugspolitiske tiltag, som på væsentlige områder adskiller sig fra f.eks. pris- og markedspolitik, som ellers er de dominerende politikker i EU's landbrugspolitik. Hvor pris- og markedspolitikken har som overordnet formål at forbedre indtjening, markedsbalance, m.m. på kort sigt, virker strukturpolitikken på længere sigt og har dermed også en mere indirekte og afkoblet (produktionsneutral) effekt.

Strukturpolitik kan imidlertid også bruges som et middel til at sikre landbrugets udvikling i områder, hvor de generelle landbrugspolitiske indgreb ikke er tilstrækkelige. Hvis der samtidig af f.eks. regionalpolitiske årsager er et ønske om at bevare landbefolkningen i området, må der gennemføres specifikke ordninger for disse grupper.

Strukturpolitik omfatter dermed indgreb med henblik på at øge produktionsfaktorenes mobilitet for derigennem at fremme tilpasningen til den tekniske, økonomiske og miljømæssige udvikling.

Strukturpolitik kan således betragtes som et langsigtet indgreb, hvor landbrugets konkurrenceevne forstærkes. Dermed bliver det mindre nødvendigt at gennemføre egentlige markedsindgreb, fordi erhvervet gennem effektiv-

sering og strukturtilpasning kan producere til en væsentligt lavere pris.

I strukturpolitikken kan især følgende forhold påvirkes:

Strukturen kan påvirkes (fremmes eller begrænses) via landbrugslovgivningens bestemmelser vedr. sammenlægning, køb, samdrift, forpagtning m.m.

Effektiviteten kan fremmes via forskning, forsøg, rådgivning, undervisning, afsætningsfremme m.m.

Tilpasningsevnen kan forbedres ved at forøge ressourcemobiliteten inden for landbruget og i forhold til andre sektorer. Inden for landbruget kan en styrkelse af undervisning og rådgivning samt et effektivt kapitalmarked medvirke til, at både landmænd og investeringer hurtigere kan tilpasse sig nye produktionsvilkår. I forhold til andre sektorer vil styrkelse af det almengyldige indhold i landbrugsuddannelsen, etableringsstøtte til nye landmænd, ophørsordninger m.m. være relevante instrumenter. I begge tilfælde er det afgørende, at landmænd er i stand til at tilpasse produktionen til de områder, som er mest fordelagtige.

Den langsigtede konkurrenceevne vil i vid udstrækning blive forbedret som følge af, at struktur, effektivitet og tilpasningsevne forbedres.

Som det ses, er strukturpolitikken med til at afhjælpe nogle af de grundlæggende særlige forhold, som er karakteristiske for landbruget. Strukturpolitik fokuserer dermed på de basale problemer og deres årsager, frem for at udbedre symptomerne på kort sigt.

Modsat markedspolitikken virker strukturpolitikken som nævnt på længere sigt og har dermed også en mere indirekte effekt. Dermed er også instrumenterne til at nå de strukturpo-

litiske mål anderledes end de markedspolitiske instrumenter.

De strukturpolitiske instrumenter vedrører områder som ejendoms-, arbejdsmarkeds-, kapitalmarkeds- og afsætningsstruktur samt områderne forskning, udvikling, forsøg, uddannelse m.m. Instrumenterne skal således bruges til at effektivisere strukturen, således at tilpasningsevne, konkurrenceevne m.m. styrkes.

Strukturpolitik i EU

Strukturpolitik er også en væsentlig del af EU's økonomiske og politiske samarbejde. Strukturpolitik forventes også at få en stigende betydning fremover, fordi der er et pres på strukturudviklingen, og fordi strukturpolitik ofte er et bedre, mere langsigtet og mere legitimt instrument til at løse grundlæggende problemer i landbruget.

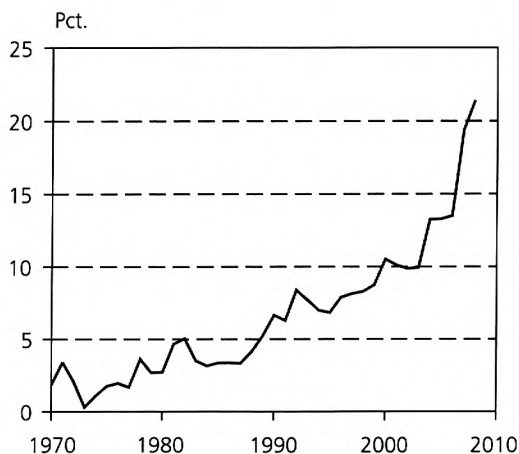
I EU's landbrugspolitik sker en betydelig del af de strukturpolitiske tiltag via udviklingssektionen, som er en strukturfond, der har til formål at fremme regional udvikling og mindske forskellene mellem de forskellige områder i EU.

Udviklingssektionen bidrager til struktureformer i landbruget og udvikling af landdistrikterne (f.eks. investering i nyt udstyr og ny teknologi).

IEU har strukturpolitikken tidligere spillet en meget lille rolle i forhold til den gængse markeds- og prispolitik.

Frem til midten af 1980'erne udgjorde udgifterne til udviklingssektionen således en meget lille del af de samlede budgetudgifter, mens der i de senere år er sket en betydelig vækst, jf. figur 1.

Figur 1. EU's udgifter til udviklingssektionen i pct. af alle landbrugsudgifter

Kilde: Egen fremstilling på grundlag af Europa-Kommis-sionen (flere årgange).

I 1980 udgjorde udgifterne i udviklingssektionen knapt 2 pct. af de samlede landbrugsudgifter. Andelen er siden mere end ti-doblet og udgør nu over 20 pct. af de samlede landbrugsudgifter

Strukturpolitikken fremover

Set ud fra en langsigtet og strategisk synsvinkel er strukturpolitik et vigtigt middel. I sig selv er det åbenlyst fordelagtigt at satse på en politik, som gør erhvervet rationelt og effektivt, således at det kan klare sig i den internationale konkurrence uden betydelige markedsindgreb.

Det er dog tvivlsomt, om selv en effektiv strukturpolitik kan overflødiggøre anden landbrugsstøtte fremover. Selv skabelse af meget rationelle bedrifter er næppe tilstrækkeligt til at gøre afsætning til verdensmarkedspriser rentabel for alle landbrugsbedrifter, og derfor

vil der – berettiget eller uberettiget – være et vedvarende krav fra landbruget om støtte.

En fremtidig strukturpolitik bør være yderst selektiv.

For det *første* bør der ofres relativt flere ressourcer på at forbedre bedrifternes effektivitet og konkurrenceevne. Støtte via kunstigt høje salgspriser, eksportstøtte og importtold gavner ikke konkurrenceevnen ret meget på langt sigt – og er også ude af trit med de internationale liberaliserings-tiltag – så derfor må landbrugs-politikken og -støtten i stigende grad fokusere på strukturstøtte.

For det *andet* må det ikke resultere i en uhæmmet produktionsudvidelse, hvorfor der i sammenhæng hermed skal gennemføres op-hørsordninger m.v. for at få de nødvendige ressourcer ud af landbruget – eller i det mindste ud af landbrugsproduktionen.

For det *tredie* bør strukturpolitikken tage miljøhensyn, således at landbrugsproduktionen fremmes mest de steder, hvor det miljø-mæssigt og samfundsøkonomisk er mest fordelagtigt.

For det *fjerde* bør EU's strukturpolitik nøje tilpasses både den fremtidige fødevarer-situation og en naturlig arbejdsdeling mellem i- og u-lande og de fremtidige forhandlinger i WTO om en yderligere liberalisering af landbrugs-handelen.

For det *femte* bør strukturpolitikken også sikre, at ressourcerne i landbruget – herunder arbejdskraft, kapital, viden og teknologi – ikke er unødigt fastlåste i landbruget. Landbruget

vil under alle omstændigheder også fremover være udsat for en betydelig »pull- og push-påvirkning«. Det vil sige, at andre erhverv hele tiden vil trække arbejdskraft og andre ressourcer ud af landbruget – fordi andre erhverv ofte kan tilbyde en højere forrentning eller aflønning. Samtidigt vil landbruget også skubbe ressourcer (især arbejdskraft) ud af erhvervet. Ny teknologi, produktivitetsstigninger, udnyttelse af stordriftsfordele medfører, at behovet for arbejdskraft falder. Færre personer i landbruget kan hele tiden producere en stigende mængde landbrugs- og fødevarer.

Der er således tale om en markedsbestemt flytning af ressourcer, som er med til at optimere det samfundsøkonomiske afkast.

Det er dog en forudsætning, at disse ressourcer nemt kan flyttes, ikke er fastlåste og er mobile, for ellers sker der ikke en optimal resourceallokering. Det betyder i praksis, at strukturpolitikken skal sikre, at ressourcerne i landbruget (især arbejdskraft, kapital, viden og teknologi) også kan anvendes i andre erhverv, hvis det på et tidspunkt er mere fordelagtigt.

For det *sjette* skal det også løbende vurderes, hvad samfundsøkonomien opnår ved en forstærket strukturpolitik i landbruget – sammenlignet med at bruge ressourcerne på andre områder og i andre sektorer. Vækstpotentialer i landbrugs- og fødevarersektoren har hidtil vist sig at være relativt begrænset – set i et globalt perspektiv – og derfor kan investeringer i strukturpolitik i andre sektorer i mange tilfælde være en bedre samfundsøkonomisk løsning.

Kilder

Europa-Kommissionen (flere årgange): Landbrugets stilling i den europæiske union.

STRUKTURUDVIKLINGEN I DANSK LANDBRUG – UDVIKLINGEN FREM TIL I DAG

Af Ph.D., Henning Otte Hansen, Fødevareøkonomisk Institut

Den historiske strukturudvikling i landbruget er vigtig, da man ofte kan forlænge eller fremskrive de foregående årtiers udvikling - og dermed få et rimeligt billede af den forventede udvikling fremover. Strukturudviklingen i dansk landbrug går i retning af færre, større og mere specialiserede bedrifter. På flere områder stiger koncentrationen, og geografisk set flytter husdyrene stadig mod vest. Den vertikale integration er stigende, arbejdskraftforbruget er faldende, mens internationaliseringen i form af større fokus på eksport er voksende.

Introduktion

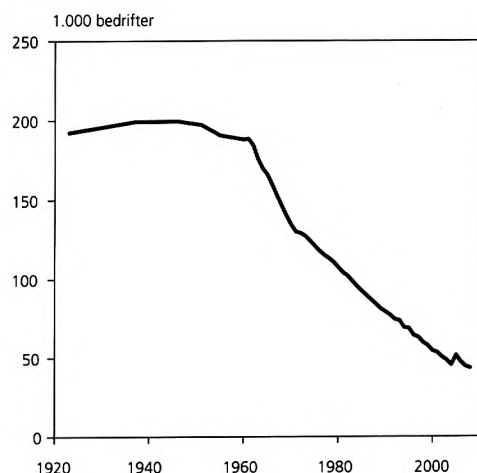
Når man skal vurdere landbrugets fremtidige strukturudvikling, tager man ofte udgangspunkt i den historiske udvikling. Det skyldes, at udviklingen i mange tilfælde følger den historiske tendens, og at man derfor kan forlænge eller fremskrive de foregående årtiers udvikling – og dermed få et rimeligt billede af den forventede udvikling fremover.

Den historiske udvikling har også interesse, da den kan fortælle noget om landbrugserhvervets tilpasning, dynamik og udnyttelse af stordriftsfordele. En smidig strukturudvikling kan være et signal om, at landbruget er i stand til at tilpasse sig ændrede vilkår.

Antal landbrugsbedrifter

Antallet af landbrugsbedrifter i Danmark var relativt konstant i første halvdel af 1900-tallet. På den ene side var der en »naturlig« strukturudvikling baseret på teknologi, størrelsesøkonomi m.m. i retning af færre og større bedrifter. På den anden side medførte udstykning, statshusmandsbrug m.m., at der blev oprettet flere mindre landbrug. I gennemsnit var der derfor tale om en næsten konstant udvikling m.h.t. antal bedrifter, jfr. figur 1.

**Figur 1. Antal landbrugsbedrifter i Danmark
1923-2008**

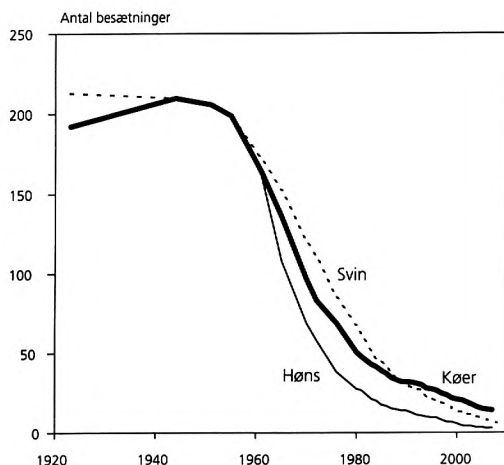
Anm: Som følge af databrud, ændrede opgørelsesmetoder m.m. er data marginalt korrigeret i forhold til kilde-
derne.

Kilder: Danmarks Statistik (flere årgange), Hansen, S. A. (1983) m.m.

I løbet af de seneste årtier har der været en næsten konstant reduktion i antallet af landbrugsbedrifter på ca. 2.500-3.000 om året. Relativt (procentvis) er der dog tale om en stigende afvandring. I perioden 1990-1999 blev antallet reduceret med 3,3 pct. om året, mens tallet for perioderne 2000-2004 og 2005-2008 var hhv. 5,8 og 3,5.

Antal landbrugsbedrifter kan også beskrives ud fra antallet af besætninger. Der er her tale om en sammenfaldende tendens, men dog med en mere markant udvikling, jfr. figur 2.

Figur 2. Antal besætninger i Danmark

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (flere årgange).

Frem til slutningen af 1950'erne var antallet af besætninger med hhv. køer, svin og fjerkræ omtrent lig med antallet af landbrugsbedrifter, hvilket viser, at næsten alle bedrifter havde alle tre slags husdyr. Især fra 1960 til 1980 faldt antallet af husdyrbesætninger drastisk som følge af dels færre bedrifter dels stigende specialisering i retning af rene planteavsbrug eller kun én slags husdyr pr. bedrift.

Landbrugsbedrifternes størrelse

Landbrugenens størrelse er central ved en beskrivelse af strukturudviklingen, omend der er flere væsentlige problemer forbundet hermed.

For det første kan den gennemsnitlige størrelse dække over en betydelig spredning. Det betyder i praksis, at det kan være nødvendigt også at undersøge f.eks. heltidsbrugenens størrelse for at få et mere nuanceret billede af udviklingen. Som det ses af tabel 1, adskiller heltidsbrugene sig betydeligt fra gennemsnitstallene, når det gælder størrelse.

Tabel 1. Størrelse på heltids- og deltidsbrug i dansk landbrug (2007)

	Heltid	Deltid	Alle bedrifter
Landbrugsareal*) (ha)	138	29	74
Bruttoudbytte (1.000 kr)	4.057	294	1.857
*) Incl. forpagtning			

Kilde: FOI (2010).

Som det fremgår af tabellen, er der store forskelle mellem deltids- og heltidsbrugenes størrelse. Det betyder også, at deres udvikling, tilpasning til ændrede økonomiske rammevilkår og tilpasningsbehov kan være meget forskellige.

Mens heltidsbedrifterne som udgangspunkt hele tiden søger at optimere produktionen og strukturen for at opnå det højst mulige økonomiske afkast, vil mange deltidsbrug være langt mindre udsat for samme økonomiske pres, blandt andet fordi indkomst uden for bedriften er en hovedindtægtskilde.

Det er også kendetegnende, at heltidsbedrifterne i gennemsnit er vokset langt hurtigere end landbrugsbedrifterne under ét gennem de seneste årtier, jfr. figur 3.

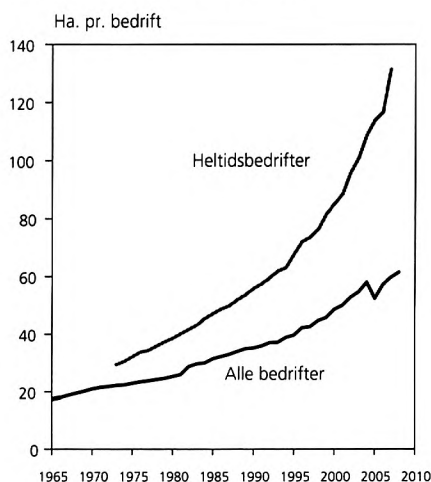
Den store spredning i størrelsesfordelingen kan derfor gøre det upræcist blot at se på gennemsnitstal.

For det andet er størrelse et noget upræcist begreb, idet der kan være flere forskellige måder at opgøre størrelse på.

Landbrugsbedrifternes størrelse kan således være

- antal hektar
- antal arbejdstimer/år
- antal beskæftigede
- omsætning/år
- værditilvækst/år
- kapitalanvendelse
- m.m.

Figur 3. Landbrugsbedrifternes størrelsesudvikling: Heltidsbedrifter og alle bedrifter

Kilde: FOI (2010) og Danmarks Statistik (flere årgange)

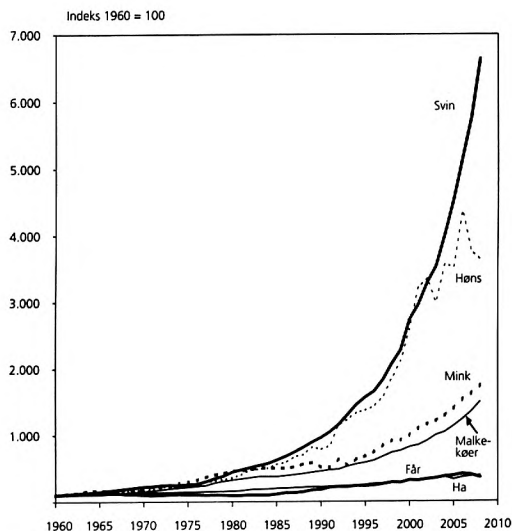
Det er ikke muligt at finde et entydigt størrelsesbegreb, som kan anvendes i ethvert tilfælde. Derfor er det nødvendigt at se på flere forskellige størrelsesmål.

Samtidig er det ikke tilstrækkeligt at se på udviklingen i landbrugserhvervet under ét, idet strukturudviklingen kan forløbet meget forskelligt fra produktionsgren til produktionsgren.

Nogle produktionsgrene kan være udsat for et større konkurrence- og strukturpres end andre. Tilsvarende kan det også spille en rolle, at mulighederne for at udnytte yderligere stor driftsfordele er større i nogle produktionsgrene end i andre.

Som det ses af figur 4, har der gennem de seneste årtier været den stærkeste strukturudvikling – målt på antal dyr eller ha. pr. bedrift – i svinesektoren.

Figur 4. Antal dyr eller hektar pr. bedrift i dansk landbrug 1960-2008. Indeks 1960 = 100

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (flere årgange).

Figuren viser en klar entydig tendens, hvor især bedrifterne med svin og høns har været inde i en kraftig vækst, mens udviklingen i størrelsen målt på antal hektar eller antal får pr. bedrift har været langt mere afdæmpet.

En mere detaljeret illustration af størrelsesudviklingen fremgår af figur 5.

Figurerne viser som helhed, at der ikke hidtil har været tegn på, at størrelsesudviklingen er aftagende. Inden for svinesektoren er der tilnærmelsesvist tale om en eksponentiel udvikling.

Specialisering

Specialiseringen i landbruget – og i mange andre erhverv – har været stigende i de senere år. Ved specialisering forstås i denne sammenhæng specialisering på de enkelte bedrifter, hvorved produktionen bliver mindre alsidig.

Den øgede specialisering skyldes bl.a. den teknologiske udvikling, som i stigende grad fremmer stordriftsfordelene. Samtidig vil de større krav til specifik viden nødvendiggøre, at man fokuserer på færre og evt. kun en enkelt produktionsgren.

Et eksempel er fjerkræproduktionen, som tidligere fandt sted på næsten alle bedrifter. I takt med stigende specialisering og arbejdsdeling er der nu fjerkræproduktion på stadig færre bedrifter. Den resterende fjerkræproduktion finder nu sted på større og ofte meget specialiserede bedrifter. Udviklingen er således ikke et tegn på, at fjerkræproduktionen får en faldende betydning, men derimod et tegn på industrialisering og specialisering.

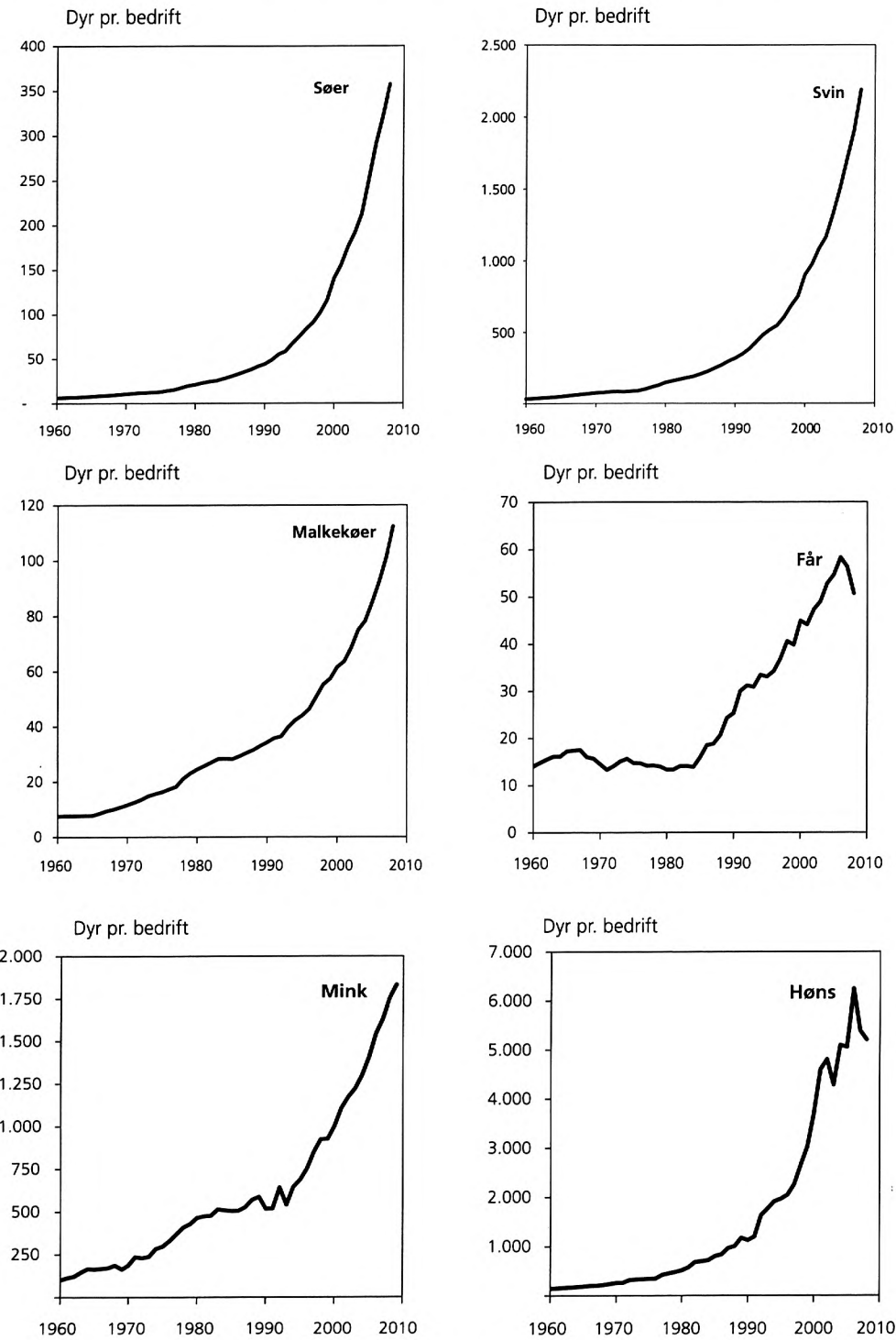
Udviklingen i retning af stigende specialisering kommer til udtryk på andre områder og ses tydeligt i Danmark. I 1960'erne havde 75 pct. af alle bedrifter en alsidig produktion, defineret som ejendomme med både svin og køer. Denne andel er siden faldet til 3 pct., jfr. figur 6.

Som figuren viser, er der foregået en kraftig specialisering gennem de seneste 40-50 år, og denne specialisering har også bidraget til en yderligere stordrift. Dermed har udviklingen bidraget til en yderligere udnyttelse af stordriftsfordele.

Koncentration

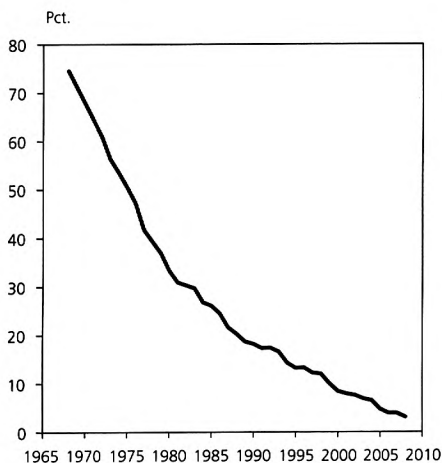
I takt med stigende størrelse og specialisering bliver landbrugsproduktionen også flere steder mere koncentreret. Koncentrationen kan måles på flere måder: Geografisk bliver produktionen mere koncentreret på de områder, som frembyder de største komparative fordele. Bedriftsmæssigt sker koncentrationen ved, at de største bedrifter bliver endnu større.

Figur 5. Gennemsnitlig bedriftsstørrelse i dansk landbrug - målt på antal dyr pr. bedrift.

Kilder: Egen fremstilling på grundlag af Danmarks Statistik (2010 og flere årgange)

Figur 6. Andel af bedrifter med både svin og køer i Danmark

Kilde: Danmarks Statistik (flere årgange).

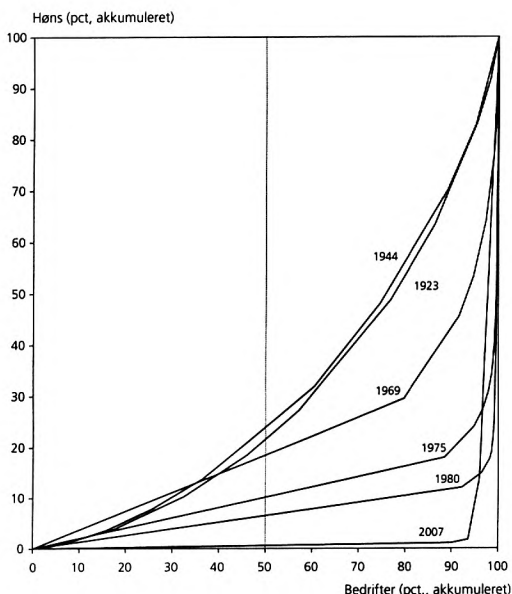
I Danmark har 17 pct. af svinebesætningerne 63 pct. af svinebestanden, og 20 pct. af slagtekyllingebedrifterne producerer 94 pct. af alle slagtekyllinger.

Især hønsebedrifterne har oplevet en stigende koncentration gennem de seneste årtier. Udviklingen illustreres i figur 7, som viser hvor stor en del af den samlede hønsebestand, som bedrifterne har.

Figuren viser antal bedrifter (akkumuleret) og deres andel af den samlede hønsebestand (akkumuleret). Kurven viser eksempelvis, at de 50 pct. mindste bedrifter havde ca. 20-25 pct. af hønsebestanden i 1923 og 1944. I de følgende årfaldt andelen, og i 2007 havde 50 pct. mindste bedrifter under 1 pct. Omvendt har de 50 pct. største bedrifter fået en stadigt stigende andel.

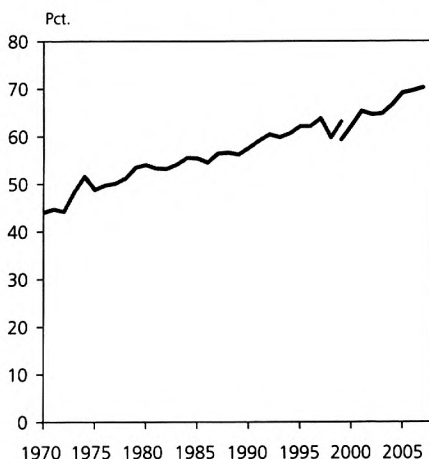
Koncentrationen kan illustreres ved at beregne, hvor stor en del af det samlede produktionsapparat, som f.eks. de 5 pct. eller 20 pct. største landbrugsbedrifter har. Såfremt disse største bedrifter får en stigende andel, er det tegn på stigende koncentration.

Figur 7. Lorenz-kurver for strukturen i den danske hønsebestand

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik flere årgange.

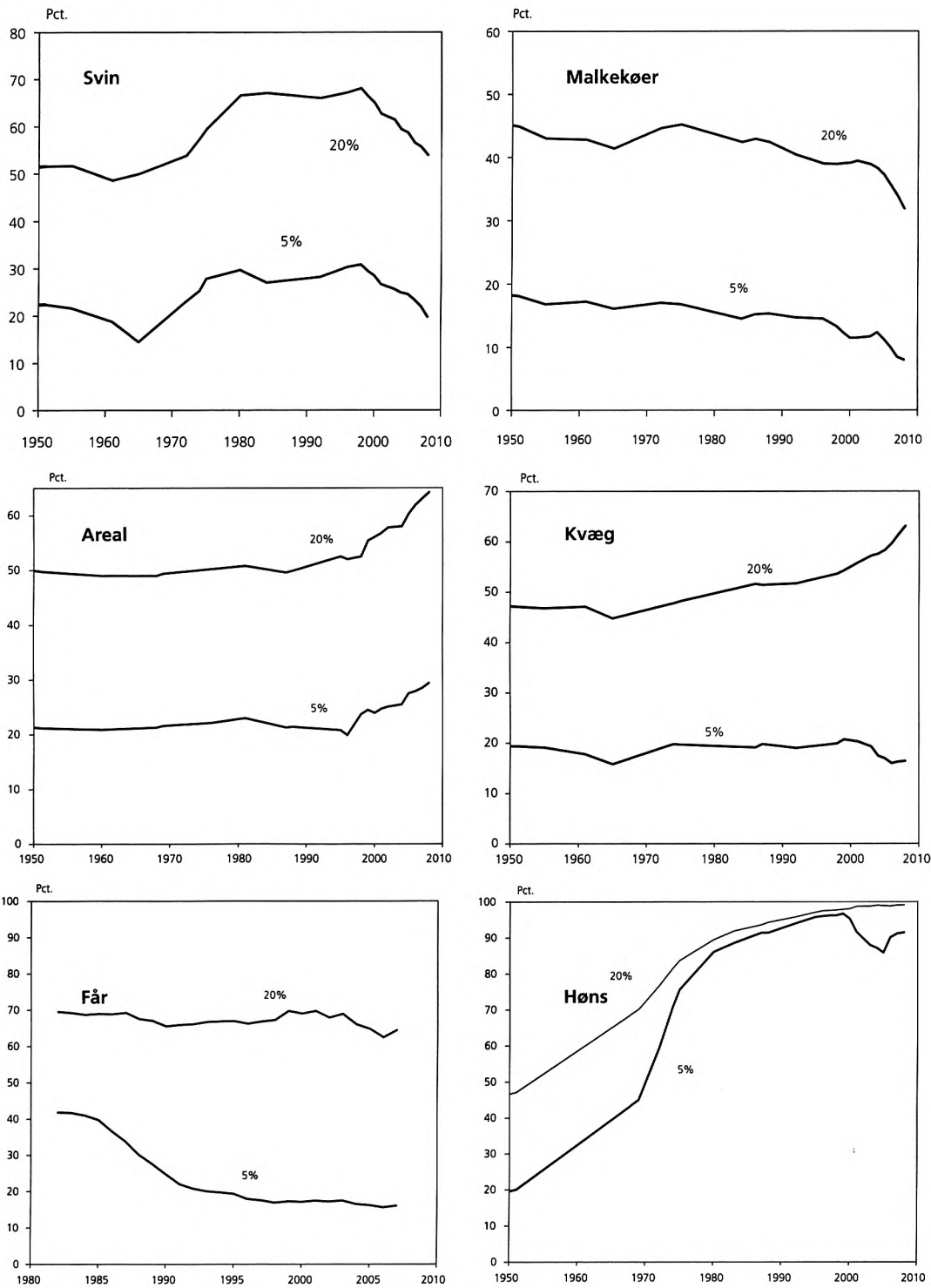
Figur 8. De 20 pct. største landbrugs andel af den samlede omsætning i dansk landbrug. 1970-2007

Anm: Databrud i 1999

Kilde: Egen fremstilling på grundlag af Danmarks Statistik (2010a+b)

Figur 9. Koncentrationsudvikling i dansk landbrug

Anrm: Koncentrationen er beregnet ud fra Lorenz-kurver, hvor der er ekstrapoleret ud fra 5-22 observationer pr. år.

Kilder: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (flere årgange)

Når man ser på koncentration i hele dansk landbrug – uanset driftsform, størrelse, ejerform m.m. – er der en klar tendens i retning af, at de største landbrug får en stigende andel af den samlede omsætning. De 20 pct. største landbrug står således for ca. 70 pct. af erhvervet samlede omsætning, og andelen har været konstant stigende gennem de senest årtier, jfr. figur 8.

De 50 pct. største landbrug står i dag for 90 pct. af den samlede omsætning – mod godt 75 pct. i 1970. Også her er der en entydig udvikling i retning af en stigende koncentration.

Når man analyserer størrelsen ud fra antal husdyr eller antal hektar i de enkelte produktionsgrene, viser der sig et lidt mere nuanceret billede. Figur 9 viser således udviklingen i koncentrationen i dansk landbrugs væsentligste sektorer gennem en længere årrække. Kon-

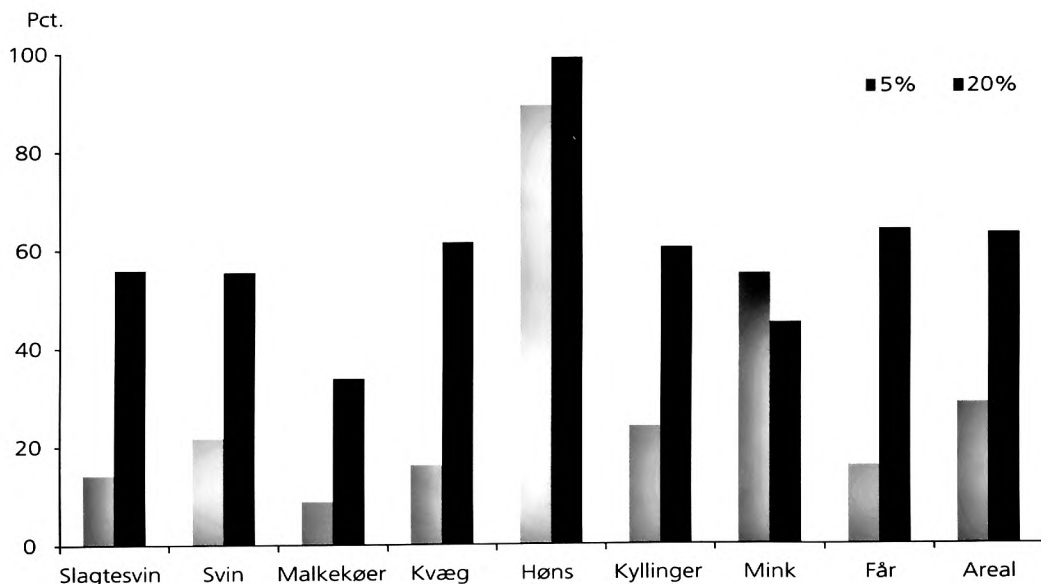
centrationsgraden er også her målt som den andel (pct. af i alt) af produktionsapparatet, som de 5 pct. og 20 pct. største bedrifter har.

Som det ses af figurerne, var koncentrationen generelt faldende i dansk landbrug frem til 1950'erne. Derefter optrådte der en kraftigt stigende koncentration i hønsebestanden, og efterfølgende også i svineproduktionen, og i mindre grad også, når det gælder bedrifternes arealtilliggende.

Derimod har malkekobesætningerne generelt fortsat den faldende koncentrationsudvikling helt frem til i dag, og indførelsen af kvoter i midten af 1980'erne synes at have forstærket udviklingen.

Koncentrationen i svine- og malkekobesætninger har dermed udviklet sig vidt forskelligt gennem de seneste tiår – efter at have fulgt samme tendens gennem de foregående årtier:

Figur 10. Koncentration i de enkelte bedriftsgrene i dansk landbrug (2005-08)

Anm: Figuren viser de hhv 5% og 20% største bedrifteres andel af den samlede bestand (areal)

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (flere årgange) samt Dansk Pelsdyravlerforening (flere årgange).

Svinebesætningerne har haft en kraftigt stigende koncentration, mens malkekobesætningerne har haft en faldende koncentration.

Der kan anføres flere forklaringer på denne udvikling. Stordriftsfordelene er sandsynligvis hurtigere udtømte blandt malkekobesætningerne, hvilket har begrænset vækstbehovet. Samtidig er mange helt små malkekobesætninger blevet nedlagt, fordi der dermed er opnået en relativt stor arbejdskraftbesparelse. Resultatet er en mindre spredning i bedriftstørrelserne og dermed en mindre koncentration.

Også mælkekvoten, afhængighed af grovfoderareal m.m. har været med til at begrænse koncentrationen blandt malkekobesætningerne.

Mens koncentrationen tidligere var mindre og relativt ensartet fra bedriftsgren til bedriftsgren, er der i dag tale om store koncentrationsforskelle, jfr. figur 10.

Måling af koncentrationen ud fra de 5 eller 20 pct. største bedrífers andel af produktionen fortæller ikke noget om de mindre eller mellemstore bedrífers fordeling. Derfor kan andre målemetoder tages i brug for at give et komplet billede af koncentrationen i landbruget.

I den sammenhæng kan Gini-koefficienter anvendes. Gini-koefficienten, som er en meget simpel måde at måle en kompleks koncentration på, relateres til de før nævnte Lorenz-kurver, jfr. f.eks. figur 7. I denne figur viser Lorenz-kurver bedrífernes andel af den samlede produktion. Hvis kurven er tæt på diagonal-aksen, er koncentrationen lille, og jo mere kurven bevæger sig mod nederste højre hjørne, desto større bliver koncentrationen. Med andre ord: Jo større arealet er mellem kurven og diagonal-aksen, desto større er koncentrationen.

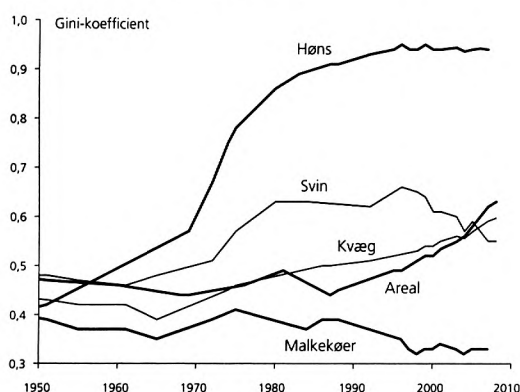
Gini-koefficienten udtrykker netop dette areal mellem kurven og diagonal-aksen – set i

forhold til det samlede areal under diagonalaksen.

En høj Gini-koefficient er dermed lig med en høj koncentration – og omvendt.

Figur 11 viser således udviklingen i koncentrationen i forskellige landbrugssektorer i Danmark – målt ved Gini-koefficienter.

Figur 11. Udvikling i koncentrationen i dansk landbrug målt ved Gini-koefficienter

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (flere årgange c).

Som det ses af figuren, var koncentrationen relativt ensartet, lav og faldende i dansk landbrug frem til 1960'erne. Koncentrationen i hønseproduktionen begyndte dog at stige allerede i slutningen af 1940'erne og er i dag meget koncentreret. Kurven synes nu at have nået et toppunkt. Svine-, kvæg- og mælkeproduktionen begyndte først at få en stigende koncentration i slutningen af 1960'erne. Svineproduktionen fortsatte i store træk udviklingen frem til i dag, mens malkekobestanden aftog i koncentration, og især i 1990'erne har der været et fald.

Koncentrationen målt ud fra bedrífernes arealtilliggende har været relativt konstant.

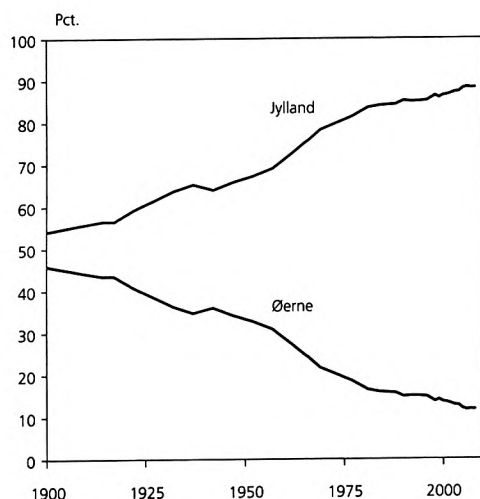
Helt frem til slutningen af 1960'erne faldt koncentrationen – ligheden blev større – hvilket bl.a. skal ses som et resultat af, at man ønskede at fremme de mindre familiebaserede landbrug og herunder statshusmandsbrugene. Udstykning var også et anvendt instrument.

Efterfølgende er koncentrationen steget, men der er i sagens natur tale om en mere konstant udvikling, da bedrifternes arealtilliggende er en relativt fast størrelse på kort sigt.

Geografisk fordeling

Koncentrationen sker også geografisk, hvor produktionen bliver mere koncentreret på områder, som har de største komparative fordele. I Danmark ses det tydeligt ved, at »kørerne er flyttet mod vest«, jfr. figur 12.

Figur 12. Fordeling af malkekobestand hhv. på Øerne og i Jylland

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (flere årgange).

Den stigende koncentration i Jylland skal ses på baggrund af, at landbrugsjorden i store dele af Jylland er velegnet til grovfoderproduktion og

afgræsning. Samtidig har byudvikling på øerne presset jordpriserne op, hvorved kravene til afkast er steget, således at netop grovfoder og græs ikke har kunnet konkurrere.

Ejerformer

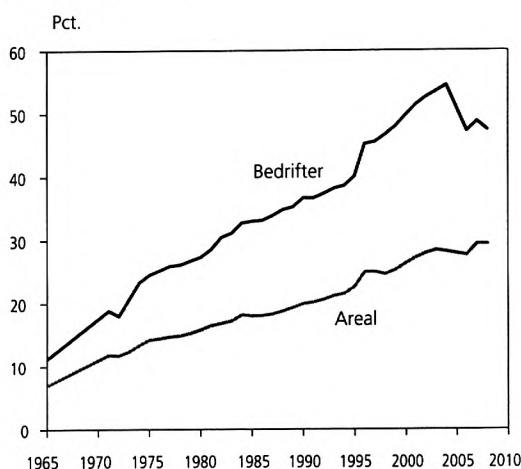
Ejerformen er et væsentligt element i landbrugsstrukturen.

Selveje og familieeje er klart den dominerende ejerform i landbruget i mange lande. Der findes flere historiske, økonomiske og landbrugspolitiske årsager hertil. Adskillige lande har således en lovgivning, som begrænser eller forhindrer selskabseje, fjerneje, statseje m.m.

I Danmark er selveje og familieeje langt den dominerende ejerform, men det er også kendetegnende, at forpagtning vinder stigende udbredelse, jfr. figur 13.

Det stigende omfang af forpagtning medfører også, at flere økonomiske stordriftsfordele kan udnyttes, uden at landbrugsejendommene behøver at opkøbe mere landbrugsjord.

Figur 13. Forpagtning: Bedrifter med forpagtning og areal forpagtet

Kilde: Danmarks Statistik (flere årgange).

Vertikal integration/kontraktproduktion

Vertikal integration betyder, at leddene i processen fra forskning og udvikling, egentlig primærproduktion, til forarbejdning, forædling, distribution og afsætning koordineres. Oftest er det processerne fra »jord til bord«, som koordineres.

Med stigende grad af vertikal integration bliver landbruget mere og mere et led i den industrielle proces, som udspringer fra forbrugerbehov, og som føres tilbage gennem værdikæden til landmændene. Vertikal integration og kontraktproduktion er dermed også en del af det billede, som beskriver landbrugets strukturudvikling.

Integrationen, koordineringen eller samkøringen kan være enten bagud- eller fremadrettet. Bagudrettet integration ses typisk, hvor en fødevareindustri engagerer sig i de foranliggende led, herunder primærproduktionen. Også landmænds ejerskab af andelsselskaber, som leverer grovarer, gødning, kemikalier, maskiner m.m. til landbruget, er eksempler på bagudrettet integration. Den fremadrettede integration ses derimod typisk, når landmænd engagerer sig i forædling og afsætning.

Vertikal integration kan principielt foregå på fire forskellige måder.

Andelsselskaber er i sagens natur en meget udbredt form for fremadrettet vertikal integration.

Ejerskab, hvor f.eks. forædlingsindustrien ejer jord eller bygninger, er også et kendt eksempel på vertikal – og her bagudrettet – integration.

Kontraktproduktion er også anvendt – og har stigende udbredelse.

Integration *uden egentlige kontrakter* eller juridiske aftaler finder også sted. I alle tilfælde

vil nødvendig integration ske på det åbne marked i form af markedsføring, prisdifferentiering m.m.

Andelsorganisering – som er et væsentligt led i den vertikale integration – udvikler sig forskelligt fra land til land og over tid, og det kan ofte være svært at måle omfang og udvikling. I Danmark har andelsejets betydning generelt været konstant eller svagt stigende, omend der er betydelige forskelle fra sektor til sektor.

Indsatsfaktorer

Indsatsfaktorerne i landbruget er også under stærk forandring og er ligeledes et væsentligt led i strukturudviklingen. Indsatsfaktorer dækker i den forbindelse over arbejdskraft, kapital m.m.

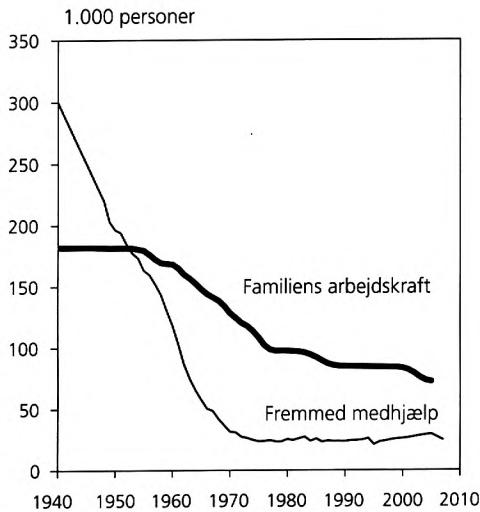
De væsentligste tendenser m.h.t. indsatsfaktorerne er, at arbejdskraft er trukket ud af erhvervet, og kapital (investeringer) er øget. Nedgangen i arbejdskraft ses også af, at antallet af heltidsbedrifter er faldet relativt meget, og at andelen af deltidsbedrifter er steget.

Nedgangen i landbrugets arbejdskraft skyldes dels mindre medhjælp, dels færre landbrug, jfr. figur 14.

Som det ses af figuren, var det i første omgang den mindre medhjælp, som forklarede den faldende arbejdskraft, og efterfølgende var det familiens arbejde, som faldt.

Den faldende beskæftigelse i landbruget er på ingen måde noget specielt dansk fænomen. Tværtimod er der tale om et ensartet internationalt mønster, hvor betydningen aftager i takt med stigende økonomisk og industriel udvikling.

Figur 14. Udviklingen i antal landmænd og medhjælp

Kilde: Danmarks Statistik (flere årgange) og Hansen, S. Aa. (1983).

Den relativt faldende betydning for beskæftigelsen kan forklares ud fra flere forhold:

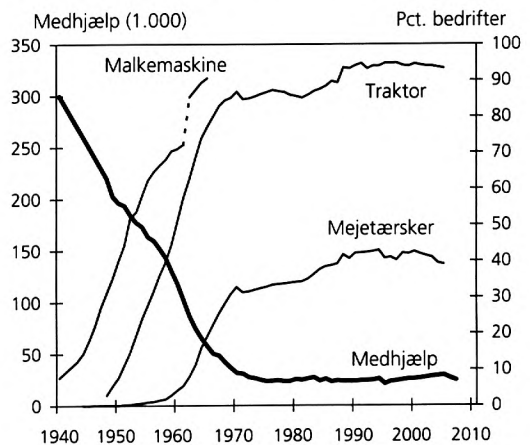
- Den relativt svage vækst i landbrugsproduktionen vil også alt andet lige medføre en relativt svag vækst i beskæftigelsen.
- Arbejdsproduktiviteten er høj i landbruget på grund af den teknologiske udvikling. Det medfører, at arbejdskraft på længere sigt bliver skubbet ud af erhvervet (push-effekt).
- Arbejdsdeling mellem landbrug og industri betyder, at en større del af forsyning, distribution m.m. flyttes fra de primære landbrug til industrien. Det betyder, at den afledte beskæftigelse stiger relativt. Denne mere rationelle arbejdsdeling betyder ikke i sig selv, at landbrugets beskæftigelses-effekt bliver mindre, men blot at en del af landbrugsproduktionens beskæftigelse flytter erhverv.

Den økonomiske udvikling er som hovedregel netop kendetegnet ved industrialisering, hvilket har som afledet effekt, at efterspørgslen efter arbejdskraft i industrierhvervene stiger. Dermed bliver der trukket arbejdskraft fra landbruget ind i industrien (pull-effekt).

Mens arbejdskraften således er blevet meget reduceret i landbruget, er kapital, investeringer, maskiner og teknik øget tilsvarende. Der har været – og er stadig – en klassisk substitution mellem arbejdskraft og kapital.

Mens den fremmede medhjælp er reduceret med over 90 pct. siden starten af 1940'erne, er antallet af traktorer, mejetærskere og malkemaskiner steget tilsvarende. Andelen af landbrugsbedrifter med disse tekniske hjælpemidler var forsvindende lille i starten af 1940'erne, men steg efterfølgende og var dermed med til at erstatte en meget stor del af arbejdskraften i erhvervet, jfr. figur 15.

Figur 15. Udviklingen i landbrugets medhjælp (venstre akse) og i antal landbrug (pct. af i alt) med mejetærskere, traktor og malkemaskiner (højre akse)

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (flere årgange).

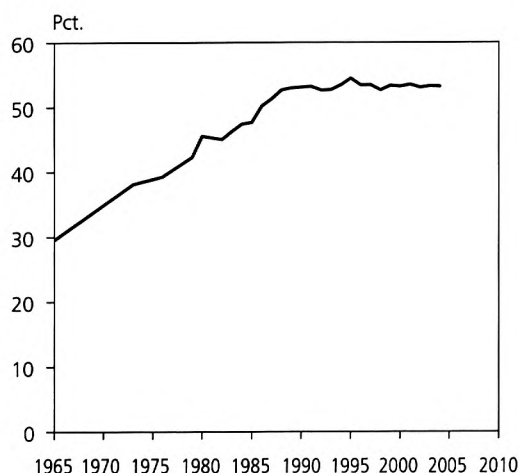
Den vedvarende og strukturelt betingede afvandring fra landbruget påvirker også deltidsbeskæftigelse uden for erhvervet m.m. Da landbruget ofte er både et erhverv, en bopæl og et socialt tilhørsforhold, kan en afvandring være et meget stort skifte i landmændenes tilværelse. Samtidigt gælder det, at mange ressourcer er fastlåste i landbruget, hvilket gør en mellemløsning i form af deltidsbeskæftigelse som alternativ til afvandring relevant.

Til at opfylde disse behov er deltidslandbrug en mulighed.

I takt med stigende muligheder for distancarbejde, bedre infrastruktur samt et politisk ønske om at fremme aktiviteten i landdistrikterne er det derfor givet, at deltidslandbrug vil få en stigende betydning.

I Danmark ses det, at andelen af deltidslandbrug er vokset kraftigt i de seneste årtier og nu udgør over halvdelen af alle landbrug, jfr. figur 16.

Figur 16. Andel deltidslandbrug i pct. af i alt i Danmark

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmark Statistik (flere årgange).

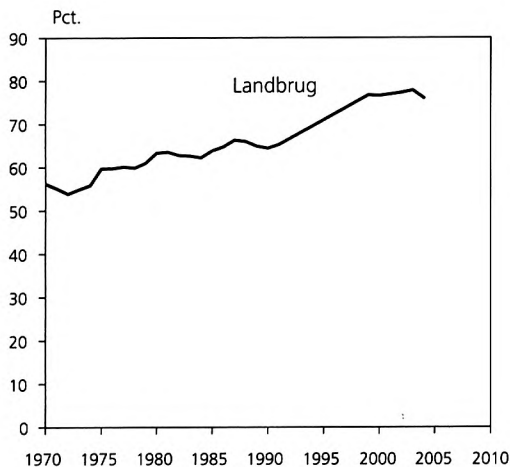
Det stigende antal deltidsbrug er dermed et væsentligt element i landbrugets strukturudvikling. Også forhold som koncentration, ejerformer (forpagtning), landbrugs- og landdistriktspolitik m.m. bliver også påvirket af udviklingen.

Internationalisering

Internationalisering i form af eksport, direkte investeringer i udlandet, globale strategiske alliancer m.m. er også en del af strukturudviklingen.

Det er kendetegnende for dansk landbrug samt for den danske agro- og fødevarerindustri, at eksportorienteringen er relativt stor. Ca. 2/3 af produktionen til eksport, hvilket er en – set i både national og global målestok – meget høj andel.

Figur 17. Eksportandele for dansk landbrug 1970-2004

Kilde: Danmarks Statistik (2010) m.m.

Gennem de seneste årtier er den danske fødevarerindustri eksportorientering steget betydeligt. For alle store brancher i fødevarerindustrien gælder det, at eksportens andel af den samlede produktion er steget siden 1970. Baggrunden for denne udvikling skal bl.a. søges i en mere fri adgang til udenlandske markeder. Med Danmarks optagelse i EU er størstedelen af hindringerne for handel med de øvrige medlemslande forsvundet, og det fælles marked har givet et bredere markeds-mæssigt fundament. Endvidere har den fælles landbrugspoli-

tik med tilhørende eksportstøtteordninger stimuleret til en øget eksport til tredielande.

Som det ses af figur 17, er dansk landbrugs eksportandel steget fra ca. 55 til ca. 77 pct. siden starten af 1970'erne.

Figuren viser den del af den danske landbrugsproduktions endelige afsætning, som sker til eksport. Som det ses, er eksportandelen næsten konstant voksende i hele perioden tilbage fra starten af 1970'erne. Dansk landbrugs internationalisering i form af eksport er dermed steget betydeligt i perioden.

Kilder

Danmarks Statistik (2010 a): www.statistikbanken.dk

Danmarks Statistik (2010 b): Specialkørsel af firmastatistikken

Danmarks Statistik (flere årgange): Landbrugsstatistik

Dansk Pelsdyravlerforening (flere årgange): Statistik

FOI (2010): www.foi.dk

Hansen, Svend Aage (1983): Økonomisk vækst i Danmark. Bind II: 1914-1983.

STRUKTURUDVIKLING I LANDBRUGETS FØLGEINDUSTRIER

Af Ph.D., Henning Otte Hansen, Fødevarøkonomisk Institut

Strukturudviklingen i den danske agro- og fødevarerindustri er gået stærkt i de seneste årtier. Resultatet er blevet færre, større og mere koncentrerede virksomheder. På flere områder er virksomhederne nu blandt de allerstørste i Europa. Den indenlandske strukturudvikling er i flere sektorer nu næsten fuldendt, hvorfor internationalisering er nødvendig for at skabe yderligere vækst og strukturudvikling. Internationaliseringen er hidtil især skabt via eksport samt markedsudvikling og -spredning, men gennem de senere år er opkøb og produktion i udlandet blevet vigtigere - og er nu flere steder den vigtigste kilde til internationalisering.

Introduktion

Strukturudviklingen i landbrugets følgeindustrier – og generelt i agro- og fødevarerindustrien – er vigtig af flere grunde:

For det *første* påvirker strukturudviklingen i agro- og fødevarerindustrien også landbrugets konkurrencesituation. Få, stærke industrivirksomheder kan opnå en stor markedsmagt over for landmændene som deres leverandører eller kunder.

For det *andet* er den vertikale integration en del af strukturudviklingen, og netop den vertikale integration er vigtig i en periode, hvor temaer som sporbarhed, oprindelse, jord-til-bord-koordinering og forsyningsikkerhed spiller en stor rolle.

For det *tredje* er en betydelig del af virksomhederne i agro- og fødevarerindustrien ejet af landmændene via andelsejerskab. Landmændene har derfor en naturlig interesse i, at deres følgevirksomheder har en optimal struktur.

For det *fjerde* er strukturudvikling og tilpasning af strukturen vigtige parametre med henblik på at opnå konkurrencefordele. Strukturudviklingen går også stærkt i agro- og fødevarerindustrien i disse år, og målet er i vid udstrækning at positionere sig strategisk for at kunne opnå stordriftsfordele, synergier og vækstmuligheder

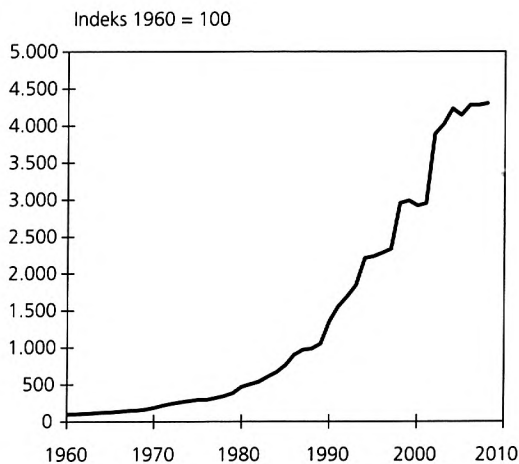
Størrelse

Strukturudviklingen i den danske fødevarer-

dustri har i høj grad været kendetegnet ved stigende virksomhedsstørrelser. I flere væsentlige sektorer i den danske fødevarerindustri er produktionen pr. virksomhed således mange-doblet siden 1960.

For den danske agro- og fødevarerindustri under ét er den gennemsnitlige virksomhedsstørrelse – målt som produktion i mængder pr. virksomhed – mere end 40-doblet i perioden 1960-2008, jfr. figur 1.

Figur 1. Gennemsnitlig virksomhedsstørrelse i den danske agro- og fødevarerindustri 1960-2008. (Mængdeindeks).

Sammenvejnet indeks af udviklingen i 17 sektorer i agro- og fødevarerindustrien. Se også boks 1.

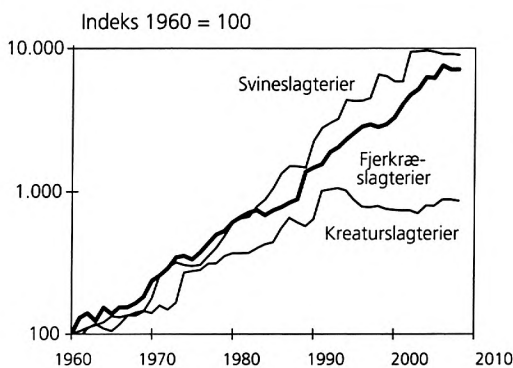
Kilde: Egne beregninger på grundlag af branche- og virksomhedsoplysninger.

De to største forarbejdningssektorer, svineslagterierne og mejerierne, er i gennemsnit vokset til indeks 9.500 og 3.900 i forhold til indeks 100 i 1960.

Væksten i fødevarerindustrien er sket på flere måder: Fusioner, opkøb, nedlukning af virksomheder samt organisk vækst har alt sammen bidraget til udviklingen.

Udviklingen fra 1960 og frem til i dag har været næsten eksponentielt voksende for de fleste virksomhedssektorer. Dette gælder til dels i kødindustrien, hvor svine- og fjerkræslagteriernes gennemsnitlige størrelse har fulgt en næsten ret linje på en logaritmisk akse, jfr. figur 2.

Figur 2. Gennemsnitlig virksomhedsstørrelse i udvalgte kødindustri-sektorer i den danske agro- og fødevarerindustri. (Mængdeindeks, logaritmisk Y-akse).

Kilde: Egne beregninger på grundlag af branche- og virksomhedsoplysninger.

Ser man på hele perioden 1960-2008 under ét, har der været betydelige forskelle i strukturudviklingen fra sektor til sektor. Svineslagterierne er vokset mest – via fusioner – mens mejerierne har haft en mere moderat udvikling.

Det er i øvrigt karakteristisk, at størrelsesudviklingen i mejerisektoren var meget stærk indtil midten af 1980'erne – den stærkeste udvikling blandt alle sektorer. Indførelsen af mælkekvoter medførte i sagens natur et stop for yderligere vækst i produktionen, og den fortsatte strukturudvikling har ikke kunnet opveje denne barriere. Resultatet blev efterfølgende en relativ svag størrelsesudvikling. Fusionen mellem MD Foods og Arla i 2000 genskabte dog en stigende udvikling.

Figur 1 og 2 viser kun udviklingen i strukturen siden 1960. Man kan således ikke se, hvilke brancher der har de største virksomheder i forhold til de øvrige o.s.v.

Generelt gælder det dog, at flere af de danske virksomheder i agro- og fødevareindustrien via strukturudviklingen i dag hører til blandt de allerstørste i Europa, jfr. boks 2.

Boks 2. Dansk agro- og fødevarevirksomheders størrelse (placering) i europæisk perspektiv

Sektor	Virksomhed	Placering
Svinekød	Danish Crown	2
Oksekød	Danish Crown	7
Mælk	Arla	2
Foder	DLG	3
Markfrø	DLF-TRIFOLIUM	1
Pelsskind	Kopenhagen Fur	1
Øl	Carlsberg	3
Potteplanter	GASA Group	7
Læggekartofler	Danespo	8

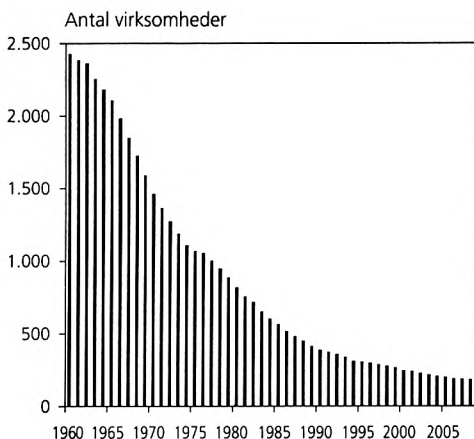
Anm: Beregning og sammenligning af størrelsen kan være usikker, da der er flere måder at opgøre størrelse på. I denne tabel er størrelsen beregnet ud fra produktion i mængder og markedsandele.

Kilde: Egen fremstilling baseret på årsregnskaber, interviews m.m.

Antal

Antallet af fødevarevirksomheder er faldet betydeligt gennem de seneste år. For alle brancher gælder det, at der er blevet færre – men som nævnt også – større virksomheder og anlæg. For agro- og fødevareindustrien under ét – her omfattende 17 forskellige sektorer – gælder det, at antallet af virksomheder er faldet med over 90 pct. siden 1960, jfr. figur 3.

Figur 3. Antal virksomheder i den danske agro- og fødevareindustri, 1960-2008

Kilde: Egne beregninger på grundlag af branche- og virksomhedsoplysninger.

Det gælder for alle sektorer, at der har været en udvikling i retning af færre og færre virksomheder i perioden.

Antallet af slagteri- og mejeriselskaber er således faldet til ca. 5 pct. i forhold til niveauet i 1960. Der er samtidig en tendens til, at især de eksportorienterede sektorer har haft den største strukturtilpasning. Det antyder, at et stort markedspotentiale kombineret med et internationalt konkurrencepres fremmer strukturudviklingen i agro- og fødevareindustrien.

Koncentration

Koncentrationsudviklingen varierer betydeligt fra sektor til sektor i fødevareindustrien.

Svineslagterierne har gennemlevet en kraftig koncentrationsudvikling efter midten af 1980'erne. En yderligere udvikling i den indenlandske koncentration er næppe mulig.

Koncentrationen blandt fjerkræslagterierne faldt i 1990'erne, men er igen steget efter år 2000. Udenlandsk kapital spiller en stor rolle i denne sektor.

Pelshandelen har gennem mange år været meget koncentreret med reelt kun én virksomhed på markedet.

Sukkerfabrikkerne er nu fuldt koncentreret med kun én virksomhed, som nu er udenlandsk ejet.

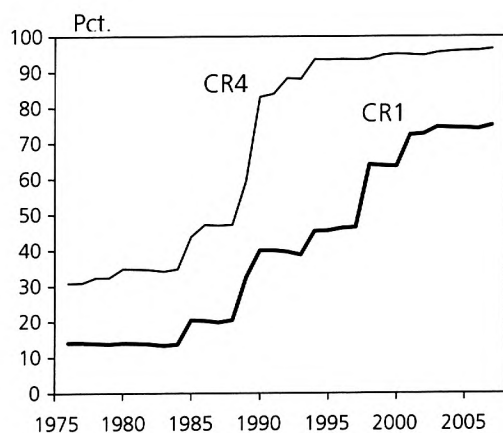
Brød- og melsektoren har også de seneste år haft en betydelig koncentration. Her er størsteparten af sektoren i dag udenlandsk ejet.

Den generelle, »gennemsnitlige« udvikling i agro- og fødevareindustrien dækker således over betydelige forskelle, men har dog en relativ klar tendens:

Koncentrationen er stigende, de store virksomheder får en stigende andel af markedet.

Figur 4 viser således den største og de fire største virksomheders samlede andel af markedet (= CR = Concentration Rate) for perioden 1975-2008.

Figur 4. Gennemsnitlig koncentrations-udvikling (CR) i den danske agro- og fødevareindustri, 1975-2008

Kilde: Egen fremstilling på grundlag af brancheoplysninger m.m.

Gennemsnittet fås ved, at de enkelte sektors nøgletal sammenvejes ud fra deres respektive omsætning. Dermed får svineslagterier og mejerier en stor vægtning og tilsvarende betydning for gennemsnitsværdierne.

Som det ses af figuren, har de seneste årtier været karakteriseret ved en endog meget stærk koncentrationsudvikling. De største virksomheder får en stadig stigende del af den samlede omsætning i markedet.

Fusioner

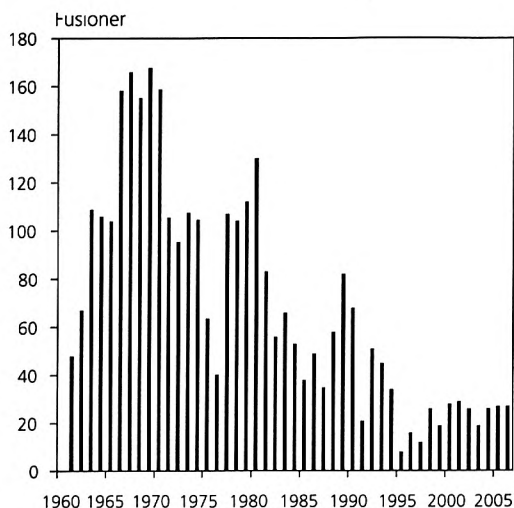
Fusioner er et middel til at gennemføre den strukturudvikling, som der tilsyneladende har været et stort behov for. Fusioner, som dækker over egentlige opkøb, sammenlægninger, fjendtlige overtagelser m.m., forekommer undertiden i bølger. Der er perioder eller konjunkturer m.m., hvor fusioner er mere fordelagtige end andre.

Fusionernes omfang og betydning kan være svære at opgøre eller vurdere eksakt. Antallet af fusioner fortæller f.eks. ikke noget om, hvor store virksomheder der deltog. Værdien af de enkelte fusioner kan ofte være svær at opgøre, da der ikke nødvendigvis offentliggøres købs- eller salgspris eller lignende.

Med disse forbehold og begrænsninger kan forløbet af fusioner i den danske agro- og fødevareindustri af figurene 4.

Som det ses af figuren, var der en fusionsbølge i slutningen af 1960'erne og starten af 1970'erne. Dette var i høj grad en tilpasning til den forventede indtræden i det daværende EF, hvor man var nødt til at forene kræfterne for at få størst mulig udbytte af den nye og større markedsadgang i de øvrige medlemslande.

**Figur 5. Antal fusioner i den danske agro- og føde-
vareindustri 1961-2008**

Anm: Blandt 17 forskellige sektorer inden for den danske agro- og fødevarerindustri.

Kilde: Egne beregninger på grundlag af branche- og virksomhedsoplysninger.

Også i første halvdel af 1980'erne var der en fusionsbølge, som især var drevet af den teknologiske udvikling, hvor udnyttelse af nye stordriftsfordele var en væsentlig drivkraft bag flere fusioner og opkøb.

Efterfølgende er antal fusioner om året gradvist faldet. Omvendt er størrelsen af de enkelte fusioner vokset for hver bølge.

I 1960 var der 78 andelssvinelagerier i Danmark, men allerede i 2002 var antallet nede på 2.

I mejerisektoren var der i 1960 1.939 virksomheder med ialt 1.393 anlæg. I 2009 var tallet reduceret til hhv. 31 virksomheder og 61 anlæg.

På den baggrund er det næppe overraskende, at antallet af fusioner er faldet, efterhåndensom der er færre og færre selskaber til at fusionere. Samtidig er de enkelte virksomheder

blevet større og større, hvorfor de enkelte fusioner alt andet lige vil være mere omfangsrige.

Der er dog også en tendens til, at der i skyggen af de store fusioner opstår nye mindre virksomheder. Små gårdmejerier, nystartede iværksættervirksomheder m.m. dukker op og forsøger at udvikle sig på nicheområder eller baseret på ny viden, teknologi, markedskendskab eller lignende.

Et lignende mønster ses på bryggeriområdet, hvor antallet af mikrobryggerier er steget markant i det seneste tiår.

Mange af disse virksomheder må lukke efter nogle år, andre vokser sig større, og nogle ender med at blive opkøbt af de store virksomheder.

Specialisering

Den danske agro- og fødevarerindustri er generelt karakteriseret ved en høj grad af specialisering og fokusering på ét enkelt produktionsområde. Forekomsten af konglomerater er generelt lille og endda aftagende.

Integrationen foregår primært vertikalt (øget forædling, integrering af forsyningsled m.m.), mens diversifikation ind i helt nye områder er meget lille.

Udviklingen i disse år går generelt i retning af stigende fokusering og specialisering og mindre vægt på konglomerater. Man lægger vægt på at blive større og stærkere på virksomhedens kerneområder, mens de mere perifere forretningsområder bliver frasolgt.

Konglomerater har gennem mange år været upopulære blandt mange aktieinvestorer, og det skyldes ikke mindst deres ofte manglende gennemskuelighed og netop deres manglende specialisering og fokusering.

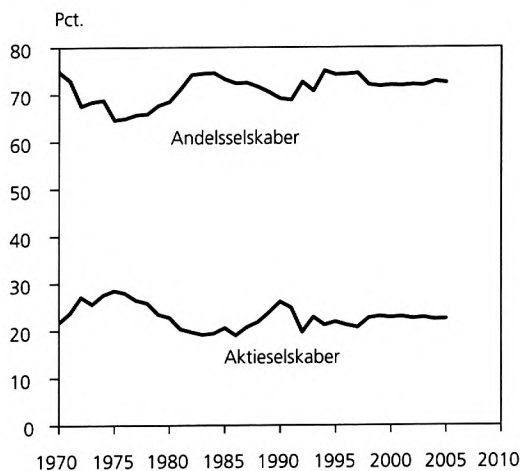
Ejerformer

Ejerformerne i agro- og fødevarerindustrien er specielle, idet andelsejet er relativt udbredt set i forhold til ejerformerne i den øvrige industri. Det gælder især i slagteribranchen, blandt grovvarerelskaber m.m., mens f.eks. andelsejet helt eller delvist er ophørt inden for sukkerproduktion, brødsektoren og drikkevarerindustrien.

Inden for de to store brancher, slagterier og mejerier, er andelsejet klart dominerende. Det er også bemærkelsesværdigt, at andelsejet her ser ud til at bevare eller endog øge deres markedsandele over tid.

Figur 4 viser således andels- og aktieselskabsformens udbredelse i den danske kødindustri gennem de seneste årtier.

Figur 6. Ejerformer i den danske kødindustri, 1970-2006

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (2010) og Danmarks Statistik (2008)

Andelsorganiseringens betydning i de enkelte sektorer viser også, at forarbejdningsleddene lige efter landmændene i værdikæden – hvor netop leveringssikkerhed m.m. har stor betyd-

ning – har den største andelsorganisering, mens de fjernere led fra landmændene vil være mere præget af privatejede virksomheder.

Alt i alt kommer ca. 40 pct. af fødevarerindustriens omsætning i Danmark fra andelsselskaber.

Vertikal integration

Vertikal integration betyder, at leddene i processen fra forskning og udvikling, egentlig primærproduktion, til forarbejdning, forædling, distribution og afsætning koordineres. Oftest er det processerne fra »jord til bord«, som koordineres.

Integrationen, koordineringen eller samkøringen kan være enten bagud- eller fremadrettet. Bagudrettet integration ses typisk, hvor en fødevarerindustri engagerer sig i de foranliggende led, herunder primærproduktionen. Den fremadrettede integration ses derimod typisk, når landmænd engagerer sig i forædling og afsætning.

Den bagudrettede integration i form af detailhandelens opkøb i fødevarerindustrien har også været set. Udviklingen er nu vendt, og i takt med det betydelige frasal, fokuserer detailhandlen nu mere på deres primære forretningsområder.

Kontraktproduktion eller mere direkte bagudrettede opkøb fra industrivirksomhedernes side er eksempler på vertikal integration.

Kontraktproduktion regulerer relationerne mellem på den ene side landmænd og på den anden side private, andelsejede eller offentlige virksomheder, således at den erstatter det sædvanlige spotmarked. En kontrakt omfatter sædvanligvis pris, mængde, kvalitet, kredit m.m.

Udviklingen gennem de seneste årtier har vist en tendens i retning af mere og mere kon-

traktproduktion. Udviklingen ses både globalt og i Danmark.

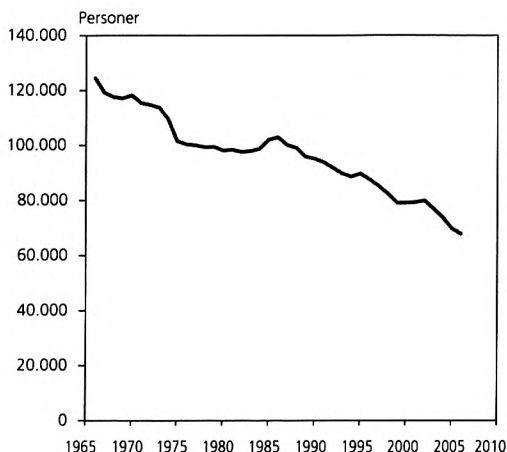
Der findes flere forskellige motiver bag den stigende kontraktproduktion: For landmændenes vedkommende sikres afsætning og i en vis udstrækning også priser i en længere periode – hvilket især kan være nødvendigt, hvis andelsejerskabet ikke er så udbredt. For agro- og fødevareindustrien sikres også råvareleverancer, men samtidig øges også muligheden for øget differentiering, sporbarhed og dermed også værdiforøgelse.

Indsatsfaktorer

Indsatsfaktorerne (arbejdskraft, kapital, energi m.m.) er også med til at beskrive strukturforholdene.

Med hensyn til arbejdskraften er der en markant tendens i retning af stadigt færre ansatte i fødevareindustrien. Fra midten af 1960'erne til 2006 er antallet af ansatte i den danske fødevareindustri således faldet med 45 pct., jfr. figur 5.

Figur 7. Samlet antal beskæftigede i den danske fødevareindustri 1966-2006

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (2010).

Arbejdskraftforbruget er dog i samme periode faldet mere i primærlandbruget. Dette skal imidlertid også ses på baggrund af, at en stigende andel af værditilvæksten sker i forarbejdnings- og forædlingsindustrien, mens andelen falder i primærlandbruget.

Globalisering

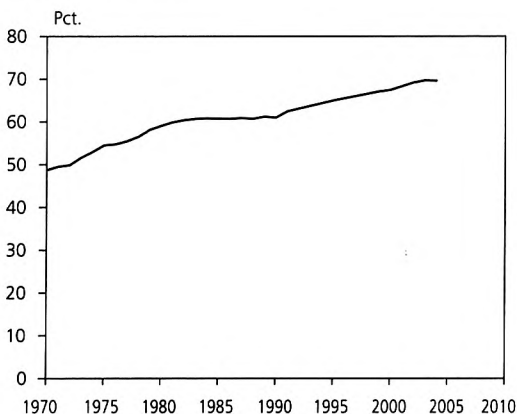
Globalisering i form af eksport, direkte investeringer i udlandet, globale strategiske alliancer m.m. er også en del af strukturudviklingen.

Det er kendetegnende for dansk landbrug samt for den danske agro- og fødevareindustri, at eksportorienteringen er relativt stor. Ca. 2/3 af landbrugsproduktionen går til eksport, hvilket er en – set i både national og global målestok – meget høj andel.

Gennem de seneste årtier er den danske fødevareindustris eksportorientering steget betydeligt. For alle store brancher i fødevareindustrien gælder det, at eksportens andel af den samlede produktion er steget siden 1970.

Som det ses af figur 6, er den danske fødevareindustris eksportandel steget fra 50 til 70 pct. i perioden 1970-2004.

Figur 8. Eksportandele for den danske fødevareindustri 1970-2004

Kilde: Danmarks Statistik (2010) m.m.

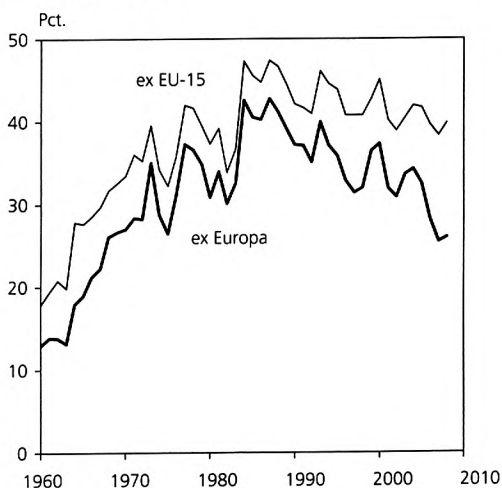
Især for mejeriernes vedkommende har der været en kraftig stigning efter den danske indtræden i EF i 1973.

Inden for de enkelte brancher i fødevareindustrien har der været relativ størst stigning i eksportandelen for grønt- og frugtkonservesfabrikkerne. Her er eksportandelen steget fra 19 til 56 pct. i perioden 1970-2004.

Internationaliseringen af den danske landbrugs- og fødevaresektor understreges af, at afsætningen i stigende grad sker til fjerne eksportmarkeder, hvor både afstand samt kulturelle og økonomiske handelsbarrierer gør afsætning endnu mere krævende.

I 1960 blev ca. 13 pct. af den danske landbrugseksport afsat uden for Europa. Frem til slutningen af 1980'erne steg dette tal til over 40 pct. Andelen er efterfølgende faldet til ca. 25 pct.

Figur 9. Dansk landbrugseksport til lande uden for Europa og uden for EU-15 (incl. FEOGA). Pct. af al landbrugseksport

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Landbrugsraadet (flere årgange).

På samme måde har landbrugseksporten til lande uden for EU-landene (her EU-15) udviklet sig markant, jfr. figur 7.

Især Japan, Mellemøsten, Rusland samt USA har som lande uden for Europa fået en stigende betydning for den danske landbrugseksport gennem de seneste 40 år.

Med EU's udvidelse i 1990'erne er det naturligt, at de nye EU-lande har fået større attraktivitet på bekostning af lande uden for EU. Der har således været en klar tendens til, at den danske landbrugs- og fødevareeksport er steget betydeligt til de nye lande, som er indtrådt i EU, jfr. f.eks. Hansen, H. O. (2008).

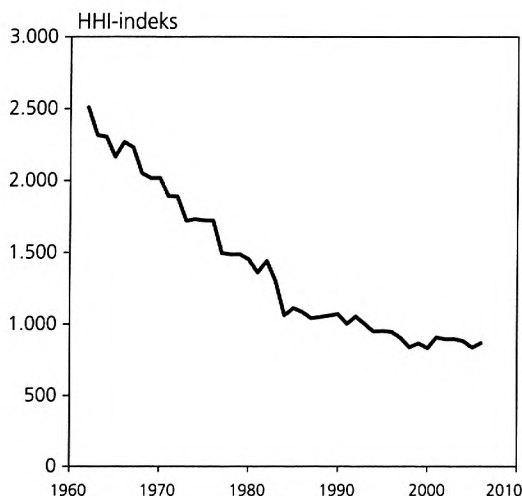
Der er også sket en betydelig eksportmarkedsudbredning. I starten af 1960'erne gik ca. 65 pct. af den danske landbrugseksport til 2 markeder. I 2006 er andelen faldet til ca. 33 pct.

Den øgede spredning i eksportmarkederne – som også illustrerer et trin i globaliseringen – kan måles ved hjælp af HHI (Herfindahl-Hirschmann Indekset). HHI viser koncentrationsgraden og er summen af kvadraterne på de enkelte markeds betydning. Få store markeder vil således betyde en høj HHI-værdi.

Som det ses af figur 8, er koncentrationen faldet, og spredningen er steget m.h.t. de danske landbrugs- og fødevareeksportmarketers sammensætning siden starten af 1960'erne.

Som det ses af figuren, har markedskoncentrationen været relativt konstant de seneste 10 år. En væsentlig forklaring er, at EU-markedet er blevet mere attraktivt som følge af både udvidelser i antal medlemslande og større markeds-mæssig integration (EU's indre marked, fælles valuta m.m.).

Figur 10. Koncentration (HHI) i de danske landbrugs- og fødevareeksportmarketers sammensætning

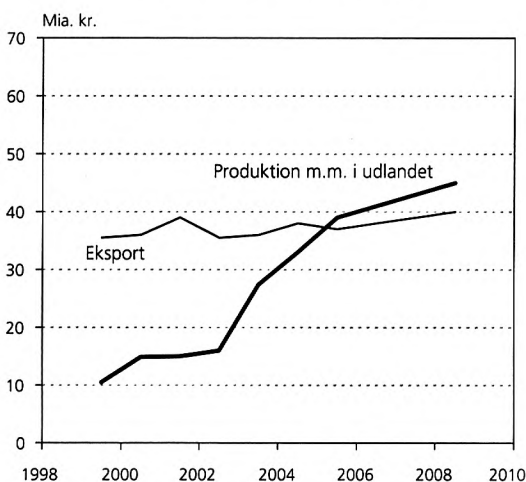
Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (flere årgange).

De senere års udvikling er ligeledes kendetegnet ved, at også importen af landbrugs- og fødevarer er steget. Importen er steget af flere årsager:

- Fødevareefterspørgslen er blevet mere globaliseret, og forbrugere ønsker ofte mere eksotiske fødevarer
- Importerede varer indgår i et vist omfang som råvarer i den danske fødevareindustri
- Importerede varer kan dække et behov på lavprissegmentet
- Øget frihandel og større indre markeder fremmer en international specialisering, hvor lande og virksomheder fravælger selv at producere varer, hvor deres komparative fordele er for små. I stedet øges importen på disse områder, mens deres fokuseres på deres komparative fordele.

Mens udviklingen i den danske agro- og fødevareindustri går i retning af stigende bruttoeksport og stagnerende nettoeksport, øges virksomhedernes investeringer, produktion og aktivitet i udlandet. Der er således klare tegn på, at de danske fødevarevirksomheder gennem de seneste år har bevæget sig et trin videre i globaliseringsforløbet og nu har større fokus på produktion i udlandet, jfr. figur 9.

Figur 11. Eksport og produktion m.m. i udlandet for danske fødevareindustrivirksomheder

Anm: Udvalgte repræsentative andelsvirksomheder

Kilde: Egne beregninger og estimater på grundlag af årsregnskaber og virksomhedsindberetninger.

Figuren viser, at for de udvalgte virksomheder spiller produktion m.m. i udlandet nu en større rolle end den direkte eksport fra hjemmemarkedet.

Udviklingen i retning af større og større vægt på investeringer og produktion i udlandet i globaliseringsprocessen giver sig også til udtryk i, at transnationalitetsindekset, TNI, nu er vokset og ligger i niveauet 40-90 pct., jfr. tabel 1.

Tabel 1. Transnationalitets-indeks (TNI) for danske agro- og fødevarevirksomheder

Danish Crown*	74
Arla*	81
DLG*	41
Danisco	84
Carlsberg	95
DLF-TRIFOLIUM	62
Rose-Poultry*	40
GASA Group	32
Tican	52

Anm: TNI er et uvejet gennemsnit af hhv. aktiver, salg og beskæftigelse i udlandet i pct. af ialt. Hvor der ikke findes data for alle tre kategorier, er gennemsnittet beregnet af de to øvrige parametre (virksomheder markeret med *)

Kilde: Egen fremstilling baseret på årsregnskaber, interviews m.m.

I perioden 1999-2008 har danske virksomheder investeret for 89 mia. kr. i udenlandsk fødevareindustri, mens udlandet i samme periode har investeret for 43 mia. kr. i dansk fødevareindustri. Der har således været en betydelig dansk nettoinvestering i udenlandsk fødevareindustri.

Den betydelige nettoinvestering skal bl.a. ses på baggrund af, at andelsformen hindrer udenlandsk opkøb af væsentlige dele af den danske fødevareindustri. Omvendt kan der også via andelsorganiseringen være en naturlig skepsis over for en gennemført internationalisering baseret på investeringer i udenlandsk produktion.

Kilder

Danmarks Statistik (flere årgange): Landbrugsstatistik

Danmarks Statistik (2008): Specialudtræk af industristatistikken

Danmarks Statistik (2010): www.statistikbanken.dk

Hansen, Henning Otte (2008): »Regionale handelsblokke og deres placering i globaliseringen«. I: Tidsskrift for Landøkonomi. No. 2/2008. pp. 47-64.

Landbrugsraadet (flere årgange): Landbrugseksporten

RAMMER FOR DEN FREMTIDIGE STRUKTURUDVIKLING

Af Ph.D., Henning Otte Hansen, Fødevarøkonomisk Institut

Den fremtidige strukturudvikling i landbruget vil være påvirket af en række forhold. Både politiske, økonomiske og markeds-mæssige forhold kan ændre sig i de kommende år, og dermed kan det påvirke den fremtidige strukturudvikling. Overordnet set vil rammerne for landbrugets fremtidige udvikling dog næppe ændre sig markant. Det betyder også, at strukturudviklingen i landbruget i store træk vil fortsætte i samme retning fremover, som vi har oplevet gennem de seneste årtier.

Den fremtidige strukturudvikling vil være et resultat af et komplekst samspil mellem mange forskellige – og ofte uforudsigelige – forhold. Samtidig vil både økonomiske, markeds-mæssige, juridiske og politiske forhold spille ind.

Den umiddelbare vurdering er, at de seneste årtiers udvikling sandsynligvis vil fortsætte. Der er ikke udsigt til, at »kurven knækker«, fordi der ikke er tegn på nye, væsentlige økonomiske, politiske eller markeds-mæssige forandringer, som afgørende kan forandre den hidtidige strukturudvikling.

Det er dog i sagens natur umuligt at give noget entydigt billede af den fremtidige strukturudvikling, men en række forhold og mulige påvirkninger kan dog anføres.

Landbrugslovgivning

Landbrugsloven har som formål at fremme en hensigtsmæssig strukturudvikling i landbruget. Samtidig har der i loven været et ønske om, at hver enkelt ejendom opretholdes som et selvstændigt landbrug, og at ejer og bruger i så stort omfang som muligt bør være samme person. Der har endvidere været lagt vægt på at bevare selvejet som det bærende i dansk landbrug.

Så længe disse overordnede hensigter fastholdes, vil det lægge en dæmper på strukturudviklingen.

Med de seneste ændringer af landbrugsloven er der på flere områder sket en liberalisering og et delvist kursskifte set i forhold til de fore-

gående årtiers målsætninger og retningslinjer. Landbruget bliver i stigende grad betragtet som et erhverv på linje med andre erhverv, hvorfor der i mindre grad er brug for særordninger på landbrugsområdet.

Det er sandsynligt, at denne tendens vil fortsætte fremover, og der kan derfor forventes løbende lempelser og liberaliseringer af landbrugslovens bestemmelser på strukturområdet fremover.

Liberalisering

Når man i denne forbindelse taler om liberalisering, menes i første omgang handelsliberalisering.

Handelsliberalisering medfører dog ikke automatisk, at andre forhold bliver liberaliseret. Landbrugsloven m.m. har i en lang periode været relativt upåvirket af en handelsliberalisering. Handelsliberalisering vil dermed ikke direkte have nogen betydning for landbrugets strukturudvikling.

Indirekte vil der dog være en betydning.

For det første vil der kunne argumenteres for, at handelsliberalisering må føre til, at også landbrugslovens begrænsninger i strukturudvikling m.m. må liberaliseres yderligere.

For et andet vil en handelsliberalisering medføre prisændringer, større markedsstabilitet m.m. Prisændringerne vil være forskellige fra sektor til sektor, og der vil sandsynligvis opstå både positive og negative ændringer i indtjening som følge af liberaliseringen. Dermed vil også strukturudviklingen blive påvirket.

Der vil sandsynligvis opstå større indtjeningsforskelle mellem de forskellige driftsgrene i landbruget, hvilket vil tale for en stigende specialisering.

Den større prisstabilitet vil sandsynligvis være med til at fremme den vertikale integra-

tion og evt. også begrænse udviklingen i retning af stigende specialisering.

Generelt gælder det dog, at konsekvenserne af en handelsliberalisering vil være meget forskellige fra driftsgren til driftsgren, og der kan ikke tales om noget ensartet mønster for påvirkningen af strukturudviklingen.

EU's landbrugspolitik

EU's landbrugspolitik har gennem årtier været baseret på markedsordninger, hvor man via prisgarantier m.m. har understøttet produktionen. Der har været tale om en meget produktionskøbt støtte, som har givet et incitament til øget produktion og stordrift. Prisstabiliseringen, som også har været et væsentligt element i markedsordningerne, har ligeledes medvirket til en øget specialisering og sandsynligvis også en øget koncentration.

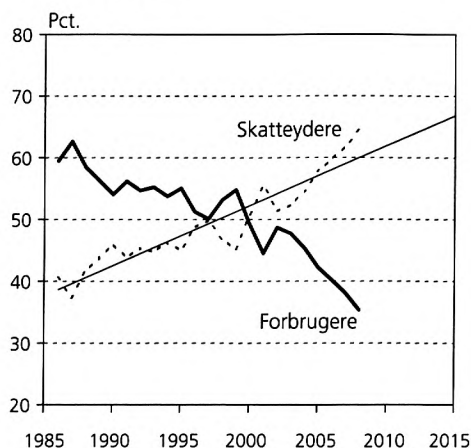
Ændringerne i EU's landbrugspolitik i disse år går i retning af mere afkoblet støtte, hvor støtten i højere grad gives pr. areal, pr. husdyr m.m.

Dersker således stadigvæk en betydelig omlægning af støtteformerne i i-landenes landbrugspolitik, og fordelingen mellem prispolitik (betalt af forbrugerne) og direkte tilskud til landmændene (betalt af skatteyderne) ændrer sig markant, jfr. figur 1.

De direkte tilskud – herunder især de mindst produktionspåvirkende tilskud – vil således få en større betydning fremover, både nominelt og relativt. Den mindst produktionspåvirkende støtte vil således stige, selv om det sker i en periode med en generel liberalisering i landbruget.

På lidt længere sigt vil støtten sandsynligvis blive mere eller mindre afkoblet fra både produktion og indsatsfaktor (areal, husdyr m.m.). Samtidig er det sandsynligt, at denne afkob-

Figur 1. S sammensætningen af landbrugsstøtte i i-landene, 1986-2008

Anm: Tendenslinier er indsat

Kilde: OECD (2010) og egne beregninger.

lede støtte vil blive tildelt degressivt. Det betyder, at de store bedrifter får en relativt lavere støtte end under prisstøtten, og at der sandsynligvis bliver et øvre loft for støtte pr. ejendom.

Udmeldingerne fra landbrugs-kommissæren om den fremtidige fordeling – og omfordeling – af landbrugsstøtten indikerer, at støtten til de højproduktive og effektive landbrugsområder vil falde relativt meget i de kommende år, jfr. boks 1.

Alle disse ændringer vil sandsynligvis medføre, at strukturudviklingen dæmpes i forhold til tidligere.

Også inddragelse af miljø, multifunktionalitet, landdistriktspolitik m.m. i EU's landbrugs-politik medfører, at stordrift og størrelsesøkonomi får en mindre rolle end tidligere.

Udviklingen i retning af mere afkoblet landbrugsstøtte ses af, at en stigende del af landbrugsstøtten ikke forpligter landmændene til at producere nogen råvare for at modtage støtten. Dette gælder både i EU og i OECD-området som helhed.

Boks 1 Landmænd kan miste EU-milliarder

Omfordeling kan give danske landmænd et samlet tab på 2,5 mia. kr. årligt i landbrugsstøtte. Stærke kræfter i EU - anført af den kommende landbrugs-kommissær - vil kæmpe for at gennemføre en fuldstændig omfordeling af landbrugsstøtten. Omfordelingen vil medføre milliardtab for dansk landbrug og tilsvarende store gevinster for landmænd i Øst- og Centraleuropa

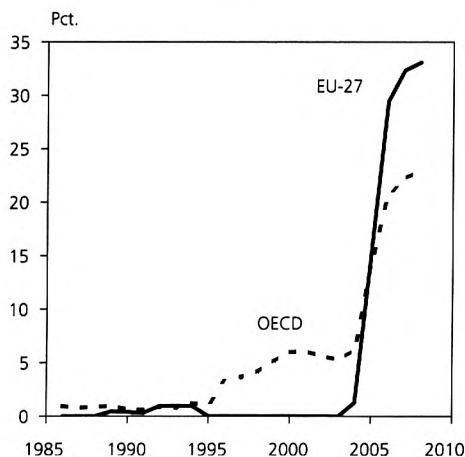
EU's kommende landbrugs-kommissær, rumæneren Dacian Ciolos, har netop gennemgået det obligatoriske krydsforhør i EU-parlamentet, hvorefter han kan tiltræde 1. februar. Under høringen understregede Dacian Ciolos, at han vil arbejde for en „mere fair og afbalanceret“ landbrugsstøtte. Det er startskuddet til kampen om, hvordan EU's årlige landbrugsstøtte på 300 mia. kr. skal fordeles i fremtiden.

De danske landmænd modtager i dag i gennemsnit 394 euro i støtte pr. hektar, mens gennemsnittet af landmænd i EU kun modtager 264 euro. Den nye landbrugs-kommissær - støttet af en lang række medlemslande - vil udjævne støtten, så alle landmænd i EU modtager omkring 264 euro pr. hektar. Dette princip betegnes „flat rate“, og vil koste danske landmænd omkring 2,5 mia. kr. om året.

Jyllandsposten og Landbrugsavisen 19. januar 2010.

Som det ses af figur 2, udgør støtte uden krav om produktion ca. 25 pct. af den samlede støtte i OECD og ca. 33 pct. i EU, og der er en klar stigende tendens.

Figur 2. Omfang af støtte uden krav om produktion (pct. af samlet støtte)

Kilde: OECD (2010) og egne beregninger.

Som det fremgår af figuren, har EU via de seneste reformer omlagt landbrugspolitikken, så en betydelig del af støtten nu gives uden krav om produktion. Dette har medført, at hele OECD-gennemsnittet er steget, men også andre lande uden for EU har betydelige støtteordninger uden krav om produktion

Miljø-, landdistrikts- og landskabspolitik

I de senere år har miljøforbedringer været et gennemgående træk i landbrugspolitikken. Langt de fleste i-lande har således i de senere år gennemført væsentlige landbrugspolitiske initiativer på netop miljøområdet i form af nye tilskud, afgifter, reguleringer m.m.

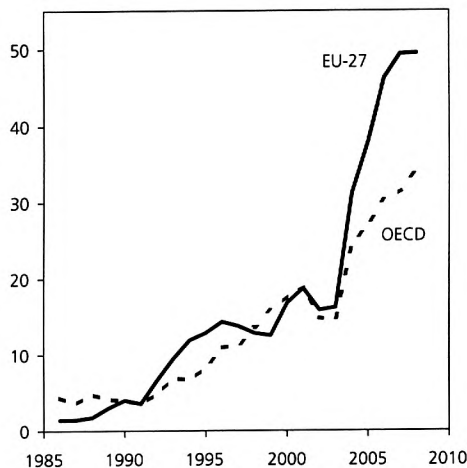
I mange tilfælde ses det også, at direkte tilskud gøres afhængig af, at der tages miljømæssige hensyn (OECD, 2009). Støtten bliver således mere og mere betinget af, at producenterne følger visse produktionsmetoder inden for rammerne af bredere målsætninger, såsom miljøbeskyttelse, beskyttelse af dyrenes velfærd eller fødevarer sikkerhed. Betalinger, som indebar opfyldelse af sådanne krav, omfattede 4 pct. af OECD's samlede PSE i 1986-88, en andel der er blevet øget til 32 pct. i 2006-08, jfr. figur 3.

Som det ses af figuren, er omfanget af den miljøbetingede støtte steget markant i både USA og EU i perioden 1986 til 2008.

Blandt OECD-landene yder EU, USA og Schweiz den højeste andel (tæt ved 50 pct.) af den samlede producentstøtte med en vis type restriktioner af råstoffer og hjælpestoffer.

Der er også stigende grad af fokus på udvikling af landdistrikterne, jfr. f.eks. OECD (2009). Det viser sig, at landbrugspolitikken i den nuværende udformning ikke alene er i stand til at sikre en ønsket aktivitet i landdistrikterne. Der er derfor en tendens til at inddrage mere specifikke

Figur 3. Miljøbetinget* støtte: Andel af samlet støtte

Kilde: Egen fremstilling på grundlag af OECD (2009)

* Støtte betinget af at producenterne følger visse produktionsmetoder inden for rammerne af bredere målsætninger, såsom miljøbeskyttelse, beskyttelse af dyrenes velfærd eller fødevarer sikkerhed.

tiltag, hvor det primære formål netop er at stimulere beskæftigelse og produktion i landområderne. En øget grad af decentralisering af de landbrugspolitiske tiltag er et eksempel på ønske om at styrke den regionale udvikling.

Det kan af flere forskellige grunde være problematisk at stimulere aktiviteten i land-distrikterne, idet det er en afvejning af dels politiske ønsker om at favorisere særlige områder, dels økonomiske omkostningsvurderinger m.h.t. optimal ressourceallokering. Alligevel går udviklingen i retning af, at man ønsker at betale for en bedre regional udvikling og herunder en øget vækst i landdistrikterne.

Der er en stigende forståelse for, at der eksisterer offentlige goder i form af kulturlandskabsbevarelse m.m., som ikke kan opnås under frihandel og uden offentlig indgreb. Land-

bruget kan således siges også at producere immaterielle ydelser som f.eks. at sikre resten af befolkningen et varieret kulturlandskab med de værdier, som samfundet prioriterer højest.

Der kan være tale om mange forskellige tiltag i denne landskabspolitik. Der kan helt grundlæggende være tale om rådighedsindskrænkninger, som følger den normale lovgivning, og som ikke umiddelbart kan kompenseres i forhold til landmændene. Der kan også være tale om mere vidtgående tiltag som f.eks. adgang for offentligheden, genetablering af læhegn og vandhuller, genetablering af overdrev, men med pligt til pasning og afgræsning etc.

Denne form for landskabspolitik vil ofte medføre, at landbruget påtager sig ekstra omkostninger eller opnår et mindre indtjeningsgrundlag. Derfor må det offentlige betale for at nå disse landskabspolitiske målsætninger.

På den måde er der ikke tale om egentlig landbrugs- eller miljøstøtte, men derimod om betaling for immaterielle ydelser, som samfundet værdisætter. Det forudsætter i sagens natur, dels at landmændene har et reelt tab ved disse tiltag, dels at man med en vis rimelighed kan værdisætte de offentlige goder, som landskabspolitikken indebærer.

For alle tre typer af tiltag gælder det, at den hidtidige eneste rolle som landbrugs- og fødevareproducent nu bliver suppleret med andre roller. Disse nye opgaver er mindre produktivtets- og stordriftsafhængige, og der er til dels nærmere tale om en negativ sammenhæng.

Derfor vil de landbrug, som vælger at gøre stor brug af disse landbrugspolitiske instrumenter, få et mindre incitament til at øge produktivitet og stordrift. Alt i alt vil disse nye tiltag bidrage til en langsommere strukturudvikling.

Kapitalbehov

Det er sandsynligt, at den udprægede familie- og selvejerform kommer under pres i de kommende år – især som følge af den fortsatte strukturudvikling. Med stadig større bedrifter stiger kravet til egenkapital til kommende landmænd, og selv med et velfungerende kreditsystem og ejendomsmarked er det tvivlsomt, om det er tilstrækkeligt til at sikre kapitalfremskaffelse under selveje.

På den ene side vil ejendomspriserne og dermed også købernes kapitalbehov ikke blive højere, end hvad udbydere og efterspørgere på markedet kan blive enige om. Priserne på landbrugsejendomme bør derfor – ideelt set – udelukkende afspejle, hvad køberne forventer at kunne forrente og afdrage på langt sigt.

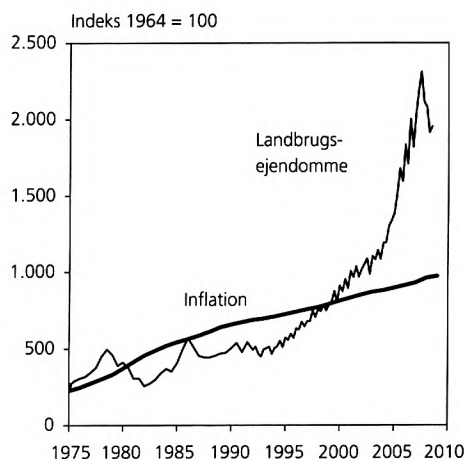
Dette forudsætter, dels at kommende gård ejere udelukkende etablerer sig ud fra rent driftsøkonomiske overvejelser, dels at de har fuld viden om de fremtidige pris- og indtjeningsforhold. De senere års udvikling illustrerer, at priserne på landbrugsejendomme ikke afspejler en normal udbuds- og efterspørgselsbalance, jfr. figur 3.

Som det ses af figuren, har priserne på landbrugsejendomme været helt ude af takt med den generelle prisudvikling (inflation) i samfundet, og det kan ikke forklares med gode konjunkturer i landbruget.

Udviklingen har været drevet af dels forventninger om fortsatte prisstigninger, dels af arealkrav i husdyrproduktionen, dels af et behov for vedvarende at vokse for at udnytte de nødvendige stordriftsfordele.

På langt sigt kan det forventes, at priserne på landbrugsejendomme og den generelle inflation i samfundet i store træk følger hinanden. Priserne på landbrugsejendomme vil ganske naturligt svinge betydeligt fra år til år – af-

Figur 4. Priser på landbrugsejendomme og inflation i Danmark

Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (2010) og Told og Skattestyrelsen (flere årgange)

hængig af konjunkturerne i landbruget, rente, forventninger til fremtiden, landbrugslovgivning m.m. – men på langt sigt vil tendensen være den samme.

Derfor vil udbud og efterspørgsel på ejendomsmarkedet sikre, at ejendomspriser, ejendomsstørrelser, kapitalbehov, fremmedfinansiering ikke bliver større, end hvad markedet på langt sigt kan bære. Og så længe efterspørgslen er reguleret i lovgivningen, vil det begrænse udviklingen.

På den anden side vil også stordriftsfordele vedvarende lægge et pres på strukturudviklingen, hvilket igen øger kapitalbehovet for landmændene. Det er næppe muligt, at kapitalmangel vil stoppe strukturudviklingen.

Udviklingen i retning af større bedrifter og færre landmænd betyder, at kapitalbehovet pr. landmand stiger.

Med den seneste liberalisering af landbrugsloven har man til dels forsøgt at løse kapitalproblemet ved at tillade større ekstern finansiering og medejerskab af landbrugene.

Konkurrenceevne og indtjening

Selv om landbrugets økonomiske og markedsmæssige rammebetingelser er under forandring i disse år – bl.a. som følge af ændringer i EU's landbrugspolitik, WTO-aftaler, prispres som følge af den økonomiske lavkonjunktur m.m. – vurderes de ikke at have en væsentlig påvirkning af landbrugets indtjening og konkurrenceevne på længere sigt.

Set over en meget lang periode går udviklingen i retning af faldende realpriser og et faldende bytteforhold i landbruget. Denne udvikling forventes i store træk at fortsætte – på trods en række forhold:

- Der forventes en stigende efterspørgsel efter fødevarer fra en stadigt voksende befolkning i Verden,
- Stigende behov for landbrugsprodukter til energianvendelse m.m.
- Stigende behov for landbrugsprodukter til husdyrfoder, da forbruget af animalske fødevarer forventes at stige i takt med stigende velstand
- Verden har lige oplevet en fødevarerkrise med kraftigt stigende priser. Selv om der var tale om en prisbølge, var det et signal om, at markedet er ustabil.

Forventningerne til fortsat faldende bytteforhold skal også ses på baggrund af især tre påvirkninger:

For det første vil antagelserne om vedvarende produktivitetsforbedringer lægge et nedadgående pres på bytteforholdet.

For det andet er der ikke umiddelbart udsigt til kroniske globale mangelsituationer, som kan medføre markant stigende priser på landbrugsvarer. Der er stadig et betydeligt potentiale til

at kunne udvide verdens samlede landbrugsproduktion væsentligt.

For det tredje vil stigende priser meget hurtigt medføre et stigende udbud, som igen vil lægge en dæmper på prisudviklingen. Der er dermed indbygget en automatisk stabilisator, som begrænser spændet for den fremtidige pris- og bytteforholdsudvikling.

Øget kontraktproduktion

Kontraktproduktion og anden form for vertikal integration har været stigende de senere år, og flere bagvedliggende forhold tyder på, at tendensen vil fortsætte fremover. Såvel landbruget som fødevarerindustrien – som de to mest almindelige deltagere i kontraktproduktion – vil fremover kunne opnå fordele ved kontraktproduktion. Det skal dog tilføjes, at nogle af fordelene kan opnås ved anden form for vertikal integration, og at kontraktproduktion også kan have ulemper.

Fra landbrugspolitisk side bliver kontraktproduktion fremmet. I EU er der eksempler på, at kontraktproduktion er en forudsætning for at få støtte (sukker, non-food m.m.), og også i USA er der eksempler på, at staten går ind og fremmer kontraktproduktion.

For u-landene gælder det særlige forhold, at flere væsentlige bistandsorganisationer ofte betragter kontraktproduktion som et væsentligt element i landbrugets udvikling i u-landene.

For landmændene kan kontraktproduktion være én ud af flere måder, hvorpå pris- og afsætningsrisici kan begrænses. Med stigende omsætning og specialisering på de enkelte bedrifter bliver landmændene endnu mere sårbare over for prisfluktuationer eller andre former for afsætningsproblemer. Derfor kan indgåelse af en længerevarende kontrakt – evt.

inden en større investering i et produktionsanlæg – være en fordel.

Desuden kan også udnyttelse af stordrifts- og specialiseringsfordele tale for en kontraktproduktion, hvor landmænd afgrænser sig til en mindre del af produktionskæden, f.eks. smågriseproduktion.

Endelig kan også fødevarerindustrien forbedre sin forsyningssikkerhed ved på forhånd at indgå aftaler om mængder, kvalitet, pris, leveringstid m.m.

Teknologi og management

Udviklingen i landbrugets teknologianvendelse forventes at fortsætte i de kommende år, om end flere forhold trækker i hver sin retning.

På den ene side vil en øget fokusering på miljø- og landområdespolitik medføre, at høj produktion og teknologi bliver nedprioriteret. Samtidig vil landbrugspolitikken i stigende grad betyde en fjernelse af den produktionsafhængige støtte, hvilket også vil reducere incitamentet til teknologianvendelse.

På den anden side er perspektiverne for udnyttelse af bioteknologi inden for landbruget store. Bedre og hurtigere avlsarbejde og planterforædling kan således medføre betydelige »spring« i produktiviteten. Det afgørende i denne sammenhæng er, hvor stort potentialet er, og i hvor høj grad det bliver tilladt at udnytte det.

Uddannelse, management og rådgivning forventes at stige i takt med behovet. Dermed vil flere og flere stordriftsfordele kunne udnyttes, og den driftsøkonomisk optimale bedriftsstørrelse vil blive forøget.

Strukturpolitik

Strukturpolitik adskiller sig væsentligt fra de egentlige markedsindgreb under landbrugs-

politikken. Strukturpolitik kan defineres som foranstaltninger, der tager sigte på at øge produktionsfaktorernes mobilitet for derigennem at fremme tilpasningen til den tekniske og økonomiske udvikling.

Strukturpolitik virker dermed på langt sigt, og formålet er at angribe årsagerne til landbrugets problemer frem for blot at imødegå symptomerne.

Behovet for strukturpolitik skal ses på baggrund af, at mange ressourcer ofte er mere eller mindre fastlåste i landbruget. Store dele af produktionsanlægget har en meget lav værdi i andre erhverv, og det betyder, at tilpasningen kun sker meget langsomt.

Gennem de seneste år har alle lande i OECD indført landbrugspolitiske tiltag med henblik på at fremme strukturtilpasningen i landbru-

get. Arbejdsmarkedsforanstaltninger, herunder uddannelse og efteruddannelse, er vigtige elementer i mange landes strukturpolitik. Andre instrumenter har været ophørs- og tilbage-trækningsordninger for ældre landmænd, støtteordninger for nye landmænd, og ordninger som sikrer, at levedygtige bedrifter kan udvides med de arealer, som bliver tilovers i strukturudviklingen, jfr. OECD (2008 og 2009).

Det må forventes, at strukturpolitik får en endnu større betydning i de kommende år. Med forventning om en stigende liberalisering og ændrede målsætninger og instrumenter i landbrugspolitikken, vil behovet for tilpasning og forandring stige. Samtidig vil netop strukturpolitik normalt være blandt de tilladte støtteordninger i forhold til WTO.

Kilder

Danmarks Statistik (2010): Statistikbanken. www.statistikbanken.dk

OECD (2008): Agricultural Policies in OECD Countries: At a Glance 2008

OECD (2009): Agricultural Policies in OECD Countries: Monitoring and Evaluation 2009

OECD (2010): Producer and Consumer Support Estimates, OECD Database 1986-2008

Told og Skattestyrelsen (flere årgange): Udviklingen i ejendomspriserne.

STRUKTURFORHOLD I LANDBRUGET — I INTERNATIONALT PERSPEKTIV

Af Ph.D., Henning Otte Hansen, Fødevareøkonomisk Institut

Strukturudviklingen i landbruget har også et internationalt perspektiv. Ofte er der tale om en klar international tendens med færre, større og mere specialiserede landbrug. Det generelle billede viser også, at de rigeste lande er kommet længst i strukturudviklingen, mens de små gennemsnitsbedrifter typisk findes i de fattigste lande. De rige lande har dog den mindste koncentration og den største lighed i ejendomsstrukturen, og det illustrerer, at strukturudvikling i retning af stigende størrelse ikke nødvendigvis medfører en stigende koncentration. Den vertikale integration i form af kontraktproduktion og andelseje er stigende flere steder i verden. Afvandring fra landbruget er også et generelt træk i takt med stigende økonomisk udvikling, og det er med til at øge arbejdsproduktiviteten og frigøre ressourcer til andre sektorer.

Introduktion

Den internationale strukturudvikling i landbruget er interessant og vigtig af flere grunde:

For det *første* bliver strukturforholdene en stadig vigtigere international konkurrenceparametre, i takt med at handelsliberaliseringen fjerner støtteordninger, importtold og andre beskyttelsesforanstaltninger. Med stigende international konkurrence og færre nationale beskyttelsesmuligheder vil det således være nødvendigt at udnytte de konkurrencemæssige og størrelsesøkonomiske fordele, som en strukturudvikling kan medføre.

For det *andet* foregår strukturudviklingen forskudt fra land til land. I nogle foregangs-

lande er strukturudviklingen således 10-15 år foran udviklingen i andre lande. På den måde kan udviklingen i disse foregangslande bruges til at forudsige den fremtidige strukturudvikling i andre lande.

For det *tredje* bliver strukturforholdene – herunder både størrelse, specialisering, ejerformer og vertikal integration – stadig vigtigere som et resultat af både den teknologiske udvikling og globaliseringen.

Endeligt for det *fjerde* er det sandsynligt, at globaliseringen og liberaliseringen på flere områder medfører, at udviklingstendenserne bliver mere ens – set i et globalt perspektiv. Med stadig mere ensartede og liberale markedsvil-

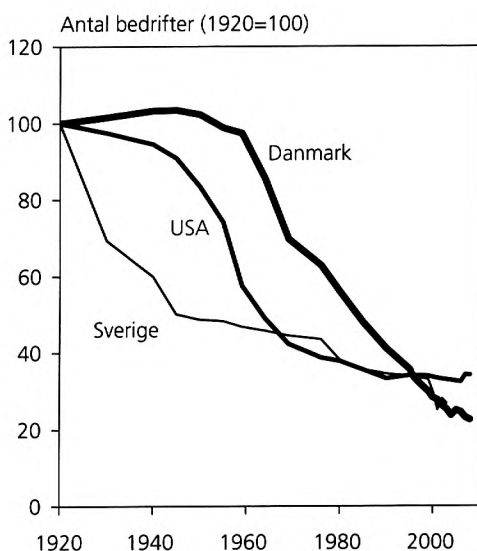
kår kan det forventes, at også landbrugsstrukturerne på tværs af grænser vil blive mere ensartede.

Antal landbrug

Strukturudviklingen målt på udviklingen i antallet af landbrug er i vid udstrækning ensartet fra land til land.

I Danmark er der en entydig tendens i retning af stadig færre landbrug fra år til år, og denne tendens genfindes i mange andre højtudviklede lande. Antallet af landbrug i så forskellige lande som Danmark, Sverige og USA har således udviklet sig relativt ens over det seneste lille århundrede, jfr. figur 1.

Figur 1. Udviklingen i antallet af landbrugsbedrifter i Danmark, Sverige og USA. Indeks 1920 = 100

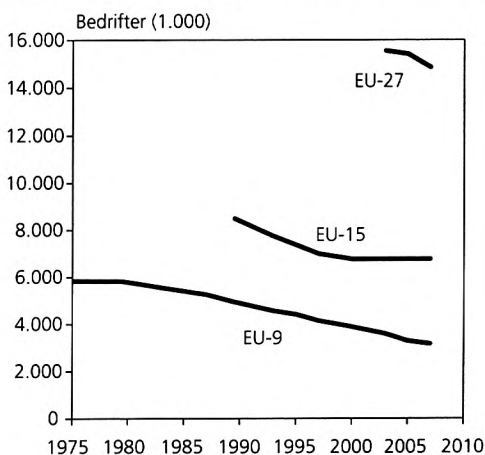

Anm: P.g.a. forskelle i opgørelsesmetoder m.m. er der foretaget visse marginale korrektioner i forhold til kilderne.

Kilder: Statistiska Centralbyrån (flere årgange), USDA (2010) m.m.

Som det ses af figuren, har udviklingen i de tre lande haft samme tendens. Det meget konstante antal landbrugsbedrifter i Danmark helt frem til starten af 1960'erne har dog været karakteristisk set i forhold til de øvrige lande. Her må den særlige danske landbrugspolitiske regulering i form af udstykning, statshusholdningsbrug m.m. være en væsentlig forklaring.

Figur 2. Antal landbrugsbedrifter i EU 1975-2007

Kilde: Europa-Kommissionen (2010)

Efter 1960 har der derimod været en ekstra stærk udvikling i Danmark, således at »efter-slæbet« ind til starten af 1960'erne nu næsten er udlignet: Set over det meste af det 20. århundrede, har udviklingen i antal landbrugsbedrifter således været den samme med samme resultat: Antallet af landbrugsbedrifter er reduceret til 31-34 pct. i Danmark, USA og Sverige.

I EU gælder det for alle landene, at antallet af landbrugsbedrifter falder år for år. I løbet af de seneste 25 år er ca. 1/3 af alle landbrug forsvundet, når man ser på EU under ét, jfr. figur 2.

Hvad enten man ser på EU-9, EU-15 eller EU-25 er der en klar tendens i retning af færre og mere landbrug.

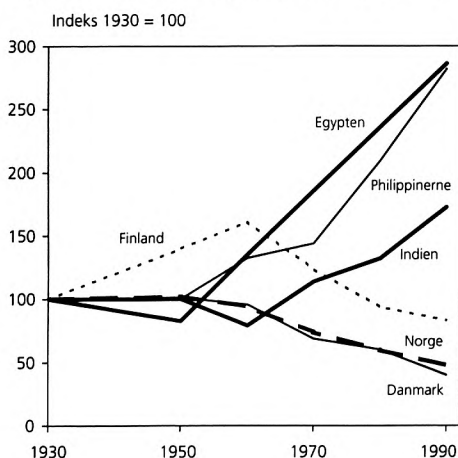
Det er bemærkelsesværdigt, at i perioden 1975-2007 er Danmark det land i det oprindelige EU-9, som har haft den største tilbagegang i antallet af landbrugsbedrifter. Nedgangen har været på 66 pct. For alle lande – på nær UK – har der dog været tale om betydelige fald i antal landbrugsejendomme i perioden.

Idet store globale perspektiver billedet imidlertid ikke så entydigt. På den ene side har vi i landene, som på en relativt ensartet måde oplever færre og færre bedrifter – en udvikling, som har fundet sted siden midten af 1900-tallet.

På den anden side står u-landene. Her oplever vi ofte den modsatte tendens – nemlig at der opstår flere og flere nye bedrifter, således at det samlede antal landbrugsbedrifter er stigende.

Væsentlige lande som Indien, Egypten og Filippinerne har haft en betydelig stigning i antal landbrugsbedrifter, jfr. figur 3.

Figur 3. Antal landbrugsbedrifter. 1930 = 100

Anm: Indien 1950 = 100.

Kilde: Egne beregninger på grundlag af FAO (2001).

Mønsteret i retning af flere og flere landbrugsbedrifter kan genfindes i en række u-lande, bl.a. Congo, Etiopien, Kenya og Malawi.

Landbrugsbedrifternes størrelse

Landbrugsbedrifternes gennemsnitlige størrelse – målt på flere forskellige måder – varierer betydeligt fra land til land – selv inden for EU.

Landbrugene i Danmark er f.eks. 20-600 gange større end i Rumænien – afhængig af, hvordan man måler størrelsen, jfr. tabel 1.

Tabel 1. Landbrugenes gennemsnitsstørrelse i EU, 2007

	Ha.	Malke-køer	Svin	Pro-duk-tion* 1.000 Euro	Netto-værdi-tilvækst* 1.000 Euro
Belgien	29	40	895	181	78
Bulgarien	5	2	5		
Tjekkiet	89	74	253	273	94
Danmark	60	101	1.903	242	87
Tyskland	46	40	341	180	70
Estland	39	18	128	68	26
Irland	32	50	2.007	35	21
Grækenland	5	17	23	18	14
Spanien	23	24	199	41	27
Frankrig	52	37	353	126	52
Italien	8	30	90	51	30
Cypern	4	101	706	24	8
Letland	17	14	35	16	
Litauen	12	3	10	35	13
Lux.	57	37	463	171	54
Ungarn	7	22	14	50	18
Malta	1	43	566	56	26
Holland	25	60	1.342	324	112
Østrig	19	11	71	62	34
Polen	7	4	28	23	11
Portugal	13	20	27	21	11
Slovenien	7	7	17	16	5
Slovakiet	28	15	21		10
Finland	34	21	514	66	28
Sverige	43	52	732	129	34
UK	54	79	424	207	81
EU-27	12	9	41		
EU-25	16	15	79	63	30
EU-15	21	35	210		

* Stikprøve

Anm: For nogle lande er data fra 2005

Kilde: Egen fremstilling på grundlag af Europa-Kommissionen (2010) og OECD (2008).

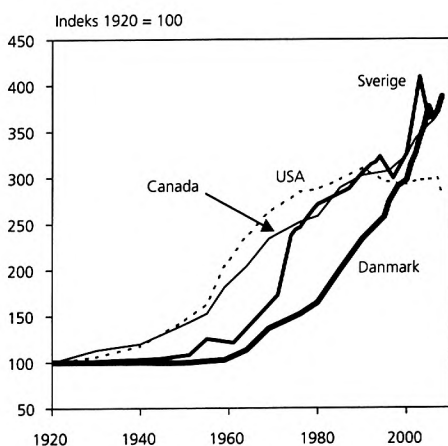
Der er et klart mønster i retning af, at de største landbrug findes i Nord- og Vesteuropa, mens de mindste findes i Øst- og Sydeuropa.

Det generelle billede viser dermed også, at de rigeste lande er kommet længst i strukturudviklingen, mens de små gennemsnitsbedrifter typisk findes i de fattigste lande

Ved at anvende forskellige størrelsesmål kan det konstateres, at der i den vestlige verden generelt er tale om en meget ensartet tendens i retning af større og større bedrifter – en udvikling som især har taget fart i de seneste årtier, jfr. figur 4-6.

Figur 4. Bedriftsstørrelser (ha/bedrift) i landbruget i Danmark, USA, Sverige og Canada.

Indeks 1920 = 100

Anm: P.g.a. forskelle i opgørelsesmetoder m.m. er der foretaget visse marginale korrektioner i forhold til kilde-

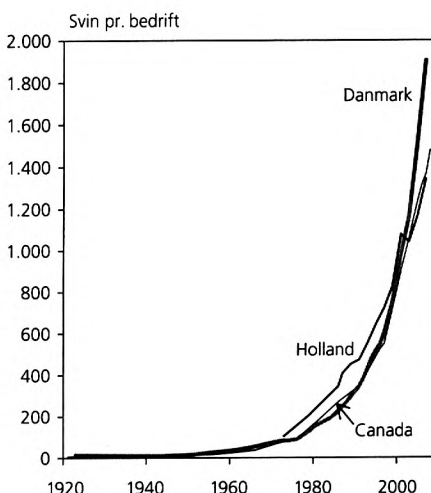
Kilder: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (flere årgange), Statistics Canada (2007), USDA (2010) Statistiska Centralbyrån (flere årgange) m.m.

Figur 4 viser, at de fire lande har udviklet sig meget ensartet, når man betragter hele perioden. Landbrugsbedrifterne er blevet ca. 3 gange så store, omend udviklingen i det 20. år-

hundrede har været meget forskellig.

Også når det gælder udviklingen i husdyrbedrifternes størrelse er der i vid udstrækning tale om ensartede internationale mønstre, jfr. figur 5-6.

Figur 5. Antal svin pr. bedrift i Canada, Holland og Danmark

Anm: Afgrænsning og definitioner varierer over tid og sted.

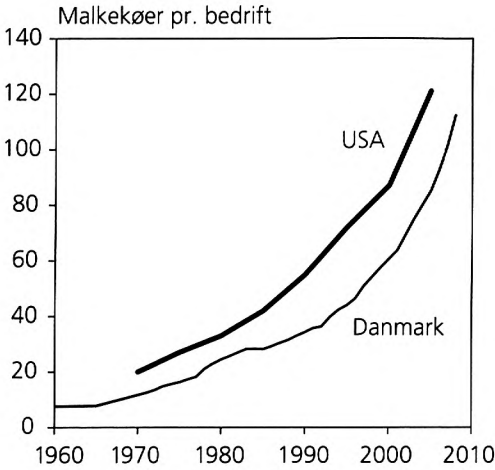
Kilde: Egne beregninger på grundlag af Europa-Kommissionen (2010), Danmark Statistik (flere årgange og Statistics Canada (2007)

De viste figurer understreger samstemmende, at landene tilsyneladende følger et relativt ensartet mønster.

Især de sidste årtier har fremmet strukturudviklingen, men selv set over en længere periode har f.eks. strukturudviklingen i svineproduktionen været næsten eksponentiel, jfr. figur 7.

I figuren er Y-aksen logaritmisk, og det ses, at der er tale om en næsten ret kurve for alle tre lande gennem de seneste årtier.

Figur 6. Antal malkekøer pr. bedrift i USA og Danmark.

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmark Statistik (flere årgange) og USDA (2010).

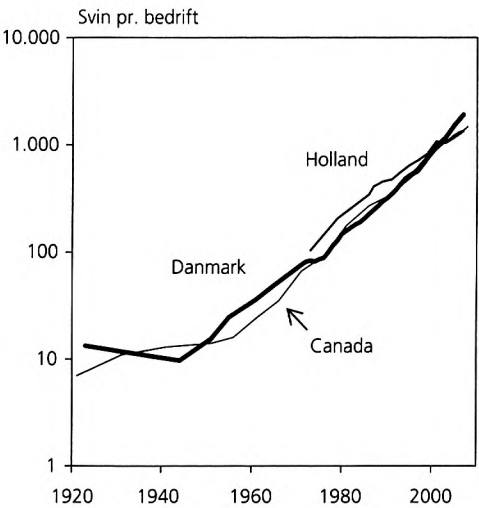
Specialisering

Specialiseringen i landbruget – og i mange andre erhverv – har været stigende i de senere år. Ved specialisering forstås i denne sammenhæng specialisering på de enkelte bedrifter, hvorved produktionen bliver mindre alsidig.

Den øgede specialisering skyldes bl.a. den teknologiske udvikling, som i stigende grad fremmer stordriftfordelene. Samtidig vil de større krav til specifik viden nødvendiggøre, at man fokuserer på færre og evt. kun en enkelt produktionsgren.

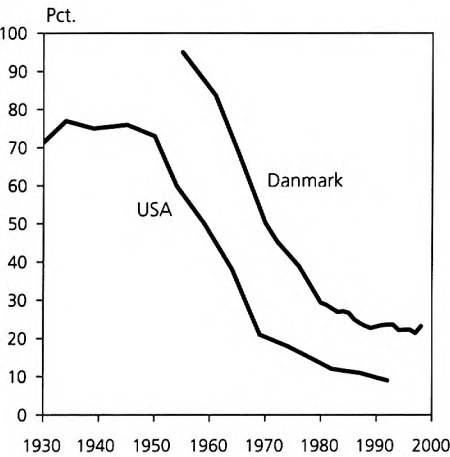
Et eksempel er fjerkræproduktionen, som tidligere fandt sted på næsten alle bedrifter. I takt med stigende specialisering og arbejdsdeling er der nu fjerkræproduktion på stadig færre bedrifter. Den resterende fjerkræproduktion finder nu sted på større og ofte meget specialiserede bedrifter. Udviklingen er således ikke et tegn på, at fjerkræproduktionen får en faldende betydning, men derimod et tegn på industrialisering og specialisering.

Figur 7. Antal svin pr. bedrift i Canada, Holland og Danmark. (log. skala)

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Europa-Kommissionen (2010), Danmark Statistik (flere årgange) og Statistics Canada (2007).

Figur 8. Andel af landbrugsbedrifter med kvæg

Anm: For USA: malkekvæg. For Danmark: kvæg

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (flere årgange) og Manchester, A. C. and Blayney, D. P. (2000).

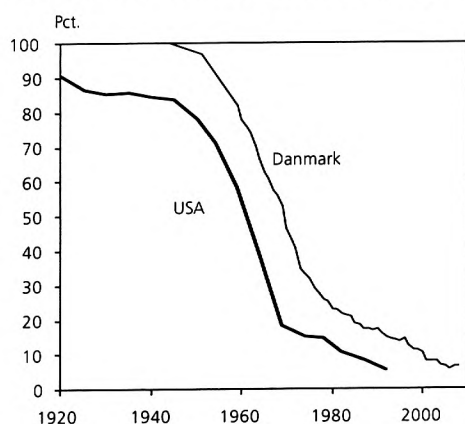
Udviklingen ses mange steder. Som eksempel viser figur 8 og 9 andelen af bedrifter med hhv. kvæg og fjerkræ i USA og Danmark over en længere periode.

Udviklingen i retning af stigende specialisering kommer til udtryk på andre områder og ses tydeligt i Danmark.

Et tilsvarende mønster ses i øvrige lande i Vesten, omend udviklingen er gået væsentligt hurtigere i Danmark.

Ser man på udviklingen i de øvrige EU-lande, kan en tilsvarende udvikling konstateres. Også her er tendensen mere specialisering og mindre alsidigt landbrug.

Figur 9. Andel af landbrugsbedrifter med fjerkræ

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (flere årgange) og USDA (2010)

Koncentration

Stigende koncentration er et fænomen i mange landes landbrug.

I USA gælder det f.eks., at 4 pct. af landmændene har 22 pct. af jorden, og 70 pct. af jorden ejes af 25 pct. af landmændene.

I 1988 producerede 145 bedrifter (0,1 pct.) 33 mio. svin, svarende til 37 pct. af den samlede svineproduktion i USA. I 2000 stod de 20 stør-

ste svineproducenter for 35 pct. af alle svin leveret til slagterierne.

Der er således tale om en meget skæv fordeling, hvor en lille del af producenterne har en relativt stor del af den samlede produktion.

Strukturforholdene i det europæiske landbrug kan også illustreres ved at se på den andel af produktionen, som de største producenter har. Her ses samme billede, nemlig at landbrugssektoren især er koncentreret i Syd-europa, jfr. tabel 2.

Tabel 2. Koncentration i EU's landbrug målt på arealstørrelserne, 2005

	Gini-koefficient	20 pct. største: Andel af samlet areal
Belgien	0,54	56
Bulgarien	0,85	93
Tjekkiet	0,79	94
Danmark	0,50	47
Tyskland	0,60	65
Estland	0,75	84
Irland	0,41	48
Grækenland	0,57	68
Spanien	0,75	84
Frankrig	0,50	43
Italien	0,69	78
Cypern	0,60	80
Letland	0,61	67
Litauen	0,64	71
Ungarn	0,89	95
Holland	0,54	55
Østrig	0,59	62
Polen	0,63	70
Portugal	0,79	86
Rumænien	0,58	80
Slovenien	0,48	56
Slovakiet	0,92	98
Finland	0,44	51
Sverige	0,59	60
UK	0,55	49

Anm. Koncentrationen er målt på bedrifternes arealstørrelser (ha)

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Europa-Kommissionen (2010)

Tabellen viser også ligheden i bedrifternes størrelsesfordeling – målt med gini-koefficienten. En lille værdi viser, at landbrugsarealerne er fordelt forholdsvis ligeligt mellem bedrifterne, men en stor værdi betyder en stor ulighed.

Tabellen viser, at ligheden og koncentrationen varierer meget fra land til land. Der er dog også her et relativt sikkert mønster: De rige lande i Nord- og Vesteuropa har den mindste koncentration og den største lighed, mens det omvendte til tilfældet i Øst- og Sydeuropa.

Det betyder også, at strukturudvikling i retning af stigende størrelse ikke nødvendigvis medfører en stigende koncentration. Det er nærmere lande med gennemsnitligt små bedrifter, som har den mest koncentrerede struktur.

Vertikal integration/kontraktproduktion

Andelsorganisering udvikler sig forskelligt fra land til land og over tid, og det kan ofte være svært at måle omfang og udvikling. Ifølge van Bakkum and van Dijk (1997) gælder det dog generelt inden for EU, at andelsselskaberne har opnået stigende markedsandele.

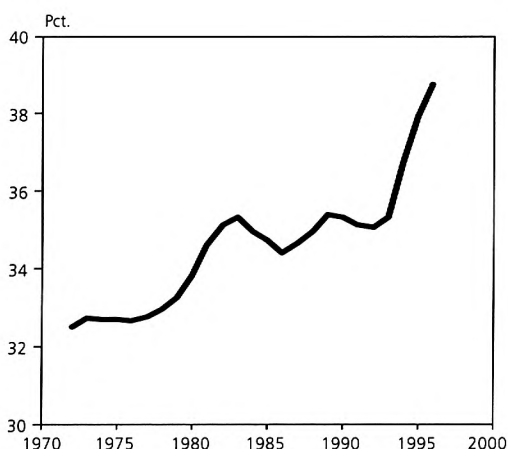
Denne tendens kan også ses, når man ser på andelsorganiseringens udbredelse i EU-landenes væsentligste landbrugssektorer, jfr. figur 10.

Den største udbredelse findes i Sverige, Danmark og Finland, mens omfanget er betydeligt lavere i de sydeuropæiske EU-lande.

I USA er antallet af andelsmejerier faldet med over 60 pct. i perioden 1973-1997, men i samme periode er andelsmejeriernes andel af det samlede mælkesalg steget fra 76 til 83 pct.

Kontraktproduktion er et specialtilfælde af den vertikale fremad- og bagudrettede integration.

Figur 10. Andelssektorens betydning i EU's landbrug

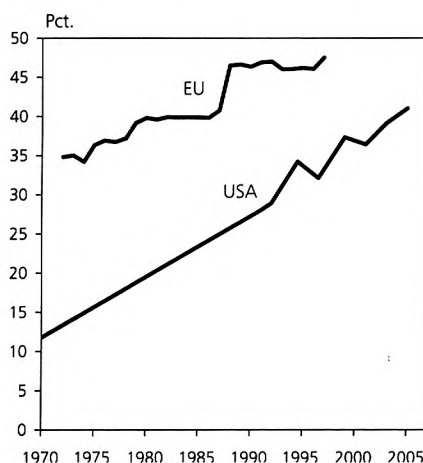

Anm: Vejet gennemsnit for 10 landbrugsprodukter for de EU-lande, hvor der er tilgængelige data. Der eksisterer ikke nyere tal fra denne kilde.

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Europa-Kommissionen (flere årgange) m.m.

Udviklingen gennem de seneste årtier har vist en tendens i retning af mere og mere kontraktproduktion, jfr. figur 11.

Figur 11. Kontraktproduktion i landbruget i USA og EU

Kilde: USDA (2005) og egne beregninger på grundlag af Europa-Kommissionen (flere årgange)

Især omfanget af kontraktproduktion i den amerikanske svine sektor steget markant i 1990'erne. I 1999 omfattede kontraktproduktion knapt 60 pct. af svineproduktionen. Det tilsvarende tal for EU var 35 pct.

I gennemsnit bliver ca. 22 pct. af den amerikanske landbrugsproduktion afsat på kontrakter, jfr. USDA (2005).

I EU er kontraktproduktionens betydning ligeledes steget. Også her gælder det, at udbredelsen varierer betydeligt fra produkt til produkt og fra land til land. Generelt gælder det, at kontraktproduktion er mest udbredt, når det gælder sukker-, ærte- og fjerkræproduktion.

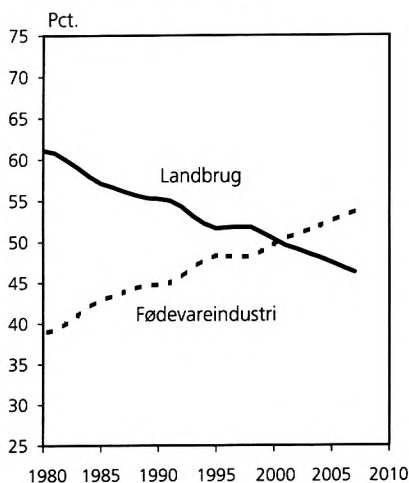
Også uden for EU gælder det, at omfanget af kontraktproduktion svinger meget fra land til land og ikke mindst fra produkt til produkt. I USA var næsten 90 pct. af kyllingeproduktionen omfattet af kontraktproduktion allerede i midten af 1950'erne, og andelen ligger stadig meget højt jfr. Martinez, S. W. (1999) og Perry, J. et al. (1999). Ifølge Ollinger et al. (2000) foregår næsten 100 pct. af kyllingeproduktionen i USA på kontrakt. For kalkunproduktionens vedkommende er omfanget af kontraktproduktion steget fra 4 pct. i 1955 til 30 pct. i dag.

Specialisering mellem landbrug og fødevarerindustri

I takt med den økonomiske udvikling i et samfund sker der en stigende specialisering i den agroindustrielle sektor. I et udviklingsland vil en betydelig del af forsynings- og forarbejdningsaktiviteten ske i det primære landbrug. I takt med den økonomiske udvikling sker der en større arbejdsdeling, således at forsynings- og forædlingsindustrien overtager en betydelig del af både husholdningernes og landbrugenenes forarbejdning.

Som det ses af figur 12, er der en klar tendens i den vestlige verden i retning af, at fødevarerindustrien overtager en væsentlig del af landbrugets betydning i det agroindustrielle kompleks.

Figur 12. Fordeling af værditilvæksten i det agroindustrielle kompleks i OECD

Anm: Vejet gennemsnit af 22 OECD-lande.

Kilde: Egne beregninger på grundlag af OECD (2009) og World Bank (2010)

Denne udvikling vil således også være med til at reducere det primære landbrugs direkte betydning som resultat af den økonomiske udvikling. Her skal så tilføjes, at det primære landbrugs betydning i stigende omfang sker som afledt virkning i tilstødende sektorer.

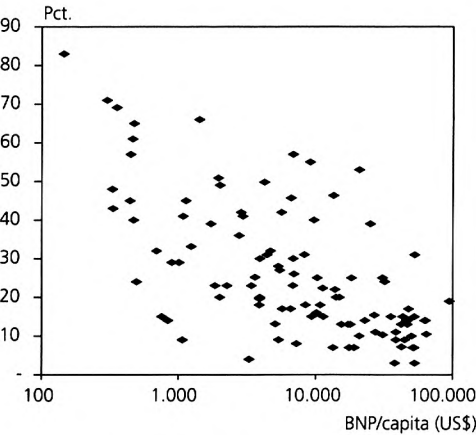
Når hhv. primærproduktionen og forarbejdningssdelen foregår i to forskellige sektorer er det vigtigt at have en stærk og sammenhængende værdikæde samt et effektivt marked for deres produkter. Der er således et betydeligt behov for strukturudvikling i form af vertikal integration

Selv om fødevarerindustrien overtager en del af beskæftigelsen og værditilvæksten fra det

primære landbrug ved økonomisk udvikling, viser det sig alligevel, at også fødevarerindustrien normalt vil få en relativt faldende betydning i takt med stigende økonomisk velfærd. Dette skyldes, at denne øgede forarbejdning i fødevarerindustrien ikke kan opveje den negative effekt af den lave efterspørgselsvækst m.m.

Sammenhængen mellem økonomisk udvikling og fødevarerindustriens betydning fremgår af figur 13, hvor det ses, at fødevarernes andel af den samlede værditilvækst i industrien i de fattigste u-lande typisk udgør 20-60 pct., mens den i den rigere del af verden typisk udgør 5-25 pct.

Figur 13. Fødevarerindustriens andel af industriens samlede værditilvækst som funktion af landenes BNP pr. indbygger (2008)

Kilde: Egne beregninger på grundlag af World Bank (2010).

Figuren viser sammenhængen mellem landenes økonomiske udviklingsniveau og fødevarerindustriens relative betydning. Som det fremgår, er der en klar negativ korrelation, hvor fødevarerindustriens relative betydning falder i takt med den økonomiske udvikling.

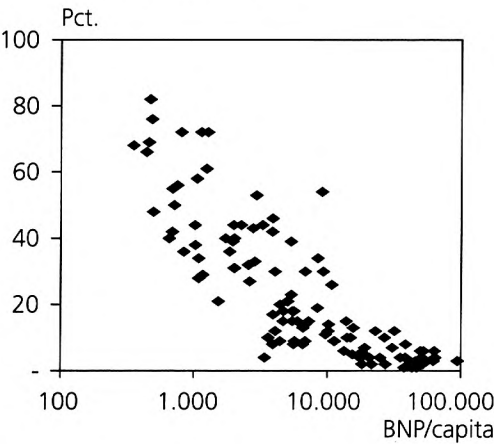
Danmark hører til blandt de lande i den vestlige verden, hvor fødevarerindustrien har den relativt største andel af den samlede værditilvækst i det agroindustrielle kompleks.

Indsatsfaktorer

Indsatsfaktorerne i landbruget er også under stærk forandring og er ligeledes et væsentligt led i strukturudviklingen. Det har især været kendetegnende, at arbejdskraften i landbruget er faldet meget gennem mange årtier. Denne udvikling er på ingen måde noget specielt dansk fænomen. Tværtimod er der tale om et ensartet internationalt mønster, hvor betydningen aftager i takt med stigende økonomisk og industriel udvikling.

Som det ses af figur 14, er der en meget klar sammenhæng mellem økonomisk velfærd og landbrugets betydning for beskæftigelsen.

Figur 14. Landbrugets beskæftigelse som andel af den samlede beskæftigelse som funktion af landets BNP pr. indbygger (2008)

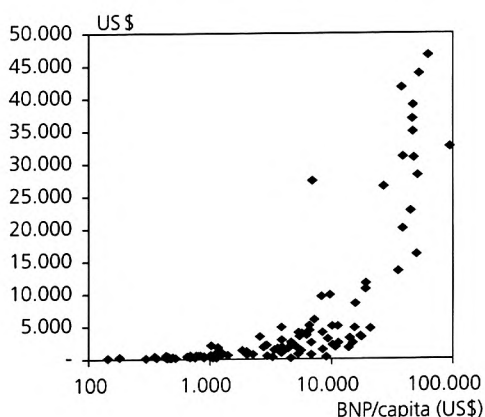
Kilde: Egne beregninger på grundlag af World Bank (2010).

Som det ses af figuren, vil landbrugets betydning for beskæftigelsen falde relativt i takt med stigende økonomisk udvikling.

Afvandringen fra landbruget betyder på den ene side, at der stilles arbejdskraft til rådighed for andre erhverv. Udviklingen i landbruget er dermed til at frigøre ressourcer, som kan skabe værdi i andre sektorer.

På den anden side betyder afvandringen også, at stadig færre personer i landbruget kan producere en stadig stigende mængde landbrugsvarer. Arbejdsproduktiviteten, den producerede mængde i forhold til arbejdsindsatsen, er derfor relativt høj i landbruget, og den især høj i rige lande med et veludviklet landbrug, jfr. figur 15.

Figur 15. Produktivitet i landbruget som funktion af landets BNP pr. indbygger for alle lande

Anm: Værdiskabelse er opgjort for 1996-98 (for enkelte lande 1995-97) i faste 1995-dollars. BNP pr. capita er for 2008.

Kilde: Egne beregninger på grundlag af World Bank (2010).

Figuren viser for hvert enkelt land sammenhængen mellem landets økonomiske udvik-

lingsniveau (BNP/indbygger vist på logaritmisk skala) og landbrugets værdiskabelse (BFI) pr. arbejdskraftenhed.

Som det ses af figuren, stiger værdiskabelsen pr. arbejdskraftenhed kraftigt ved stigende velfærd. Denne form for arbejdsproduktivitet, som der jo reelt er tale om, er også udtryk for stigende bedriftsstørrelser i takt med den økonomiske udvikling.

Den meget klare sammenhæng er bemærkelsesværdig, idet mange andre forhold end blot den økonomiske udvikling er med til at forklare arbejdsproduktivitet, værdiskabelse og strukturudvikling i landbruget, jfr. f.eks. Huffmann, W. E. and Evenson, R. E. (2001).

Det er i øvrigt værd at notere sig, at værdiskabelse pr. arbejdskraftenhed er størst i Danmark og dermed også betydeligt større end i lande som f.eks. USA, Australien og Holland.

Der er en klar tendens til, at produktivetsforskellen i landbruget bliver mindre over tid, set i forhold til udviklingen i industrien. Den relativt hurtige konvergens i landbrugets produktivitet mellem landene antyder en relativt hurtig overførsel af ny viden i landbruget.

Deltidslandbrug

Arbejdskraften forlader landbruget på flere måder. Dels forlader mange helt landbruget for at søge beskæftigelse og bolig andre steder, dels bliver en del af den overskydende arbejdskraft deltidslandmænd. Også her er der tale om en global tendens.

Som eksempel ses det, at der i Australien er et stigende antal deltidslandmænd, som er afhængige af indtjening uden for bedriften (Napier, 1997).

I USA har kun knapt 40 pct. af landmændene landbrug som hovedbeskæftigelse, og

hver tredje landmand reelt fuldtidsarbejde uden for bedriften (USDA, 2010). Omfanget af arbejde uden for landbruget har været relativt konstant siden starten af 1970'erne, mens det var væsentligt lavere i de foregående tiår.

I Sverige kræver halvdelen af landbrugene mindre end én fuldtidsarbejdskraft, og 57 pct. af familieindkomsten i landbruget kommer fra beskæftigelse uden for landbruget (Persson, L. O., 2008).

I Canada kommer en stigende del af landmændenes indkomst uden for erhvervet, og

den udgør i gennemsnit 60 pct. af den samlede indkomst i landbruget jfr. Statistics Canada (2007). I Japan konstaterer man også en stigning i antallet af deltidslandbrug, jfr. IRRI (1997).

Ifølge beregninger foretaget på grundlag af Europa-Kommissionen (flere årgange) har der i EU været en tendens til, at en stigende andel af landmændene har lønnet arbejde uden for bedriften.

Kilder

Danmarks Statistik (flere årgange): Landbrugsstatistik

Europa-Kommissionen (2010): <http://ec.europa.eu/agriculture/>

FAO (2001): Supplement to the Report on the 1990 World Census of Agriculture.

FAO (2010): www.faostat.fao.org.

Huffman, Wallace E. and Evenson, Robert E. (2001): Structural and productivity change in US agriculture, 1950-1982. I: *Agricultural Economics* 24 (2001) pp. 127-147.

IRRI (1997): Riceweb. Japan (<http://www.riceweb.org/countries/japan.htm>)

Manchester, Alden C. and Blayney, Don P. (2000): The Structure of Dairy Markets: Past, Present, Future. Economic Research Service, USDA. Agricultural Economic Report No. 757.

Martinez, Steve W. (1999): Vertical Coordination in the Pork and Broiler Industries. Implications for Pork and Chicken Products. Economic Research Service/USDA. Report No. 777. 39 p.

Napier, Robert (1997): Business Structures for the Future. ABARE Outlook 97 Conference. Canberra.

OECD (2008): Economic Accounts for Agriculture. Database.

OECD (2009): STAN Database for Structural Analysis
<http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=STAN08BIS&lang=en>

Ollinger, M. and Fernandez-Cornejo, J. (1998): Sunk costs and regulation in the US pesticide industry. I: *International Journal of Industrial Organization*. No. 16. pp. 139-168.

Statistics Canada (2007): Historical Overview of Canadian Agriculture.
http://www4.agr.gc.ca/resources/prod/doc/pol/pub/sys/pdf/sys_2007_e.pdf

Statistiska Centralbyrån (flere årgange): Jordbruksstatistisk årsbok. Stockholm.

Persson, Lars Olof (2008): Part time farming - Corner stone or obstacle in rural development? I: *Sociologia Ruralis*, Volume 23 Issue 1, pp. 50 – 62.

USDA (2005): Agricultural Contracting Update, 2005.

USDA (2010): Farm Structure Briefing Room. <http://www.econ.ag.gov/Briefing/farmstructure/qu/Text/structure.htm>.

World Bank (2010): World Development Indicators.

STRUKTURUDVIKLING I PELSDYRAVLEN: KAN UDVIKLINGEN FORKLARES OG FORUDSIGES?

Af Ph.D. Lartey Lawson og Ph.D., Henning Otte Hansen, Fødevareøkonomisk Institut

Strukturudviklingen i pelsdyrproduktionen kan reagere mere og hurtigere end strukturudviklingen i andre sektorer. Pelssektoren er også interessant, fordi markedsvilkår m.m. gennem mange år har været meget frie, og derfor har tilpasset sig vilkår, som de øvrige sektorer først nu er ved at mærke. Gennem de senere årtier har strukturudviklingen i pelsdyrsektoren været kendetegnet ved færre og større farme, men der har også været en længere periode med et stigende antal farme. Det viser sig, at den økonomiske udvikling i pelssektoren - her målt ved prisudviklingen på pelsskind - har en signifikant virkning på strukturudviklingen. Bedre afregningspriser betyder flere bedrifter - eller at nedlæggelsen af bedrifter begrænses - og gennemsnitsstørrelsen påvirkes også negativt. Det skyldes bl.a., at store og små pelsfarme reagerer forskelligt på ændrede prisforhold.

Inledning

Strukturudviklingen i landbruget foregår i store træk i uden de store udsving inden for få år. Tilpasninger i strukturen tager tid. Samtidig er det i høj grad den teknologiske udvikling og stordriftsfordele, som skaber strukturudviklingen, og disse påvirkninger sker meget gradvist og over lang tid. Derfor er det vanskeligt at måle nogen sammenhæng mellem på den ene side landbrugets økonomi, landbrugsloven, landbrugspolitiske tiltag m.m. og på den anden side landbrugets strukturudvikling.

Strukturudviklingen i pelsdyrproduktionen kan være anderledes og mere dynamisk. De faste investeringer pr. dyr er en del mindre end i de andre husdyrgrøner, og salgspriserne på pelsskind ændrer sig langt mere end de tilsvarende priser på mælk, svinekød og andre landbrugsprodukter. Derfor kan man forvente en varierende strukturudvikling i pelsdyrsektoren end i andre sektorer og i landbrugssektoren under ét.

Dertil kommer, pelsdyrsektoren gennem mange årtier har eksisteret under meget frie

markedsvilkår – noget som de andre sektorer i dansk landbrug først for nylig er ved at mærke.

Pelsdyrsektoren og pelsmarkedet

Pelsdyrsektoren og pelsmarkedet adskiller sig på visse områder fra vilkårene i de øvrige landbrugssektorer. Derfor vises i dette afsnit nogle væsentlige karakteristika ved den danske pelsdyrsektor ved pelsmarkedet.

Markedsforholdene for pelsdyr er specielle på flere måder. Et væsentligt forhold er, at der ikke eksisterer nogen markedsordning for pelsdyr i EU's landbrugspolitik. Der findes ingen særlige indgreb, som har til formål at afskærme de indenlandske priser og dermed også produktion fra verdensmarkedet. Priserne på verdensmarkedet og på EU-markedet er ens, og der er således hverken importtold, eksportstøtte, tilskud eller dyrepræmier. Et andet væsentligt forhold er, at både priser og udbud er meget ustabile. Der findes ganske vist spredte tiltag i retning af markedsstabilisering og oplagring, men de er alle producent-finansierede.

Verdensmarkedet for landbrugsvarer er generelt kendetegnet ved en meget lille international handel set i forhold til produktionens størrelse. Typisk er det kun 5-15 pct. af den samlede landbrugsproduktion, som handles internationalt. På dette område adskiller markedsforholdene for pelsdyr sig markant fra øvrige landbrugsvarer. For minkskind gælder det, at godt 50 pct. af verdens samlede produktion handles internationalt – d.v.s. skind, der bliver udbudt i den vestlige verden. For farmræve er andelen noget mindre, nemlig omkring 20 pct.

Den store verdenshandel skal ses i sammenhæng med den betydelige internationale specialisering, som finder sted. De fem største producentlande af minkskind står for over 80 pct. af verdens samlede produktion. M.h.t.

farmræve er den internationale specialisering endnu større, idet de fem største producentlande står for over 90 pct. af den samlede verdensproduktion.

Den meget koncentrerede produktion på få store producentlande er med til at skabe en stor international handel. Importlandene er også i et vist omfang koncentreret, idet der især er tale om de rigere i-lande i Nordamerika, Europa samt Asien.

Ustabilt marked

Markederne for pelsskind er præget af stor ubalance mellem udbud og efterspørgsel. Ustabiliteten er meget stor, og der er store ændringer i udbud og priser fra år til år. Gennem de seneste årtier har årlige udsving i priser og udbud på op til 30 pct. ikke været unormalt, og en så stor ustabilitet ses ikke på andre områder med tilsvarende betydning i dansk landbrug.

Der er endvidere tale om en ret markante systematiske udsving i priser og udbud: Efter et år med høje priser vil man i de følgende perioder opleve et stigende udbud. Dette stigende udbud får imidlertid priserne til at falde ret hurtigt, hvilket igen får betydning for udbudet på lidt længere sigt.

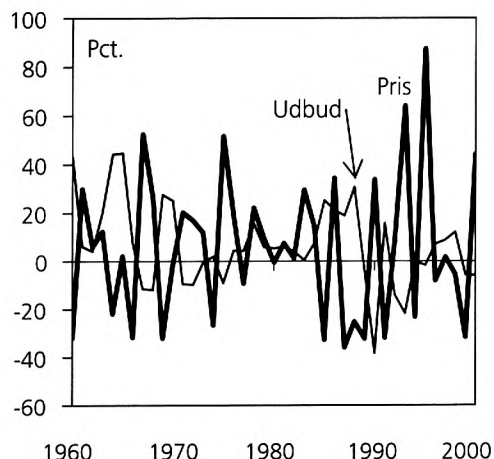
Disse modsat rettede udsving i priser og udbud ses af figur 1.

Som det ses af figuren, har de årlige udsving i priser og udbud generelt været store i hele perioden tilbage til 1950. Samtidig ses der en tydelig tendens til modsat rettede udsving. Man er derfor i vid udstrækning i stand til at forklare og forudsige både priser og udbud – men med en vis tidsforskydelse. En tidsforskydelse kan forklares med en produktionstilpasning og forventningsdannelse hos minkproducenter. Det kan således bevises, at der er en klar pris-udbudsmekanisme, hvor udbuddet reage-

rer med en reaktionstid på 2-3 år, mens pristilpasningen sker inden for et år.

Ud fra disse analyser kan man se, at udbudet afhænger af prisen 2-3 år før, mens prisen afhænger af udbuddet samme år.

Figur 1. Udvikling i pris og udbud på mink (Scanblack)

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Dansk Pelsdyravlforening (2010).

Danmark har store andele af verdensmarkedet

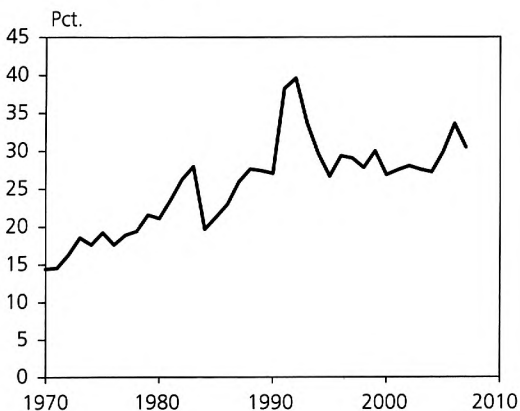
Andelene af verdensmarkedet bruges ofte som mål for et erhvervs internationale konkurrenceevne. Store andele af verdensmarkedet ses som udtryk for – eller snarere som et resultat af – en god international konkurrenceevne.

Ud fra den målestok er dansk pelsdyrproduktion meget konkurrencedygtig på de internationale markeder.

Minkskind er den varegruppe i Danmarks samlede udenrigshandel, som har den største andel af verdensmarkedet. Set på den baggrund har den danske pelsdyrproduktion en ret enestående placering.

Gennem de seneste årtier er den danske andel af verdensmarkedet for pelsskind steget betydeligt, jfr. figur 2.

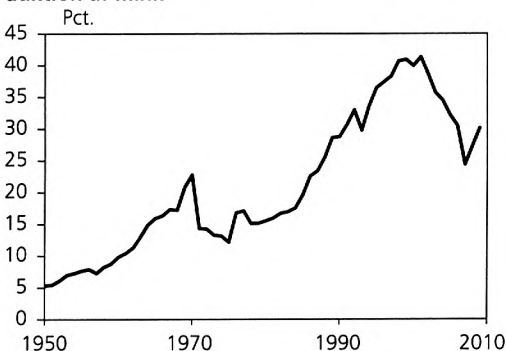
Figur 2. Danmarks andel af verdensmarkedet for pelsskind, 1970-2007

Kilde: Egne beregninger på grundlag af FAO (2010).

Det er ikke kun, når det gælder den internationale handel, at Danmark er en markant spiller inden for pelsområdet.

Figur 3. Danmarks andel af verdens samlede produktion af mink

Kilde: Egen fremstilling på grundlag af Dansk Pelsdyravlforening (2010).

Også når det gælder produktionen, er har Danmark meget store andele. Når det f.eks. gælder mink – som er det væsentligste pelsdyr – er

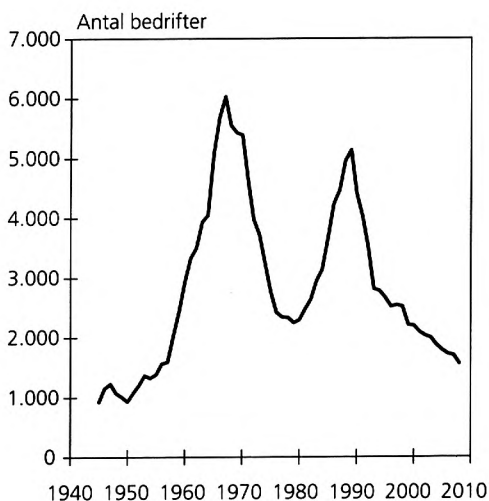
Danmark verdens størst producent og står for ca. 30 pct. af verdensproduktionen, jfr. figur 3.

Den store andel af verdens produktion og handel betyder også, at ændringer i den danske pelsdyrproduktion får relativt stor betydning for verdensmarkedet.

Strukturudviklingen i den danske pelsdyrproduktion

Den danske pelsdyrproduktion startede for alvor i 1930'erne, men især efter krigen og frem til midten af 1960'erne steg antallet af pelsdyrfarme markant, jfr. figur 4.

Figur 4. Antal bedrifter med pelsdyr i Danmark, 1943-2008

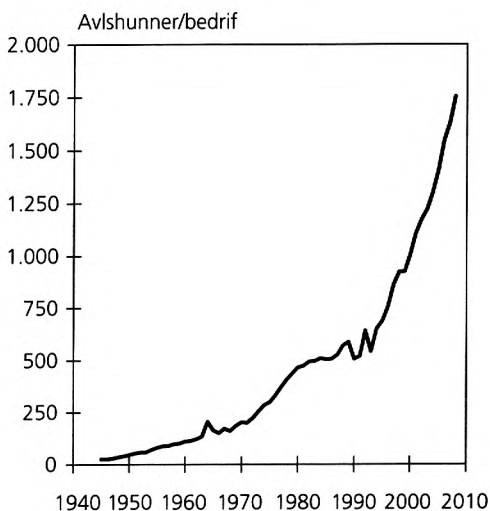

Kilde: Egen fremstilling på grundlag af Dansk Pelsdyravlerforening (2010) og Danmarks Statistik (2010).

Efterfølgende er antallet af pelsdyrfarme faldet – således som det samlede antal landbrugsjendomme er faldet, men også som konsekvens af de meget svingende indtjeningsforhold i pelsdyrproduktionen. I 1980'erne steg antallet af pelsdyrfarme igen – mens alle andre typer landbrug blev færre og færre.

I takt med udviklingen er pelsdyrfarmene blevet næsten konstant større og større. Siden starten af 1990'erne er pelsdyrfarmene i gennemsnit blevet 3-4 gange større – målt på antal dyr (avlshunner) pr. farm, jfr. figur 5.

Figur 5. Gennemsnitlig bedriftsstørrelse i dansk pelsdyrproduktion, 1943-2008

Anm.: Antal avlshunner pr. bedrift

Kilde: Egen fremstilling på grundlag af Dansk Pelsdyravlerforening (2010) og Danmarks Statistik (2010).

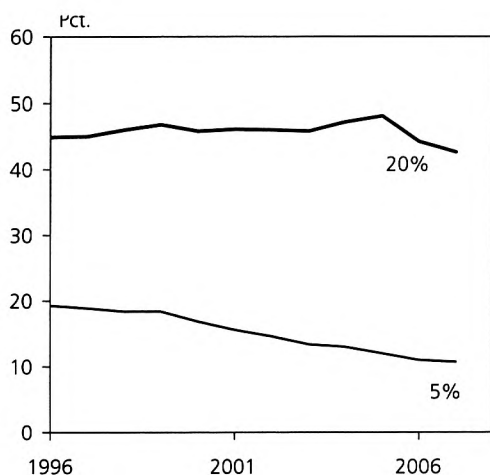
På dette område har pelsdyrproduktionen fulgt den samme tendens som andre driftsgrene inden for dansk landbrug. Det er dog karakteristisk, at udviklingen i retning af større og større pelsdyrfarme ikke har været konstant. I slutningen af 1980'erne er der således en stagnation i udviklingen, og det var i samme tidspunkt, at antallet af pelsdyrfarme nåede et midlertidigt toppunkt.

Det seneste ti-år har været kendetegnet ved en konstant nedlæggelse af pelsdyrfarme og en stadig stigende gennemsnitsstørrelse – men samtidig har koncentrationen været næsten uforandret. Der er således ikke sket nogen po-

larisering i retning af få store pelsdyrfarme, og strukturen i pelsdyrsektoren er i det hele taget relativt ukoncentreret i forhold til andre landbrugssektorer i Danmark

Som figur 6 viser, har de 20 pct. største pelsdyrfarme ikke øget deres andel af den samlede pelsdyrbestand, og de 5 pct. største har endda mistet en del af deres andel.

Figur 6. Koncentration i dansk pelsdyrproduktion, 1996-2007

Anm: De 5 og 20 pct. største bedrifters andel den samlede produktion

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Dansk Pelsdyravlerforening (2010) og Danmarks Statistik (2010).

Forklaringer på strukturudviklingen i pelsdyrsektoren

Som det er vist i det foregående, udvikler pelsdyrsektorens strukturudvikling sig relativt dynamisk – modsat de øvrige sektorer i landbruget, hvor strukturudviklingen mere følger stabile tendenser.

Samtidig er prisudviklingen og dermed også indtjeningen meget ustabil i pelsdyrsektoren, og de eksterne påvirkninger og »stød« er således relativt markante.

Endeligt er de faste kapacitetsinvesteringer også relativt små, og dermed kan produktionen hurtigt reagere på prisændringer.

Derfor er det sandsynligt, at man kan se en sammenhæng mellem pelsdyrsektorens økonomiske vilkår og dens efterfølgende strukturudvikling. Samtidig må det forventes, at man kan se samme tendenser i andre landbrugssektorer, omend tilpasningens størrelse og fart sandsynligvis er mindre end i pelsdyrsektoren.

Et væsentligt spørgsmål er, hvor hurtigt strukturudviklingen reagerer på pris- og indtjeningsændringer. Som det er nævnt tidligere, reagerer udbuddet 2-3 år efter en prisændring. Den første udbudsændring kan ske uden at øge kapaciteten, og derfor kan det forventes, at der går 3-5 år, før der sker en egentlig kapacitetsudvidelse og dermed også en egentlig strukturudvikling.

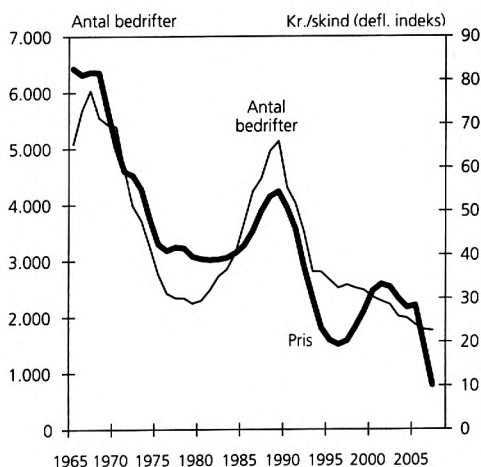
I det følgende er salgsprisen på skind (scan black) brugt som målestok for pris og indtjening i pelsdyrsektoren.

Som det fremgår af figur 7, er der en klar sammenhæng mellem skindpris og antal bedrifter med pelsdyr.

Figurerne viser også, at der er en underliggende trend i retning af flere bedrifter, såfremt der ingen priseffekter. Trenden dækker således over virkninger som produktivitetsstigning, rationalisering m.m.

Der er også en tendens til, at strukturen reagerer forskelligt på prisstigning og prisfald. Man må umiddelbart forvente, at strukturen reagerer kraftigst på prisstigninger, mens tilpasninger p.g.a. prisfald er mindre – på kort sigt. Teorien om irreversible udbudsfunktioner i landbruget vil – såfremt den holder i dette tilfælde – betyde, at tilpasning til ændrede priser er størst ved prisstigning og mindre ved prisfald.

Figur 7. Salgspris på skind (deflateret, 3 års løbende gns. med 1962 = 100) med 5-års lag og antal bedrifter med pelsdyr (indeks)

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Dansk Pelsdyravlerforening (2010) m.m.

Som det også fremgår af figur 7, er prisfølsomheden tilsyneladende størst ved prisstigninger og mindre ved prisfald.

I boks 1 ses en nærmere statistisk test af sammenhængen mellem salgspriser på skind og den efterfølgende strukturudvikling i sektoren.

Strukturpåvirkningerne er forskellige fra størrelsesgruppe til størrelsesgruppe. Dette illustreres af figur 8 og at de statistiske test i boks 1.

Som det ses af figur 8, reagerer både store og små bedrifter på prisændringer, omend prisen har forskellige betydning for forskellige størrelsesgrupper.

Figuren viser de forskellige bedriftsstørrelsers (målt som antal dyr pr. bedrift) antal set over en længere tidsperiode sammenholdt med indtjeningen (salgsprisen på skind).

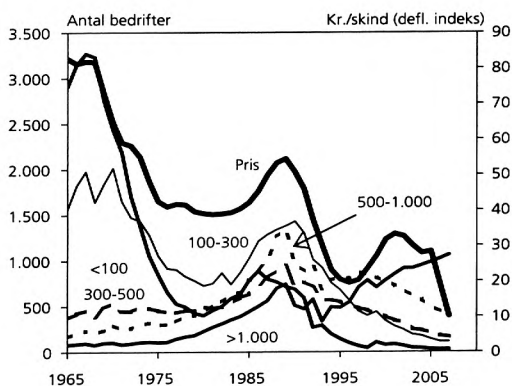
Figuren viser, at pris og antal bedrifter er stærkt korreleret.

Det kan også ses, at prisen spiller en større rolle for de mindre end for de store bedrifter. Her er forklaringen, at de store bedrifter har relativt flere faste omkostninger, og at produktionen derfor vil forsætte længere ved prisfald, inden evt. ophør bliver aktuelt.

Det forhold, at de enkelte størrelsesgrupper reagere forskelligt på pris- og indtjeningsforandringer, betyder også, at koncentrationen i sektoren blive forandret.

Det kan også statistisk vises, at priser og indtjening har en direkte påvirkning på bedriftenes gennemsnitlige størrelse, jfr. figur 9.

Figur 8. Salgspris på skind (deflateret, 3 års løbende gns. med 1962 = 100) med 5-års lag og antal bedrifter med pelsdyr (indeks) i forskellige størrelsesgrupper

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Dansk Pelsdyravlerforening (2010) m.m.

Som det ses af figuren, er dårlige salgs- og indtjeningsvilkår tilsyneladende med til at fremme størrelsesudviklingen. Fra slutningen af 1960'erne og frem til slutningen af 1970'erne og igen i sidste halvdel af 1990'erne, hvor prisudviklingen har været negativ, er den gennemsnitlige bedriftsstørrelse steget markant år for år. I den mellemliggende periode, hvor pris-

Boks.1 Statistisk dokumentation for sammenhænge mellem antal mink-farme, minkfarmenes størrelse og prisen på minkskind

I denne artikel undersøges sammenhængen mellem antallet af mink-farme (Farms), størrelsen på minkfarmene (Sizes) og prisen på minkskind (Prices) i perioden 1944-2008. Prisen deflateres med forbrugerprisindekset og bliver målt i 1967-priser. Data til disse tre prisserier kommer fra Dansk pelsdyravlerforening. Sammenhængen mellem disse tre serier kan analyseres ved hjælp af "Granger's concept of causality". I dette tilfælde, hvor tidsserie-data ikke er konstante, er det vigtigt at undgå uægte regression, hvor afhængighed mellem to variable er tidsbestemt, da det kan føre til forkert tolkning af resultaterne. Derfor blev data testet på flere måder – bl.a. Dickey-Fuller unit root test og Johansen og Juselius multivariate cointegration test og data blev testet for cointegration sammenhænge.

Testene viser, at tidsserierne ikke er konstante. Johansen og Juselius-testen når frem til, at tidsserierne er cointegrerede med rækkefølgen 1. Testresultaterne fremgår af tabel a.

Tabel a. Johansen and Juselius multivariate cointegration-test

HO	H1	Trace	5% critical value
rank=0	rank=0	38.88#	29.38
rank<=1	rank=>1	9.12	15.34
rank<=2	rank=>2	1.46	3.84

#= afvisning af hypotese H0

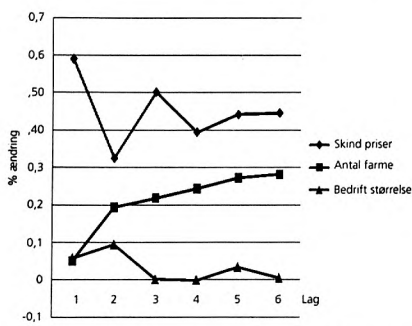
Den langsigtede cointegrations-vector (β') og de tilhørende parameter (α) er specificeret for de tre serier (ΔY_t) i tabel b.

Tabel b. Den estimerede langsigtede cointegrations vector (β') og de tilhørende parametre (α)

$$\begin{bmatrix} \Delta Y_t \\ \Delta Farms_t \\ \Delta Prices_t \\ \Delta Sizes_t \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \alpha \\ -0.01630 \\ -0.07787 \\ -0.06258 \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \beta' \\ 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} -0.7097 & +0.1013 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} Farms_{t-1} \\ Prices_{t-1} \\ Sizes_{t-1} \end{bmatrix}$$

Den langsigtede relation mellem tidsserierne er: $\beta' = \text{Antal farme} - 0.7097 \text{ skind pris} + 0.1013 \text{ farm-størrelse} = 0$. Dette kan også skrives som: $\Delta \text{Antal farme} = 0.71 \times \text{skind pris} - 0.10 \times \text{farm-størrelse}$. Det betyder, at en 1 % stigning i skind-prisen får antallet af farme til at stige med 0,71 %. På samme måde er en 1% stigning i farm-størrelsen relateret til en 0,10% i antallet af farme. På tilsvarende vis vil en 1 % stigning i farm-størrelsen være relateret til en 0,1 pct. nedgang i antallet af farme. Konsekvenserne af en prisstigning i de enkelte år efter prisstigningen fremgår af figur a.

Figur a. Konsekvenser af en prisstigning på pelsskind på 1 pct.

Figuren viser, at stigning i prisen på 1 % vil resultere i en stigning på 0.6 %, 0.05 % og 0.05 % på hhv. prisen, antal farme og farmstørrelsen. På lang sigt vil antallet af farme fortsætte med at stige, mens konsekvenserne for de to andre forhold vil falde.

Nedenstående tabel c viser de enkelte tidsseriers betydning.

Tabel c. Opdeling af forecast error variance

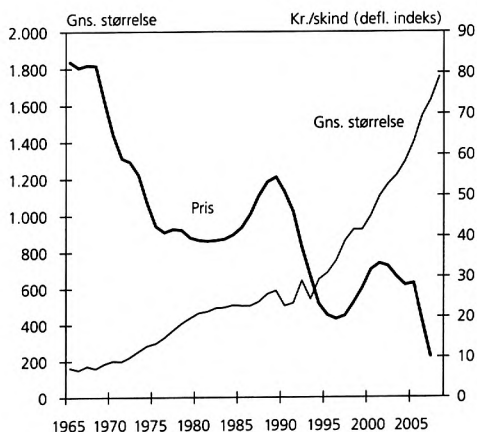
Procent forecast error variance forklaret af			
Tidsserie og horisont (år)	Antal farme	Skind-pris	Farmenes størrelse
Antal farme			
1	100	0	0
2	98,98	1,02	0,00
3	92,85	7,08	0,07
4	90,54	9,42	0,04
5	88,63	11,27	0,11
6	86,88	13,02	0,10
Skind-pris			
1	1,97	98,03	0,00
2	3,39	96,59	0,02
3	8,58	86,04	5,38
4	13,72	81,87	4,41
5	17,19	78,90	3,91
6	20,40	75,29	4,31
Farmenes størrelse			
1	5,80	1,88	92,32
2	13,74	2,74	83,52
3	29,51	5,72	64,77
4	41,44	4,17	54,39
5	52,29	3,17	44,54
6	59,38	2,40	38,22

Konklusionen er, at antallet af farme stiger som følge af stigende skind-priser. Antallet af farme – og dermed også indirekte skind-prisen – har en meget stor betydning for farmens gennemsnitlige størrelse.

udviklingen var positiv, var udviklingen langt mere afdæmpet og næsten konstant.

Den viste udvikling og sammenhæng kan forklares på følgende måde:

Figur 9. Salgspris på skind (deflateret, 3 års løbende gns. med 1962 = 100) og gennemsnitlig bedriftsstørrelse (avlsenheder pr. bedrift)

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Dansk Pelsdyravlserforening (2010) m.m.

Kilder

Danmarks Statistik (flere årgange): Landbrugsstatistik

Dansk Pelsdyravlserforening (2010)

FAO (2010): www.faostat.fao.org

For det *første* vil – i nedgangsperioder – de store bedrifter p.g.a. relativt store faste omkostninger blive længere tid i produktion end de små. Dermed stiger den gennemsnitlige bedriftsstørrelse.

For det *andet* reagerer de mindre bedrifter hurtigere på prissignaler end de store.

For det *tredie* vil de mindre bedrifter udskyde en evt. nedlægning i perioder med god indtjening, men en nedlægning forceres under dårlig indtjening. De to forhold hhv. begrænser og fremmer strukturudviklingen.

For det *fjerde* vil god indtjening tiltrække nye bedrifter, som i en startperiode vil være mindre end gennemsnittet. Dette vil også i en periode være med til at begrænse den gennemsnitlige bedriftsstørrelse.

EJERFORMER I DANSK LANDBRUG - KAN SELVEJET OVERLEVE?

Af Ph.D., Henning Otte Hansen, Fødevarøkonomisk Institut

Selvejet har gennem mange årtier været en af grundstenene i dansk landbrug, og selvejet har haft - og har stadig - mange fordele. Udviklingen i retning af større ejendomme gør imidlertid selvejet mere og mere problematisk. Udviklingen går dog allerede i dag i retning af mere selskabs- og mindre selveje, og tendensen kan blive forstærket i takt med yderligere liberaliseringer af landbrugsloven.

Det er givet, at nye ejerformer kan bidrage til nye vækst, bedre konkurrenceevne og øget indtjening på nogle områder. Det er også givet, at selvejet under alle omstændigheder er under pres og vil få en stadig mindre betydning som ejerform i dansk landbrug fremover.

Omvendt er det imidlertid også sikkert, at nye ejerformer i sig selv ikke løser alle problemer i dansk landbrug - og på nogle områder skaber selskabseje og ekstern kapital nogle helt nye udfordringer for landbrugserhvervet.

Indledning

Ejerformer er også en væsentlig del af landbrugets strukturforhold - og ejerformerne er meget i fokus i disse år.

For det første har der de seneste ti-år været en gradvis ændring i ejerformerne i dansk landbrug, hvorselvejet er kommet under pres, mens forpagtning og selskabseje har fået en større udbredelse.

For det andet er der en stor politisk debat om ejerformer, selvejet, selskabseje, ekstern

kapital og ændringer i landbrugsloven m.m. Se f.eks. boks 1.

For det tredje har de senere års udvikling i retning af stigende priser på landbrugsejendomme, stadig større landbrug og gæld, stigende udnyttelse af stordriftsfordele samt finanskrise og vanskeligere finansieringsmuligheder lagt et pres på selvejet.

Selvejet er derfor under pres - efter at have været en helt dominerende ejerform i mange årtier.

Selvejet – en grundsten i landbruget

Der har gennem mange årtier været et politisk ønske om at beskytte og fremme selvejet i dansk landbrug. Selvejet har således nydt en særlig beskyttelse i landbrugsloven

Da landbrugsloven blev ændret i 1957, blev der indført et generelt forbud mod selskabers erhvervelse af landbrugsejendomme til landbrugsformål.

Ved ændringerne af landbrugsloven i 1973 blev der indført et bopæls- og hovederhvervs-krav for erhvervelse af landbrugsejendomme i fri handel. Ændringerne var bl.a. en konsekvens af Danmarks samtidige indtræden i EF, hvor man gerne ville modvirke udenlandske opkøb af landbrugsejendomme. Samtidig var der også et ønske om at bevare selvejet og

undgå, at landbrugsejendomme blev opkøbt af kapitalstærke bylandmænd.

Landbrugsloven er efterfølgende blevet justeret en række gange. I 2005 blev bopælspligten delvist underkendt af EU-domstolen, og det medførte en justering af landbrugsloven.

Bopælskravet – kravet om, at ejeren bor på landbrugsejendommen – har i lang tid været det vigtigste middel til at beskytte og fremme selvejet.

Sammen med ønsket om at beskytte selvejet, har der også været ønske om at modvirke koncentration af ejendomsretten til jorden. Baggrunden har været, at jorden er en så vigtig ressource for samfundet, at man har villet undgå, at få personer ejede store dele af jorden.

Boks 1. Vurderinger af selveje i dansk landbrug og af de foreslåede ændringer i landbrugsloven

Selveje er en konstruktion, der egner sig dårligt til større bedrifter, blandt andet fordi det er vanskeligt at rejse store beløb til overtagelse. Og det er et problem, der i takt med, at gårdene bliver større, vil blive mere fremtrædende i de kommende år.

Svend Rasmussen, Fødevareøkonomisk Institut, 2008

De selvejende landmænd har i generationer været kulturbærere - og er det stadig

Ole Olsen, Landsforeningen af landsbysamfund, 2010

Bevar selvejet i dansk landbrug

Loven vil, hvis den træder i kraft, betyde, at endnu flere små og mellemstore landbrug nedlægges ... og at selvejet som den overvejende besiddelses- og driftsform i jordbruget vil gå tabt

Lars Vestergaard, Radikale.net

Nu vil regeringen med et pennestrøg fjerne de grundlæggende værdier, som tidligere generationer har bygget op ... Jeg frygter, at gennemførelsen af lovforslaget med alle de grundlæggende ændringer indebærer og betyder, at den sidste generation selvforvaltende bønder har set dagens lys. I fremtiden vil det blive banker, kreditforeninger, pensionskasser, aktieselskaber osv., der kommer til at besidde Danmarks landbrugsjord

Kristen Touborg, SF, 2009

Den lovgivningsmæssige beskyttelse, der har været af selvejet, er væk, når det her lovforslag bliver vedtaget, og at det derfor ... er meget, meget usandsynligt, at selvejet vil eksistere som en dominerende ejendomsform på landet i ret mange år fremover?

Per Carlsen, Enhedslisten 2009

Det er dog vigtigt at notere sig, at forslaget ikke ophæver selvejet. Selvejet har haft og har også fremadrettet mange fordele for landbruget, men det betyder ikke, at der ikke også kan være andre ejerformer.

Henrik Høegh, Venstre, 2009

Hvis selvejet skulle forsvinde og ejerskabet af virksomhederne bliver én eller flere ejere - muligvis ikke bosat i lokalsamfundet - der har ansat en bestyrer eller driftsleder, som styrer den daglige drift, så mister landbruget noget af det lokale engagement

Ole Olsen, Landsforeningen af landsbysamfund, 2010

Disse ændringer (af landbrugsloven) er alle et skridt i den rigtige retning mod at skabe et landbrugserhverv med mere optimale rammer, der kan styrke konkurrenceevnen og skabe bæredygtig vækst fremadrettet. Kort sagt et landbrugserhverv med forudsætninger mere lig det øvrige erhvervsliv

Susanne Schøtt, Finansrådet, 2010

Med de ændringer i landbrugsloven er beskyttelsen af selvejet blevet lempet. Bopælsreglerne ændres, og samtidig ændres reglerne for personers og selskabers erhvervelse af landbrugsjendomme.

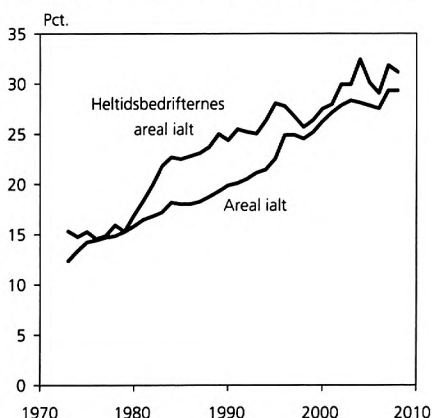
Ejerformerne er under forandring

Gennem de seneste årtier er der – trods beskyttelsen af selvejet i landbrugsloven – sket betydelige forandringer i ejerformerne i dansk landbrug.

Det er således karakteristisk, at både selskabseje og forpagtning har fået et stigende omfang, mens selvejet – som dog stadig er den dominerende ejerform – har haft en næsten vedvarende faldende betydning.

Som det ses af figur 1, har forpagtning fået en langt større betydning gennem de seneste årtier.

Figur 1. Omfang af forpagtet jord i dansk landbrug

Anm. Pct. af hhv. heltidsbedrifternes og alle landbrugs samlede landbrugsareal

Kilde: Egen fremstilling på grundlag af Danmarks Statistik (2010) og FOI (2010).

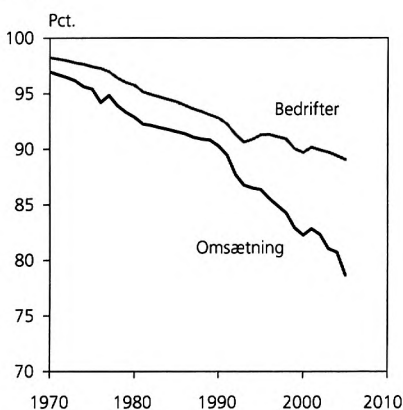
Figuren viser betydningen af forpagtet landbrugsjord i Danmark – dels heltidsbedrifternes jordforpagtning og dels hele landbrugets jord-

forpagtning – er steget betydeligt siden starten af 1970'erne.

En stor og stigende andel af den danske landbrugsjord drives og ejes dermed ikke af de samme personer.

Selvejets betydning er også faldende, fordi selskaber får en stigende betydning som ejer af landbrugsjord i Danmark. I starten af 1970'erne var 98 pct. af landbrugsejendommene ejet i den traditionelle selvejerform, og 97 pct. af omsætningen i landbruget kom fra selvejerlandbrug. Andelen er i dag faldet til hhv. 90 og 78 pct., jfr. figur 2.

Figur 2. Selvejets omfang i dansk landbrug 1970-2008

Kilde: Egen fremstilling på grundlag af Danmarks Statistik (flere årgange b) og Danmarks Statistik (2009).

Figuren illustrerer, at landbrug med ikke-selveje er relativt store, og derfor betyder disse landbrug meget for landbrugets samlede omsætning.

Det er også værd at bemærke, at med den nuværende udvikling – og altså uden at tage hensyn til mulige konsekvenser af kommende ændringer i landbrugsloven – vil selvejet om et par årtier ikke mere være den dominerende ejerform i dansk landbrug.

Parallel til gartnerierne

Udviklingen i ejerformerne i gartneriet kan på flere måder bruges som rettesnor for landbruget – af flere grunde:

- Gartneriejendommene er i gennemsnit betydeligt større end landbrugsejendommene. Gartnerisektoren er dermed kommet længere i strukturudviklingen end landbruget. Gennem de seneste årtier er f.eks. potteplantegartnerierne vokset langt mere i størrelse end landbrugene i gennemsnit.
- Gartnerierne er ikke i samme omfang underlagt tilsvarende begrænsninger i ejerformer m.m., som landbruget er.
- De dominerende dele af dansk gartneri – potteplantesektoren – har gennem årtier fungeret under helt frie markedsvilkår uden handelsindgreb og med betydelige udsving i priser som resultat. Dette bliver også i stigende omfang virkeligheden for dansk landbrug.

Ejerformerne i de danske gartneri-erhverv er ændret meget de seneste årtier. Selvejet i form af enkeltmandsfirmaet er stadig dominerende og omfatter ca. 75 pct. af alle gartnerier – mod 90 pct. for 20 år siden. Hvis man derimod måler gartneriernes omsætning, er aktieselskaber nu ved at være den mest betydende ejerform i gartneriet, jfr. figur 3.

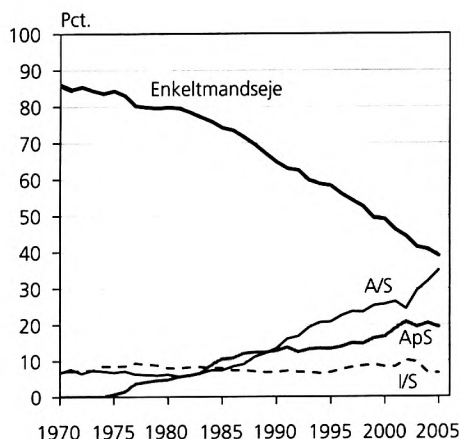
Som det ses, kommer nu over halvdelen af gartneriets omsætning fra gartnerier, som er organiserede i selskabsform.

De ændrede ejerformer i retning af mere selskabseje er et klart tegn på, at investeringer og kapitaltilførsel ikke har kunnet finde sted i tilstrækkeligt omfang under enkeltmandsejet.

Udviklingen i gartneriet og landbruget ser ud til at følge samme tendens, men gartnerier-

hvervet er kommet langt længere i strukturudviklingen, når det gælder nye ejerformer.

Figur 3. Ejerformer i gartneriet – målt på deres omsætning

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (2009) og Danmarks Statistik (flere årgange b)

Strukturudviklingen og selvejet

Strukturudviklingen i form af stadig større landbrugsejendomme gør det – alt andet lige – sværere og sværere at fastholde selvejet som en dominerende ejerform, især når det gælder de helt store erhvervslandbrug.

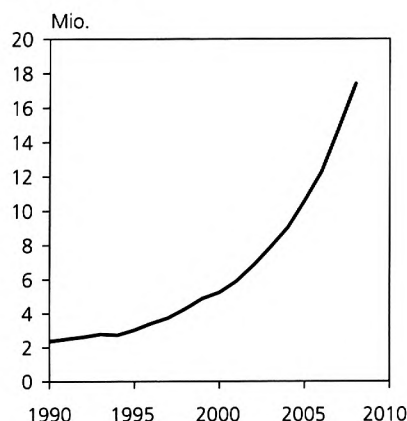
Fra 2004 til 2008 steg værdierne af aktiverne på heltidsbrugene i gennemsnit fra 16 til 36 mio. kr., og det understreger det meget store kapital- og finansieringsbehov, der er på disse ejendomme. Gennem de sidste 10-15 år er heltidsbedriftenes gæld næsten steget eksponentielt, jfr. figur 4.

Heltidsbrugene er vigtige i denne sammenhæng, da de står for langt hovedparten af landbrugssektorens omsætning og værdiskabelse.

En stor eller stigende gæld er ikke i sig selv noget problem. Hvis gælden er udtryk for, at både landmand, bank og kreditinstitut er enige om og får ret i, at gælden finansierer en renta-

bel investering, er en høj gæld nærmere et godt tegn – tegn på gode vækst- og indtjeningsmuligheder i erhvervet.

Figur 4. Gennemsnitlig gæld pr. heltidsbedrift 1990-2008

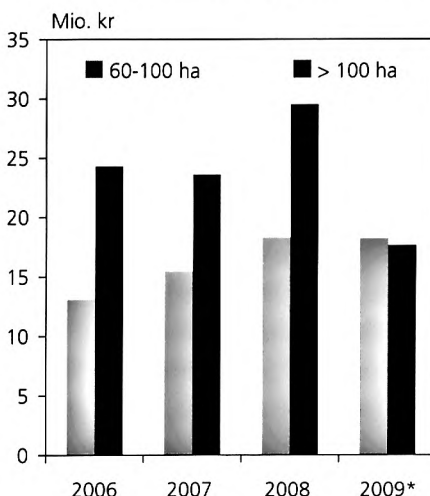
Kilde: Egen fremstilling på grundlag af Danmarks Statistik (2010) og FOI (2010)

Det er dog utænkeligt, at de seneste års gældsstigning vil fortsætte i samme takt på langt sigt. At væksten i gældskurven knækker, forudsætter dog, dels at kommende gårdejere udelukkende etablerer sig ud fra rent driftsøkonomiske overvejelser, dels at de har fuld viden om de fremtidige pris- og indtjeningsforhold. De senere års udvikling illustrerer, at priserne på landbrugsejendomme ikke afspejler en normal udbuds- og efterspørgselsbalance, og der er også tegn på, at udviklingen er vendt – omend ejendomsmarkedet efter 2008 har været kendetegnet ved meget få handler, jfr. figur 5.

Bliver landbrugene for dyre til selvejet?

Gennem mange årtier har der været advaret mod, at med de stadig større landbrug – målt i areal, omsætning, husdyrbestand, investeringer eller andet – vil det snart blive for kapitalkrævende for selvejet.

Figur 5. Priser på landbrugsejendomme i fri handel

* 1. halvår af 2009

Anm: Der indgår ca. 175-250 handler pr. kategori pr. år. I 2009 er antallet af handler dog lavere.

Kilde Danmarks Statistik (2010)

Der er derfor to aspekter af denne sag: På den ene side er det spørgsmålet, om selvejerformen kan kapere en udvikling i retning af stadig større landbrug. Her kan man jo påstå, at landbrug aldrig bliver dyrere, end hvad en landmand som køber og en anden landmand som sælger kan blive enige om.

Derfor bliver landbrugene aldrig for dyre, så længe selvejerformen har en beskyttelse. Tværtimod er det meget sandsynligt, at jord- og ejendomspriserne vil stige, hvis man tillader nye kapitalstærke efterspørgere på landbrugets ejendomsmarked. Landbrugets jord og ejendomme kan derfor netop først blive for dyre for selvejerformen, hvis man – i større eller mindre omfang – åbner mere op for andre ejerformer.

Dertil kommer, at ekstern kapital typiske vil blive risikovillig egenkapital, som helt naturligt vil kræve en langsigtet forrentning, som ligger over, hvad landmænd typisk vil betale for, når der er tale om realkreditfinansiering.

På den anden side er det et spørgsmål, om eksterne investorer vi have interesse i at placere penge i landbrugsejendomme. Som det blev sagt meget præcist i januar 2010 ved høringen om ændringerne af landbruksloven:

Så længe der er landmænd, der er så glade for at være selvstændige og herre i eget hus, at de er villige til at betale ejendoms- og jordpriser, der er så høje, at deres egen aflønning og forrentningen af deres egen kapital er langt under markeds lønningerne og markedsrenten, så er det svært at se, hvad langtsigtede investorer vil få ud af at investere i landbruget, selv om de får mulighed for det (Kærgård, N., 2010).

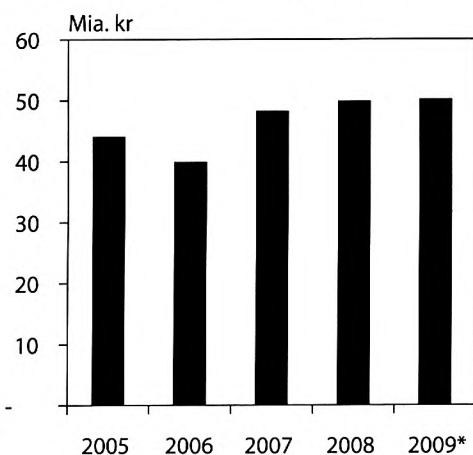
Ganske vist kan investeringer i landbrugsjord være fordelagtige, da jord som bekendt er et begrænset gode, og da investeringer i jord er relativt sikre, og ganske vist kan kommende prisfald på landbrugsjord og -bygninger gøre det mere attraktivt at investere i jord. Alligevel er det tvivlsomt, om det i hvert fald på kort sigt vil være attraktivt for eksterne investorer at placere store midler i landbrugsjord og -bygninger.

Også gæld og investeringer i landmændenes andelsselskaber

Landmændenes andelsselskaber – lige fra grovareselskaber til slagterier og mejerier til industrier inden for forarbejdning af pelsskind og grøntsager – har også en betydelig gæld, og de har også et løbende behov for kapital til investeringer. I sidste ende er det landmændene, som skal stå inde for den gæld og for det investeringsbehov, som findes i andelsselskaberne. Landmændene har dermed gæld og investeringsbehov både direkte i deres eget landbrug og indirekte i deres andelsselskab.

Alene de ti største andelsselskaber i den danske agro- og fødevarerindustri har en gæld på over 50 mia. kr., jfr. figur 6.

Figur 6. Samlet gæld i de ti største danske andelsselskaber i agro- og fødevarersektoren, 2005-09

* Estimeret.

Kilde: Egne beregninger på grundlag af virksomhedernes årsregnskaber

En stadig større andel af værditilvæksten finder sted i agro- og fødevarerindustrien, mens primærlandbrugets andel falder. Det betyder, at det fremtidige investeringsbehov i agro- og fødevarerindustrien – og dermed også andelsselskaberne – kan forventes at stige betydeligt i de kommende år. Det sker samtidig med, at antallet af andelshavere sandsynligvis vil fortsætte med at falde. Det lægger et yderligere indirekte investerings- og gældspres på landmændene.

Afslutning

Det er på mange måder prisværdigt, at man løbende justerer landbruksloven og dermed også bestemmelserne vedr. selvejet – således at de juridiske rammer er i overensstemmelse med virkelighedens verden og med de skiftende politiske præferencer for landbrugets udvikling. Med en fortsat liberalisering af landbrugs- og handelspolitikken vil det være oplagt også at overveje en liberalisering af land-

brugsloven. Med en stadig stigende international konkurrence, stærkere indre markeder og mere frihandel er der færre frihedsgrader til at lægge særlige begrænsninger på landbrugets udvikling.

Selvejet har gennem mange årtier været en succesfuld ejerform, som man med flere tiltag har beskyttet rent politisk.

Der er nu flere relevante spørgsmål, som desværre ikke er besvaret fyldestgørende endnu:

- I hvor høj grad er beskyttelsen af selvejet en væsentlig konkurrencemæssig ulempe?
- Er de politiske præferencer for selvejet borte?
- Hvilke økonomiske, politiske og regionale konsekvenser har det, at man fjerner beskyttelsen af selvejet?

- Vil det overhovedet være muligt tiltrække væsentlig ekstern ansvarlig kapital på kort eller længere sigt?
- Hvilken betydning vil det få for landbrugets øjeblikkelige økonomiske situation, at beskyttelsen af selvejet lempes?

Det er givet, at nye ejerformer kan bidrage til nye vækst, bedre konkurrenceevne og øget indtjening på nogle områder.

Det er også givet, at selvejet under alle omstændigheder er under pres og vil få en stadig mindre betydning som ejerform i dansk landbrug fremover.

Omvendt er det imidlertid også sikkert, at nye ejerformer i sig selv ikke løser alle problemer i dansk landbrug – og på nogle områder skabes nogle helt nye udfordringer for landbrugserhvervet.

Kilder:

Danmarks Statistik (flere årgange a): Landbrugsstatistik

Danmarks Statistik (flere årgange b): Momsstatistik

Danmarks Statistik (2010): www.statistikbanken.dk

Danmarks Statistik (2009): Specialkørsel

Hansen, Henning Otte (2008z): "Strukturudvikling i gartneribruget" I: Gartner Tidende. Nr. 21 * Torsdag 20. november 2008. 124 årgang. side 38-39.

Kærgård, Niels (2010): Nye ejerformer i landbruget. Indlæg ved Folketings-høring for Folketingets udvalg for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri

Teknologirådet (2010): Høringsmappe til Folketings-høring for Folketingets udvalg for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri. 10. februar. Christiansborg

METODER OG MODELLER TIL AT FORUDSIGE LANDBRUGETS STRUKTURUDVIKLING

Af Ph.D., Henning Otte Hansen, Fødevareøkonomisk Institut

Landbruget struktur udvikler sig ofte i længerevarende trends, og derfor er det muligt med rimelig stor sikkerhed at fremskrive udviklingen nogle år frem. Der er flere forskellige metoder og modeller som kan bruges til at fremskrive, hvordan udviklingen vil forløbe fremover. Der vises fire forskellige metoder eller principper, som kan anvendes. Det endelige valg afhænger af, hvad man gerne vil vise, og hvilke data der er tilgængelige.

Indledning

Den fremtidige strukturudvikling i landbruget har stor interesse både i og uden for landbruget. Der er derfor udviklet flere forskellige metoder og modeller til at beskrive og forudsige landbrugets strukturudvikling.

Nogle metoder er ret simple – man forlænger blot den historiske udvikling – mens andre metoder er mere komplekse og inddrager flere parametre i en egentlig økonometrisk model.

En fremskrivning af strukturudviklingen kan principielt bruges til to formål:

Fremskrivningen kan for det første bruges til at få et indtryk af, hvordan fremtiden kan forventes at se ud. På den måde er man bedst muligt forberedt på den fremtidige udvikling.

For det andet kan fremskrivningen også give et indtryk af den nuværende udvikling og dens konsekvenser. Hvor fører den nuværende udvikling hen, og er der brug for at gribe ind, hvis tendensen ikke stemmer overens med den ønskede udvikling?

Trend-fremskrivning

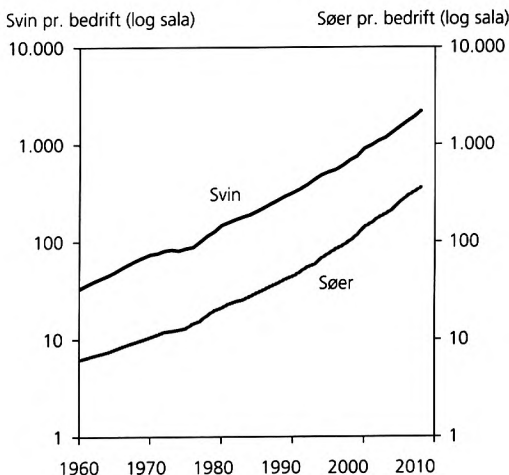
En meget simpel form for fremskrivning er at forlænge en næsten entydig historisk udvikling. Hvis udviklingen over en årrække har fulgt en næsten ret linie, kan man beregne en funktion, som passer bedst til punkterne, og dermed kan en graf indtegnes og forlænges frem i tiden.

Denne form for trend-fremskrivning tager udgangspunkt i, at tiden er den eneste forklarende variabel. Trend-fremskrivning kan ikke tage højde for, at økonomiske, markedsmæssige eller politiske forhold ændrer sig, og derfor kan man sige, at denne form for prognose-model er relativt simpel.

Omvendt kan man dog se, at selv om en række forhold kan antages at påvirke strukturudviklingen i den ene eller anden retning, så ser man, at strukturen i landbruget udvikler sig relativt jævnt. Ændrede produktionsbetingelser ser ikke ud til statistisk at påvirke strukturudviklingen, og derfor vil det være overflødigt at inddrage andre forklarende variable end tiden.

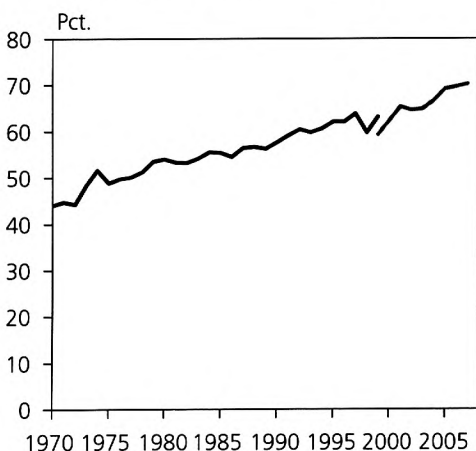
Figur 1-3 viser således eksempler på strukturforandringer i dansk landbrug – antal, størrelse og koncentration – som alle ser ud til at følge en næsten ret linie over de seneste årtier.

Figur 1. Gennemsnitsstørrelser i den danske svine-sektor, 1960-2008 (log. Y-akse)

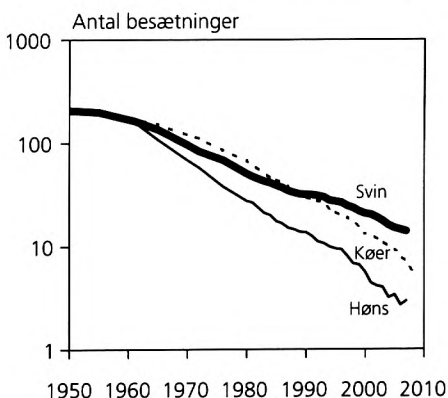
Kilde: Egen fremstilling på baggrund af Danmarks Statistik (flere årgange)

Figur 2. De 20 pct. største landbrugs andel af den samlede omsætning i dansk landbrug. 1970-2007

Kilde: Egen fremstilling på grundlag af Danmarks Statistik (2010 og flere årgange).

Figur 3. Antal besætninger i Danmark (log. Y-akse)

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (flere årgange).

Figurene illustrerer, at strukturudviklingen på flere områder følger en næsten ret linie – evt. skabt via data-transformationer og logaritmeringer – som gør det relativt sikkert at fremskrive udviklingen ved hjælp af en lineær fremskrivning.

Markovkæder

En anerkendt metode til beskrivelse og forudsigelse af strukturudviklingen blev udviklet af den russiske matematiker, A. A. Markov (1856-1922). Metoden – Markovkædemetoden – har i mange år været anvendt inden for fysikkens og kemiens verden, mens anvendelsen inden for økonomien først har fået sit gennembrud i de seneste årtier.

Markovkædemodeller kan anvendes på mange forskellige områder:

- Bestemmelse af udsætningsfrekvenser i husdyrproduktionen
- Spredning af epidemier
- Opbygning af polymere molekyler
- Bevægelighed mellem beskæftigelser
- Strukturudviklingsprocesser
 - vekselvirkning mellem produktionsgrene
 - Intensiteter i afgrødedyrkning
 - Besiddelsesformer i landbruget
 - Indkomstfordeling

Markovkæder er en slags sandsynligheds-modeller, som kan benyttes til at beskrive systemer, som ændrer tilstand på tidspunkter, som ikke kan forudsiges. Anvendelsen af Markovkæder bygger endvidere på to fundamentale begreber, tilstand og overgang.

Tilstand henviser til den position, som en given økonomisk enhed befinder sig i (f.eks. kvægproduktion, svineproduktion eller planteproduktion), eller på mikroplan, hvor en af landbrugets produktionsgrene kan opdeles i tilstandene: Nyfødte, kalve, kvier, kælvekvier, tyrer, slagtekvier, køer og slagtekalve.

Det er dermed vigtigt, at man kan opdele samtlige processer i bestemte tilstande, hvorved en enhed kun kan være i én bestemt tilstand på et givet tidspunkt.

Det andet vigtige begreb, overgang, anvendes til at forbinde tilstande på forskellige tidspunkter. Overgangsbegrebet er inden for Markovkædeprocesserne repræsenteret af et sæt overgangssandsynligheder (overgangstal), som oftest bedst er anskueliggjort ved at anvende en såkaldt overgangsmatrice, hvor samtlige tal er indeholdt.

Overgangstal, som kan anvendes til at fremskrive strukturudviklingen i landbruget, bliver periodevis offentliggjort af Danmarks Statistik. Det statistiske materiale er opgjort i de såkaldte longitudinale undersøgelser. Et eksempel herpå er vist i boks 1.

Boks 1 viser, hvordan bevægelserne mellem bedriftstørrelsesklasserne har været i perioden 1989-1999. Således var der i 1989 f.eks. 4.530 bedrifter med 15-29 malkekøer. Heraf havde 2.357 ingen malkekøer i 1999, mens 308 besætninger havde 1-14 malkekøer, 1.018 havde fortsat 15-29 malkekøer, mens 557 havde 30-49, og 290 havde over 50 malkekøer.

Det vil sige, at over halvdelen af bedrifterne med 15-29 malkekøer i 1989 var nedlagt som malkekobesætninger i 1999. Kun godt 20 pct. af bedrifterne forblev i denne størrelseskategori frem til 1999.

Boks 1 viser således de nominelle overgangstal samt de relative overgangstal – overgangssandsynlighederne og overgangsmatricen – som bliver brugt ved fremskrivningerne.

Såfremt man bruger Markovkæder til fremskrivning af landbrugets strukturudvikling, skal en række forudsætninger ideelt set være opfyldte. Der gælder følgende forudsætninger, jfr. f.eks. Thorburn, D. (1979):

Boks 1. Longitudinale undersøgelser over forskydninger i malkekobesætninger fra 1989 til 1999 i Danmark.
Overgangstal og overgangsmatrice.

1989		1999					
		Antal malkekøer					
Antal malkekøer		0	1-14	15-29	30-49	> 50	I alt
0	34.051	90	42	72	189		34.444
1-14	2.300	380	92	29	33		2.834
15-29	2.357	308	1.018	557	290		4.530
30-49	1.363	129	193	2.116	1.830		5.631
> 50	448	46	24	107	3.392		4.017
I alt	40.519	953	1.369	2.881	5.734		51.456

Overgangsmatrice		1999				
1989	Antal malkekøer					
Antal malkekøer	0	1-14	15-29	30-49	> 50	I alt
0	0,99	0,00	0,00	0,00	0,01	1,00
1-14	0,81	0,13	0,03	0,01	0,01	1,00
15-29	0,52	0,07	0,22	0,12	0,06	1,00
30-49	0,24	0,02	0,03	0,38	0,32	1,00
> 50	0,11	0,01	0,01	0,03	0,84	1,00
I alt	0,79	0,02	0,03	0,06	0,11	1,00

Kilde: Danmarks Statistik (2010)

- Der eksisterer ingen markante geografiske forskelle i strukturudviklingen, som kan have nogen indflydelse på prognosen
- Landbrugsbedrifterne forandres uafhængigt af hinanden.
- Der antages at være fuld homogenitet inden for de klasser, som undersøges Der er således ingen forskelle i overgangssandsynlighederne m.m. mellem forskellige typer af ejendomme (eksempelvis mellem ejere og forpagtere).
- Udviklingen i landbruget vil i fremtiden foregå ligesom på det observerede tidspunkt (stationære overgangstal)
- Sandsynligheden for, at en bedrift ændrer struktur, afhænger ikke af den tidligere udvikling.

De fleste af de viste forudsætninger kan ikke fuldt ud opfyldes i praksis. En af de kritiske forudsætninger er, at overgangstallene er konstante over tid. En undersøgelse fra 1983 (Hansen, H. O., 1983) viste, at overgangstallene er relativt stabile, men det kan ikke bevises, at de er konstante.

Man kan udarbejde Markovkædemodeller, hvor overgangssandsynlighederne ikke er konstante, men det bliver komplekst både at udarbejde dynamiske overgangstal og at anvende disse Markovkædemodeller efterfølgende.

Når man forudsætter, at overgangssandsynlighederne er de samme over tid, og når man kender fordelingen af landbrugsbedrifter et givet år, kan man gange denne fordeling på overgangssandsynlighederne og dermed få et estimat for den fremtidige fordeling.

De longitudinale undersøgelser, som er nødvendige for at kunne beregne en overgangsmatrice, bliver nu opgjort hvert tiende år. Den seneste periode bliver 1999-2009, og disse tale bliver sandsynligvis først frigivet i slutningen af 2011. Da de seneste undersøgelser og dermed også de seneste overgangssandsynligheder er mere end 10 år gamle, vil det være af begrænset værdi at foretage fremskrivninger på dette grundlag.

Der blev foretaget Markovkædefremskrivninger af landbrugets strukturforhold i 1983 – baseret på overgangssandsynligheder fra perioderne 1975-77, 1877-79 og 1979-81, jfr. Hansen, H. O. (1983). Fremskrivningerne gik frem til 2010, hvorfor det er muligt nu at teste, i hvor høj grad fremskrivningerne kom til at passe med den faktiske udvikling. I undersøgelsen blev der fremskrevet ud fra alle tre perioder, og fremskrivningen omfattede både arealstørrelser og besætningsstørrelser, herunder antal ha, hornkvæg, malkekøer, søer og antal svin pr. bedrift. For hver enhed er der typisk fremskrevet værdier for 7-8 størrelsesgrupper. Der er dermed tale om ialt ca. 100 tidsrækker, som er fremskrevet.

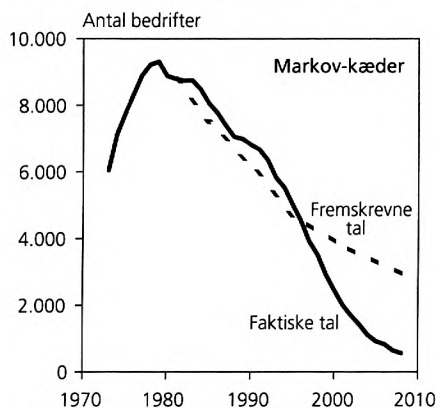
I figur 4 og 5 ses dels de fremskrevne tal, dels de efterfølgende faktiske tal for to størrelsesgrupper af malkekvæg.

Figuren viser, at Markovkædefremskrivningerne formår at give et tilfredsstillende billede af den fremtidige udvikling. I begge tilfælde »knækker kurven« omkring eller lige efter de basisår, som danner grundlag for Markovkædefremskrivningerne. Alligevel formår fremskrivningen at tage højde for denne ændring.

Transformerede frekvensfunktioner

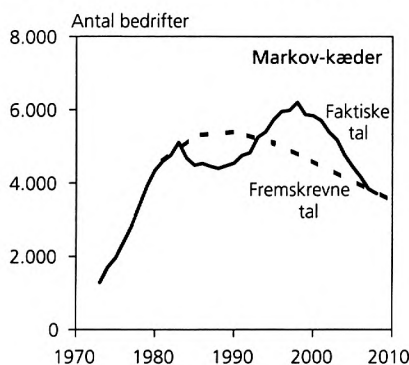
En meget anvendt metode til at illustrere strukturen af f.eks. landbrugets besætningsstørrel-

Figur 4. Markovkædefremskrivninger og faktiske tal: Antal besætninger med 30-49 malkekøer. Fremskrevet med udgangspunkt i 1981

Kilde: Danmarks Statistik (flere årgange) og egne beregninger.

Figur 5. Markovkædefremskrivninger og faktiske tal: Antal besætninger med mere end 50 malkekøer. Fremskrevet med udgangspunkt i 1981

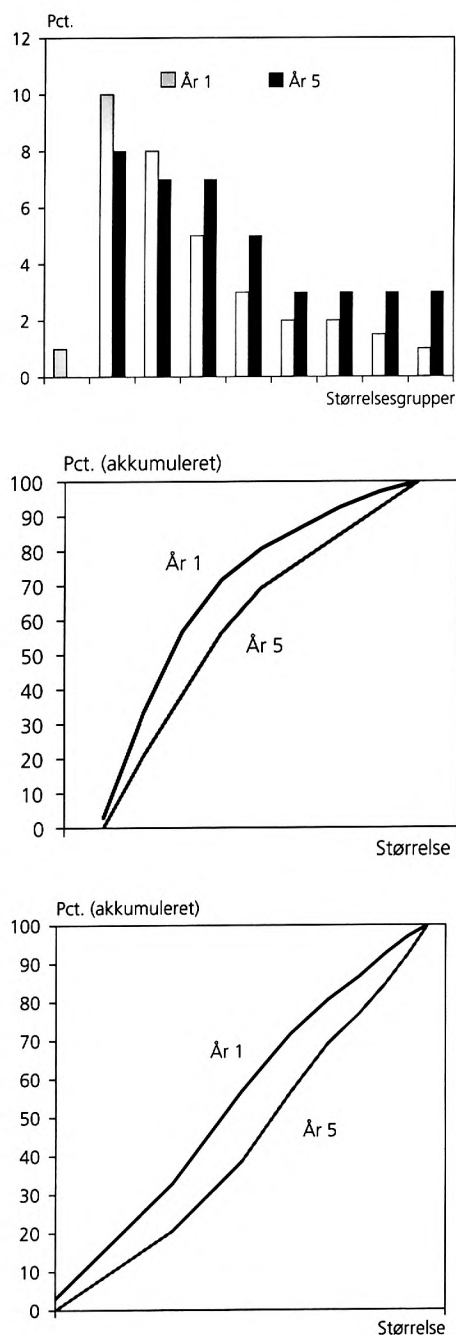

Kilde: Danmarks Statistik (flere årgange) og egne beregninger.

ser eller arealstørrelser er den såkaldte frekvensfunktion. Frekvensfunktioner er en statistisk fordeling, som viser den relative hyppighed af forskellige klasser.

Figur 6 illustrerer principperne i, hvorledes frekvensfunktioner er opbygget og kan bruges til at beskrive og fremskrive strukturudviklingen.

Figur 6. Principper ved anvendelse af transformerede frekvensfunktioner til at beskrive og fremskrive landbrugets strukturudvikling

Kilde: Egen fremstilling

Figuren viser en fiktiv fordeling af bedriftsstørrelserne, idet arealet i hver søjle angiver det relative antal bedrifter inden for de enkelte grupper.

Fordelingen er først vist som antal bedrifter (pct. af ialt) i de enkelte størrelsesgrupper. Dernæst er antallet af bedrifter akkumuleret, og i den sidste figur er X-aksen logaritmeret.

Det dynamiske aspekt ved anvendelse af frekvensfunktioner består i, at den gældende frekvensfordeling (som f.eks. vist i figur 6) antages at være konstant eller at udvise en given udvikling, som bliver ekstrapoleret (forlænget) nogle år frem i tiden. Fordelingerne vist i figur 6 flytter med tiden således »til højre«, i takt med at bedrifterne bliver større og større. Der bliver færre bedrifter i de helt små størrelsesgrupper, idet de enten bliver nedlagt, eller også vokser de og flytter dermed op i en ny størrelsesgruppe. I de store størrelsesgrupper bliver der derimod flere bedrifter – ofte både relativt og absolut. I figuren er fordelingen vist år 1 og år 5.

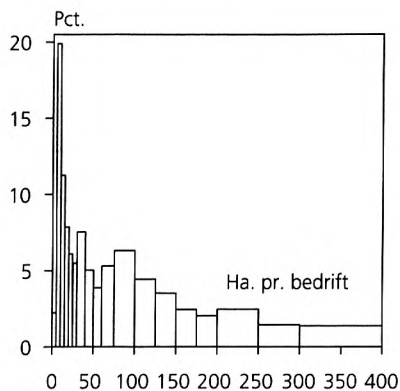
Ud fra figur 6 er det således relativt nemt at estimere, hvorledes fordelingen efter 10 år vil være, idet det antages, at kurven vil forskyde sig yderligere til højre.

Frekvensfordelingerne i figur 6 angiver ikke nogen statistisk idealfordeling, som er nem at fremskrive på nogen måde. Der er ikke tale om nogen normalfordeling, idet fordelingen er »højre-skævet«. Det vil derfor være naturligt at forsøge at transformere funktionen. Det viser sig nemlig, at hvis værdierne på X-aksen (størrelsesfordelingen) logaritmeres, får vi en frekvensfordeling, som har en vis overensstemmelse med en normalfordeling.

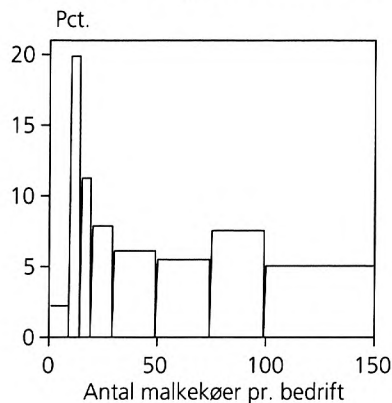
Når man således har estimeret den fremtidige relative fordeling, skal man også estimere det fremtidige totale antal bedrifter eller be-

Boks 1. Eksempler på frekvensfordelinger til beskrivelse og forudsigtelse af dansk landbrugs struktur

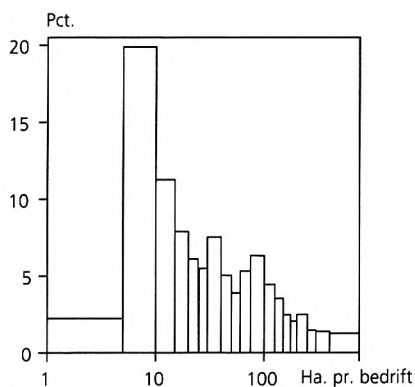
Figur 7. Arealfordeling

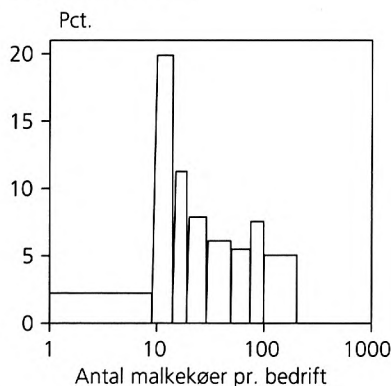
Figur 10. Fordeling af malkekobesætninger

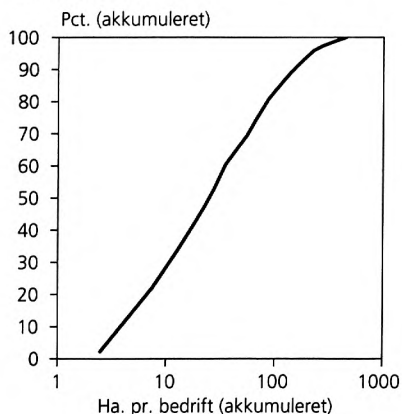
Figur 8. Arealfordeling, Logaritmisk X-akse

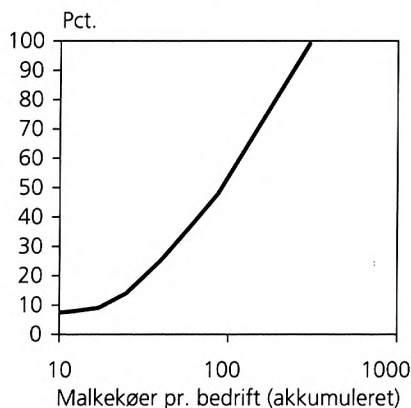
Figur 11. Fordeling af malkekobesætninger, Logaritmisk X-akse

Figur 9. Arealfordeling, Akkumuleret, logaritmisk X-akse

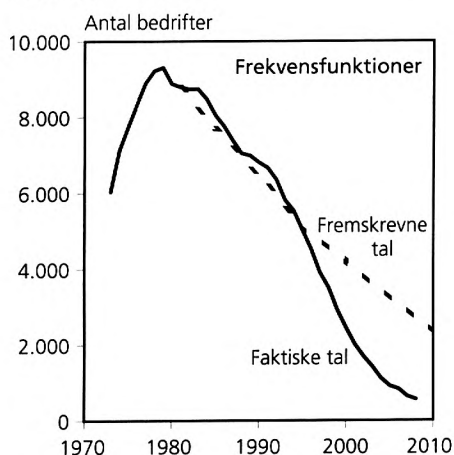
Figur 12. Fordeling af malkekobesætninger, Akkumuleret, logaritmisk X-akse

sætninger, hvorefter man har estimat for det fremtidige antal bedrifter og antallet af bedrifter i de enkelte størrelsesgrupper.

Strukturen i flere landbrugssektorer følger den fordeling, som er illustreret i figur 6. Som det ses af boks 1, er strukturen m.h.t. arealstørrelser og antal malkekøer pr. bedrift i god overensstemmelse med de viste fordelinger, og den akkumulerede fordeling udviser en næsten ret linie i den logaritmerede figur, jfr. figur 9 og 12.

Figur 13. Fremskrivninger baseret på transformerede frekvensfunktioner og faktiske tal: Antal besætninger med 30-49 malkekøer. Fremskrevet med udgangspunkt i 1981

Kilde: Danmarks Statistik (flere årgange) og egne beregninger

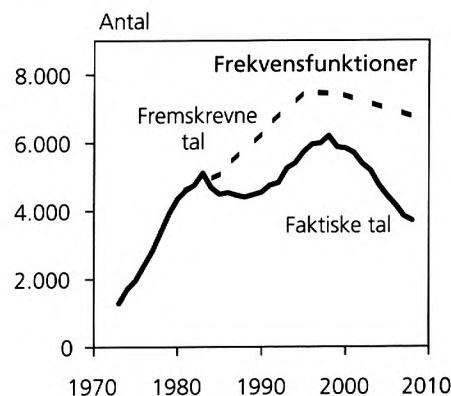
Der blev også foretaget fremskrivninger af landbrugets strukturforhold i 1983 baseret på overgangssandsynligheder fra transformerede frekvensfunktioner jfr. Hansen, H. O. (1983).

Fremskrivningerne gik også her frem til 2010, hvorfor det er muligt nu at teste, i hvor høj grad at fremskrivningerne kom til at passe med den faktiske udvikling. I undersøgelsen omfattede fremskrivningen arealstørrelser samt besætningsstørrelser, herunder antal ha,

hornkvæg, malkekøer, søer og antal svin pr. bedrift. For hver enhed er der typisk fremskrevet værdier for 7-9 størrelsesgrupper. Der er dermed tale om i alt ca. 40 tidsrækker, som er fremskrevet. Det er derfor heller ikke her muligt at evaluere alle de fremskrevne tidsserier.

I figur 13 og 14 ses dels de fremskrevne tal, dels de efterfølgende faktiske tal for to størrelsesgrupper af malkekvæg.

Figur 14. Fremskrivninger baseret på transformerede frekvensfunktioner og faktiske tal: Antal besætninger med mere end 50 malkekøer. Fremskrevet med udgangspunkt i 1981

Kilde: Danmarks Statistik (flere årgange) og egne beregninger.

Fremskrivningen tager her udgangspunkt i samme størrelsesfordeling og basis som i Markovkædefremskrivningerne. Det gælder således også her, at »knækker kurven« omkring eller lige efter de basisår, som danner grundlag for fremskrivningerne. Alligevel formår fremskrivningen at tage højde for denne ændring.

Figuren viser, at fremskrivning med udgangspunkt i transformerede frekvensfunktioner giver et tilfredsstillende billede af den fremtidige udvikling. Også her gælder det, at sammenligningen mellem fremskrevne og faktiske

tal er sket ved en tilfældig stikprøve på et stort antal fremskrivninger.

Umiddelbart ser det ud til, at Markovkædefremskrivninger i de viste eksempler giver lidt bedre resultater end fremskrivning ved hjælp af transformerede frekvensfunktioner. Markovkædemodellen har dog det væsentlige problem, at de nødvendige data ikke findes, da det er kompliceret at indsamle informationer, som kan bruges til at beregne overgangssandsynligheder. Dertil kommer, at man i mange tilfælde kan transformere strukturdata, så man kan konstruere næsten lineære forløb, som med rimelig stor sikkerhed blot kan fremskrives lineært.

Valg af model afhænger derfor af både data-tilgængelighed og formålet med fremskrivningerne.

Økonometriske modeller

Økonometriske modeller omfatter i denne sammenhæng modeller, hvor man ud fra økonomiske parametre (priser, indtjening, omkostninger, lovgivningsmæssige rammer, andre politiske tiltag, teknologi, valutakurser m.m.) prøver at forklare og fremskrive strukturudviklingen.

Umiddelbart vil det være oplagt, at strukturudviklingen er en konsekvens af alle disse forhold – i større eller mindre grad. Derfor kunne man også antage, at man ville kunne forklare

og fremskrive strukturudviklingen ud fra en række forklarende variable.

Det viser sig imidlertid, at økonometriske modeller ikke er ret anvendelige på dette område. Det kan der være flere forklaringer på:

- 1) Teknologiske ændringer – som er en væsentlig drivkraft – sker gradvist over en lang periode.
- 2) Mange forskellige påvirkninger på én gang gør det vanskeligt at identificere de enkelte påvirkninger.
- 3) Varierende lags mellem påvirkning og strukturændring.
- 4) Forskellige landmænd reagerer meget forskelligt på ændrede vilkår.
- 5) Ikke-økonomiske eller »irrationelle« motiver kan spille en rolle.
- 6) Påvirkninger kan have meget forskellige konsekvenser afhængig af de konkrete tilfælde.

Økonometriske modeller kan derfor især anvendes til at forklare og fremskrive dele af struktur-komplekset. For eksempel kan udbuds- og efterspørgselsforholdene således med fordel fremskrives ved hjælp af økonometriske modeller, hvorefter resultaterne kan være input i efterfølgende strukturfremskrivninger.

Kilder:

Danmarks Statistik (2010): www.statistikbanen.dk

Danmarks Statistik (flere årgange): Landbrugsstatistik

Hansen, Henning Otte (1983): Modeller til beskrivelse og forudsigelse af landbrugets strukturforhold. Hovedopgave i operationsøkonomi. KVL

Thorburn, D. (1979): Framskrivningar av strukturen i lantbruket. Lantbruksekonomiska samarbetsnämndens rationaliseringsgrupp.

DANSK LANDBRUGS STRUKTURUDVIKLING FREM TIL 2025

Af Ph.D., Henning Otte Hansen, Fødevareøkonomisk Institut

Dansk landbrugs strukturudvikling frem til 2025 kan fremskrives med udgangspunkt i dels den seneste udvikling, dels en antagelse om de fremtidige rammevilkår. Landbrugets struktur udvikler sig normalt i længerevarende og næsten konstante trends, og derfor forventes der ikke afgørende ændringer i udvikling, som landbruget har gennemgået i de senere år. Landbrugene bliver stadig større, færre og mere specialiserede.

Indledning

Landbrugets strukturudvikling har så stor offentlig interesse og bevågenhed, at der ofte efterspørges konkrete analyser og fremskrivninger. I mange tilfælde går interessen på landbrugenes størrelse – målt i antal hektar eller antal husdyr pr. ejendom

Fremskrivningerne kan være mere eller mindre sofistikerede og modelbaserede. Det er dog en forudsætning, at fremskrivninger af strukturudviklingen skal være sammenhængende og konsistente. Antal landbrug, landbrugsarealets størrelse og bedrifternes gennemsnitsstørrelse skal stemme overens, så gennemsnitsstørrelsen er arealet divideret med antal landbrug.

Det forudsættes i denne sammenhæng, at arealet er eksogent fastlagt, at gennemsnitsstørrelsen følger en stigende trend skabt af den teknologiske udvikling, og at antallet af landbrug fastlægges efterfølgende ud fra gennemsnitsstørrelse og det totale landbrugsareal.

Fremskrivningerne sker ved hjælp af transformationer, lineære fremskrivninger og frekvensfunktioner. Anvendelse af f.eks. Markovkæder er fravalgt p.g.a. manglende data, og økonometriske modeller vurderes ikke at kunne bidrage med væsentligt forbedrede estimater for den fremtidige strukturudvikling.

Rammevilkår

Landbrugets rammevilkår forventes ikke at ændres så markant frem til 2025, at det afgø-

rende vil påvirke strukturudviklingen i væsentligt omfang.

Et par forhold skal dog præciseres:

- 1) Der forventes ingen længerevarende fødevarekrise med høje priser, således som vi så det i 2007-08. Eventuelle prisstigninger vil kun være kortvarige, d.v.s. højst ét år.
- 2) Liberaliseringen og dereguleringen af landbrugspolitikken vil fortsætte og det vil betyde, at markedspriserne vil nærme sig verdensmarkedsprisiniveau og være relativt ustabile.
- 3) Begrænsningerne i landbrugen størrelse, ejerforhold m.m. vil fortsat blive reduceret, og landbrugslovens bestemmelser bliver liberaliseret.
- 4) Udbudsbegrænsninger i form af kvoter, braklægning m.m. forventes helt fjernet eller i det mindste reduceret til et minimum.

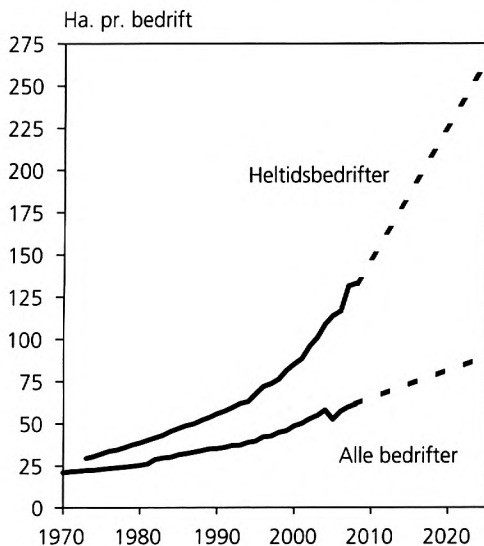
Størrelse

Landbrugsbedriftenes gennemsnitlige størrelse er en central parameter i strukturudviklingen. Gennemsnitsstørrelsen stiger som følge af den teknologiske udvikling og er nødvendig for at kunne udnytte stordriftsfordelene.

Da den teknologiske udvikling sker fortløbende, er det naturligt, at også den gennemsnitlige størrelse vokser stabilt over tid. I mange tilfælde ses det, at landbrugen størrelse følger en lineært stigende trend, og det er derfor relativt let blot at fremskrive udviklingen lineært.

Landbrugen størrelse har i de sidste 30-40 år udviklet sig relativt konstant, og derfor er en lineær fremskrivning oplagt, jfr. figur 1.

Figur 1. Gennemsnitsstørrelse for heltidsbedrifter og bedrifter ialt – fremskrevet frem til 2025

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (flere årgange) og FOI (2010).

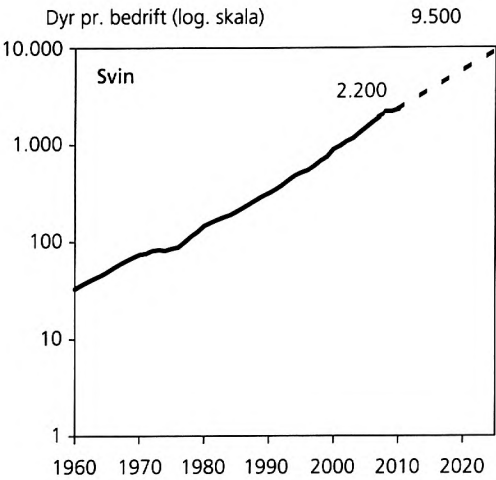
Heltidsbedriftenes gennemsnitsstørrelse kan derfor forventes at stige fra ca. 130 ha. pr. heltidsbedrift i 2008 til 270 ha. pr. bedrift i 2025.

Når det gælder antal husdyr pr. bedrift, har der i de seneste årtier næsten været tale om en eksponentiel udvikling, og derfor er det oplagt at logaritmere data for at få en lineær udvikling.

I figur 2 og 3 ses udviklingen i det gennemsnitlige antal svin og antal malkekøer pr. bedrift tilbage fra 1960 og fremskrevet for perioden 2009-2025. De faktuelle værdier for 2008 og de fremskrevne værdier for 2025 fremgår også.

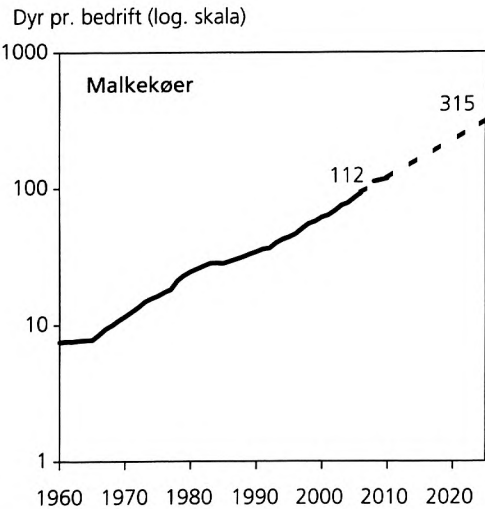
Som det ses, har udviklingen de seneste 40 år været næsten lineær på den logaritmerede akse, og under antagelse af, at denne tendens fortsætter, er gennemsnitsstørrelserne frem til 2025 fremskrevet.

Figur 2. Gennemsnitligt antal svin pr. svinebedrift. Fremskrevet frem til 2025

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (flere årgange)

Figur 3. Gennemsnitligt antal malkekøer pr. malkekobedrift. Fremskrevet frem til 2025

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (flere årgange).

Det forventes, at i 2025 vil den gennemsnitlige svinebedrift have knap 10.000 svin – en 4-5-dobling i forhold til i dag.

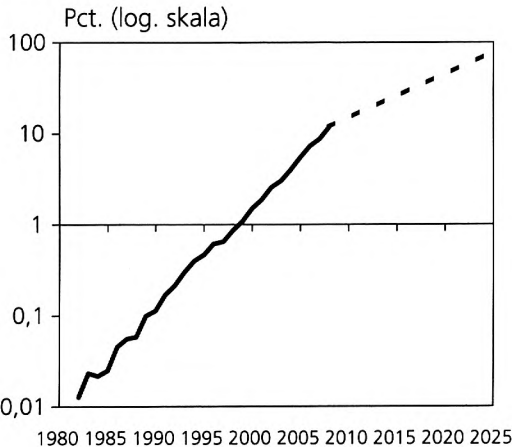
En gennemsnitlig malkekobedrift forventes at blive knap 3-doblet i størrelse i perioden og vil have ca. 315 malkekøer i 2025.

Størrelsesfordelingen

Koncentration i dansk landbrug er relativt lille – set i et europæisk perspektiv. Koncentrationen har ganske vist været marginalt stigende for nogle sektorer, men generelt har udviklingen været forholdsvis konstant gennem en længere årrække.

Det forventes ikke, st der sker nogen markant forandring i koncentrationen i de kommende år. De vedtagne ændringer i landbrugsloven samt forventede yderligere lempelser i landbrugsloven i de kommende år kan givetvis være grundlag for en yderligere koncentrationen, men den forventede reelle effekt vurderes at være mere beskeden.

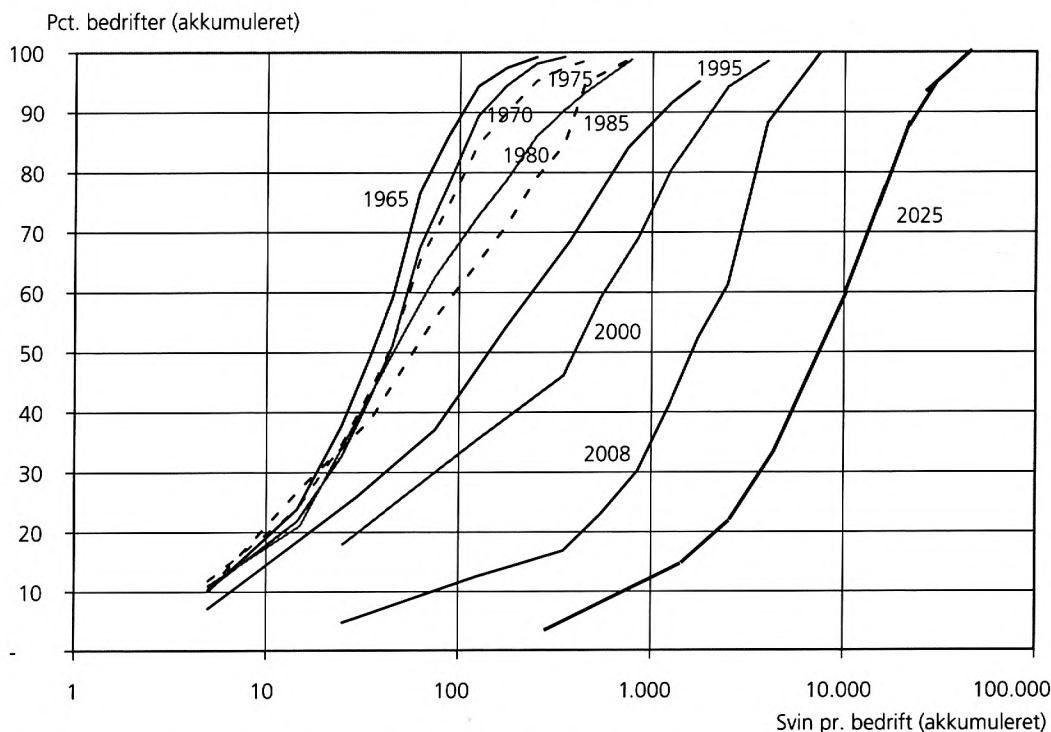
Figur 4. Andel af svinebedrifter med mere end 5.000 svin

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (flere årgange).

Antal bedrifter i de enkelte størrelsesgrupper – et mål for bl.a. koncentrationen – kan fremskrives på flere måder. I nogle tilfælde er det

Figur 5. Fordeling af svinebedrifter i forhold til antal svin pr. bedrift

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (flere årgange).

nemtest at se på udviklingen i de specifikke størrelsesgrupper, hvor der særligt er interesse for at se på den fremtidige udvikling. For eksempel kan det i flere sammenhænge være interessant at fremskrive andelen af landbrugsbedrifter med store svinebesætninger – f.eks. med mere end 5.000 svin. Det viser sig her, at denne andel er konstant stigende på en logaritmisk skala, jfr. figur 4.

Andelen er steget fra 1 til 12 pct. i perioden 1999-2008, men væksten forventes at aftage i de kommende år. Alligevel forventes det, at over 80 pct. af svinebedrifterne har mere end 5.000 svin i 2025.

Den fremtidige størrelsesfordeling kan også fremskrives ud fra transformerede frekvensfordelinger. Her forudsættes det, at størrelsesfordelingen parallelforskydes »til højre« år for år

– eller at der i det mindste er et mønster i forskydningerne over tid.

Som det ses i figur 5, forskydes fordelingen af svinebedrifter i forhold til antal svin pr. bedrift efter et næsten regelmæssigt mønster, og det er derfor rimeligt at antage, at denne forskydning også vil finde sted i de kommende år. Derfor er en fremskrevet fordeling for 2025 vist i figuren.

Som det ses af figuren, vil ca. 40 pct. af bedrifterne forventes at have mere end 10.000 svin.

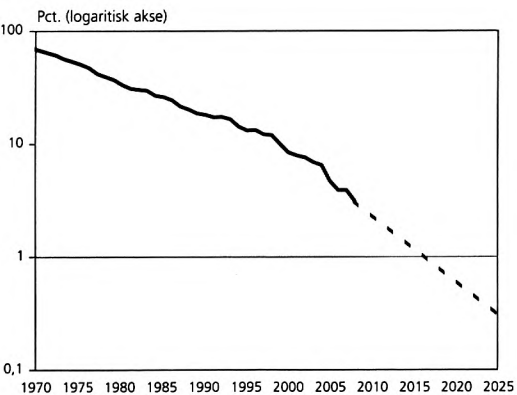
Såfremt man ønsker antallet af bedrifter i de enkelte størrelsesgrupper – og ikke blot andelen af bedrifter – kan man fremskrive det samlede antal bedrifter med svin. Når man kender det totale antal svinebedrifter, og man også har en fremskrevet relativ fordeling af svinebedrif-

ter, kan man nemt finde det nominelle antal svinebedrifter i de enkelte størrelsesgrupper.

Specialisering

Udviklingen i retning af stigende specialisering forventes at fortsætte i de kommende år. I 1960'erne havde 75 pct. af alle bedrifter en alsidig produktion, defineret som ejendomme med både svin og køer. Denne andel er siden faldet til 3 pct., og hvis tendensen fra de senere år fortsætter, vil under ½ pct. af ejendommene have både køer og svin i 2025, jfr. figur 6.

Figur 6. Andel af bedrifter med både svin og køer i Danmark

Kilde: Egne beregninger på grundlag af Danmarks Statistik (flere årgange).

Andre analyser

Fremskrivning af landbrugets strukturudvikling har så stor interesse og bevågenhed, at der fra tid til anden udarbejdes analyser og undersøgelser inden for dette område.

Dansk Landbrug og efterfølgende Landbrug & Fødevarer har således inden for de senere år foretaget fremskrivninger frem til 2020. Nogle af de væsentligste nøgletal fremgår af tabel 1.

Tabel 1. Landbrug & Fødevarers fremskrivning af strukturen i dansk landbrug

	2008	2020
Jordbrugsbedrifter i alt	43.400	22.100
Heraf deltid	28.000	15.000
Heraf heltid	15.400	7.100
- kvæg	5.100	1.900
- svin	3.800	1.700
- plante	4.500	2.000
	2006	2020
Bedrifter med malkekøer	5380	2000
Antal malkekøer, 1.000 stk.	545	461
Malkekøer pr. besætning	101	231
Indvejet mælk, mio. kg	4.515	5.108
	7.213	2.000
Bedrifter med svin		
Svinebestand, mio. stk.	14	14
Svin pr. besætning	1.900	7.000
Svineproduktion, indeks	100	115

Kilde: Landbrug & Fødevarer (2010)

Fremskrivningen fra Landbrug & Fødevarer stemmer på flere områder meget overens med resultaterne i denne artikel.

Fremskrivningen fra Landbrug & Fødevarer er baseret på en konstant svineproduktion og kun en stigning i mælkeproduktionen på ca. 1 pct. om året. Strukturudviklingen i retning af større og større besætninger medfører således også, at antallet af husdyrbedrifter må falde betydeligt.

Fremskrivningen fra Landbrug & Fødevarer ser også ud til at antage, at strukturudviklingen i landbruget gennem de seneste 5-10 år i store træk forventes at fortsætte i samme tempo i de kommende 10 år.

Kilder:

Danmarks Statistik (flere årgange): Landbrugsstatistik

FOI (2010): www.foi.dk

Landbrug & Fødevarer (2010): Diverse fremskrivninger og opdateringer

POST

B

PP

DANMARK

TIDSSKRIFT FOR LANDØKONOMI
UDGIVES I SAMARBEJDE MELLEM:

FØDEVAREØKONOMISK INSTITUT
KØBENHAVNS UNIVERSITET
ROLIGHEDSVEJ 25
1958 FREDERIKSBERG C

TLF 35 33 68 00
FAX 35 33 68 01
FOI@FOI.DK
WWW.FOI.LIFE.KU.DK

DET KONGELIGE DANSKE LANDHUSHOLDNINGSSKAB
C/O LANDBRUG & FØDEVARER
AXELTORV 3, 1.
1609 KØBENHAVN V

TLF 33 39 42 20
FAX 33 39 41 51
I769@I769.DK
WWW.I769.DK

ISSN 0040-7119